

IESU O NASARETH
GAN E. TEGLA DAVIES

HUGHES A'I FAB, CYHOEDDWYR
GWASG Y DYWYSOGAETH, WRECSAM

Gyda

Dymuniadan Gyda

M.E.H.

12.4.31.

~~unpaired~~

4-
MA

17/15

IESU O NASARETH

[*Guido Reni*]

ECCE HOMO

IESU O NASARETH
GAN E. TEGLA DAVIES

WRECSAM
HUGHES A'I FAB
1927

ARGRAFFWYD YNG NGHYMRU

CYFLWYNEDIG
I'M MAB
ARFOR

IESU O NASARETH

I

*W*EDI bod yn glaf o'r cryd yr oeddwn, am i mi orwedd ar y ddaear yn rhy fuan ar ôl y glawogydd. Yr oedd tymor y glawogydd yn hwy nag arfer, a'r glaw'n drymach. Yna daeth yr haul a'r gwres. Euthum innau allan, a gorweddian ar y ddaear laith i wyllo dyfodiad yr adar crwydr, a'r canlyniad oedd,—y cryd. Bum yn fy ngwely'n hir, a phan ddechreuais wella a chyfodi o'm gwely dywedodd fy mam yr anfonai fi am ychydig wythnosau i'r wlad at fy modryb Rebecca, ei chwaer hi. Y mae gan fy modryb Rebecca amryw blant, ond yr un at fy oed i yw Abraham.

Wedi imi wella digon i fynd allan o'r tŷ, cyfrwywyd yr asyn ac aeth fy nhad â mi yno. Yr oedd yn daith bedwar diwrnod, ac yn ormod i mi i'w cherdded yn fy ngwendid. Wedi cyrraedd tynnwyd fi at Abraham yn syth, ac aethom yn gyfeillion ar unwaith. Ni chawn ei gwmni, fodd bynnag, ond yn y prynhawniau. Âi ef i Dŷ'r Llyfr ar bwys y synagog bob bore i ddysgu'r Gyfraith. Ni chai aros gartref gyda mi ar unrhyw gyfrif. Bob bore fel y codai dyna'r dasg. Dyna fy nhasg innau hefyd pan oeddwn gartref, ac yn iach a chryf. Rhaid yw i ni'r bechgyn fynd bob dydd i Dŷ'r Llyfr at ein gilydd i ddysgu Cyfraith Foses. Ac, yn ddistaw bach, y mae'n gas gennym glywed enw Moses, yn enwedig pan fo'r coed yn magu dail ieuainc, a llais y durtur yn y wlad. Efallai, er hynny, y deuwn i'w garu o dipyn i beth. Y mae'n hathrawon yn hoff iawn o'r Gyfraith, ac y mae'n ddiau iddynt hwythau hefyd fod unwaith yn fechgyn.

O'r diwedd cryfheais yn ddigon da i fynd allan i chwarae. Safwn ar bwys y tŷ un bore yn gwneuthur ffon dafl i luchio cerryg at adar tô pan ddeuont i flino fy ewythr trwy durio am yr had. Daeth offeiriad heibio a gofyn i mi pam nad oeddwn yn Nhŷ'r Llyfr. Ar ôl hynny bu raid i minnau fynd gydag Abraham bob bore i Dŷ'r Llyfr i ddysgu Cyfraith Foses.

Wedi darfod yn Nhŷ'r Llyfr am y diwrnod eisteddem ryw brynhawn yn ymgomio a gwylio'r pren ffigys a dyfai ar bwys wal y tŷ, a'r ffigys ieuainc yn hongian mor brydferth a deniadol.

"Ananeias," ebr Abraham wrthyf yn sydyn, "a wyt ti'n ddigon cryf i ddyfod i gwrr y diffeithwch i chwilio am ffigys gwylltion?"

"Ydwyf," ebe fi, ac i ffwrdd â ni ar ein hunion. Ni buom ond ychydig funudau nes cyrraedd cwrr y diffeithwch, a dyna ymwithio ar unwaith i'r perthi. Ymwithiem trwy'r drain a'r mân dyfiant oedd yno, gymaint fyth, ond heb weld un ffigysbren. Ymwithiasom mor bell nes ofni, fwy nag unwaith, ein bod wedi colli'r ffordd, gan fod y drain a'r hesg a'r manwydd yn uwch na'n pennau, ond Abraham yn dal i ddywedyd y gwyddai ymhle yr oedd y ffigys gwylltion. O'r diwedd dyna weld ffigysbren gwyllt yn y pellter, ac ymwithio tuagato a'i ddringo, a dechreu llenwi gwaelodion ein mentyll â ffigys. Wedi cael cymaint ag a allem ei ddal, â medru dychwelyd yn ddiogel, disgynasom, a dechreu bwyta ac ymgomio. Wedi bwyta ein gwala tynnais fy ffon dafl newydd allan, a chwiliais am adwy yn y goedwig y gallwn daflu carreg yn o bell trwyddi. Deuthum o hyd i un, ac ar gangen yn y pellter yr oedd aderyn to. Anelais, hyrddiais y garreg a dyna'r aderyn i lawr. Myfi yw'r

anelwr goreu o'r bechgyn. "Campus," ebr Abraham, ond cawsom achos i ofidio llawer wedyn, ill dau, oherwydd lladd yr aderyn hwnnw. Wedi taro'r aderyn rhuthrodd y garreg ymlaen a disgyn yn y pellter,—a dyna waedd.

"Wedi taro rhyw greadur arall," ebr Abraham, "bydd lonydd am ychydig rhag ofn mai bwystfil yw."

Gan na bu na sŵn na symud wedyn o gyfeiriad y waedd aethom ymlaen yn araf.

"Edrych acw," ebr Abraham toc. A beth a welem yng nghanol y rhan dewaf o'r goedwig ond gwawr tân yn chwarae ar y coed. "Y mae rhywun yma heblaw ni," ebr Abraham.

Cripiasom ymlaen yn araf tua'r tân, gan ein cuddio'n hunain gymaint ag a allem â'r coed. Daethom at graig a'n rhwystrodd i fynd ymlaen, a bu raid llithro i lawr ei hwyneb. Yna naid at sycamorwydden oedd yn ddigon praff i'n cuddio. Ymwthiasom yn ddistaw trwy'r drain, a'r tyfiant gwyllt, a chuddio o'r tu ôl i'r sycamorwydden. Abraham oedd y cyntaf i gyrraedd, ac amneidiodd arnaf â'i law, â'i wyneb yn welw.

Pan gyrhaeddais ef,—“Y dyn gwyllt o'r coed y soniai fy nhad amdano,” ebr ef. A phan edrychais gwelais olygfa a yrrodd ias trwof, a theimlwn Abraham yn fy ochr yn crynu er ei waethaf.

Ar lawr, o dan gysgod carreg fawr yr oedd y tân yn marw losgi, a'r dyn gwyllt yn sefyll wrtho yn rhwbio'i dalcen, ac yn edrych yn chwyn yn ôl a blaen i'r goedwig, a'r gwaed o'i dalcen yn lleithio rhwng ei fysedd. Ef a darawyd gan y garreg yn ddiau. Yna trodd a syllu'n syn ar y tân. Yr oedd golwg ryfedd arno,—ei wallt yn ddi-drefn, ac yn gorwedd ar ei ysgwyddau yn gudynnau

aflêr. Yr oedd ei groen yn bygddu, a'i lygaid yn fflamio fel dau farworyn. Tros ei ysgwydd yr oedd croen blewog yn cuddio'r rhan fwyaf o'i gorff, ac yr oedd yn droednoeth.

"Dyma'r creadur a darewaist, yn sicr iti," ebr Abraham.

Trodd y dyn gwyllt wedyn a chwilio o'i amgylch nes dyfod o hyd i garreg lydan, deneu, lefn, a rhoddodd hi ar y marwor. Estynnodd ei law i mewn i rywle yn y croen, a thynnodd allan ddyrneidiau o rywbeth.

"Locustiaid," ebr Abraham, "dywed fy nhad i bla ohonynt fod yn ddiweddar yn y wlad uchaf."

Eisteddodd y dyn gwyllt ar garreg yn ymyl y tân, a dechreuodd dorri ymaith bennau ac adanedd y locustiaid a'u taflu o un i un ar y garreg i rostio. Ac wrth wneuthur hynny dywedai mewn islais gan ryw lafar ganu rhyngddo ag ef ei hun fel pe na syniai ei fod yn dywedyd dim,—“Llef un yn llefain yn y diffeithwch, paratowch ffordd yr Arglwydd, gwnewch yn uniawn Ei lwybrau Ef.”

“Y dyn gwyllt o'r coed y soniai fy nhad amdano yn sicr ddigon. Dywed fy nhad mai fel hyn y sieryd,” ebr Abraham.

Yr oeddym ers tro wedi clywed rhyw ddrewdod rhyfedd heb fod ymhell oddiwrthym, eithr ni wyddem beth ydoedd. Wedi gorffen tynnu pennau ac adanedd y locustiaid a'u rhoddi ar y garreg dân i rostio, cododd y dyn gwyllt ac aeth i gyfeiriad arall y tuhwnt i'r garreg fawr. Cyn gynted ag yr aeth o'r golwg rhuthrodd Abraham allan o'n cuddle, ac am y tân ag ef. Cipiodd ryw hanner dwsin o locustiaid rhost oddiarno a daeth yn ôl. Ac yr oedd y locustiaid yn dda hefyd. Yna, er ein hofnau, dilynasom y dyn gwyllt o bren i bren ac o

berth i berth, ac o garreg i garreg. Fel yr aem cynhyddai'r drewdod. Toc, gwelem ysgerbwd blaidd bron wedi cwbl bydru, a haid o wenyn gwylltion yn chwarae o'i amgylch. Aeth y dyn gwyllt i'w canol. Ysgubodd hwy ymaith â'i law heb fymryn o'u hofn, fel pe baent wybed, rhoddodd ei law yn ysgerbwd y blaidd, a thynnodd allan ddîl mêl. Wrth ddychwelyd daeth heibio i ni mor agos nes clywed ohonom ef yn anadlu. A daliai i lafar ganu,—“Llef un yn llefain yn y diffeithwch.” Aeth yn ôl at y tân, tynnodd y locustiaid oddiar y garreg, bob yn un ac un, a'u taflu i lawr i oeri. Yna dechreuodd eu bwyta. Wedi eu gorffen gwasgodd y dîl yn ei law a sugno'r mêl. Adeiladodd gerryg o amgylch y tân rhag iddo gerdded i'r glaswellt sych yn ymyl. Safodd ar ei draed ac ymsythodd. Cododd ei lygaid i'r awyr ac estynnodd ei freichiau allan, a gwaeddodd fel dyn ar ddarfod amdano,—“O ! Arglwydd, pa hyd ?” Safodd yn edrych yn syn o'i amgylch am ennyd wedyn, ac yna ymaith ag ef. A hynny mor gyflym fel mai prin y medrai Abraham a minnau ei ddilyn. Ond ei ddilyn a wnaethom rhwng blys ac ofn. Neidiem o gysgod carreg i gysgod carreg, ac o gysgod pren i gysgod pren. Ac yntau'n ymwthio trwy'r drain heb ymddangos fel pedfai'n teimlo'r pigau o gwbl. Peidiodd â'r llafar ganu, a dechreuodd weiddi nes bod y creigiau'n diaspedain,—“Edifarhewch, canys neshaodd teyrnas nefoedd.”

Dychrynodd Abraham a mi fel na fedrem symud am eiliad. Wedi dyfod atom ein hunain yn weddol yr oeddym wedi ei golli, eithr clywem ei lais. Yn y man gwelem ef yn ymwthio trwy'r dyrysni yn y pellter, a dilynasm ef.

Toc daethom at lwyn o goed uchel, ac ymlaen trwyddo mor ofalus ag y medrem, rhag deffro ohonom un o fwystfilod y nos. Wedi troi heibio i graig serth ar gwrr y goedwig daethom yn sydyn i dir agored. Ac yn y pellter gwelem Iorddonen yn disgleirio yn yr haul, a'r dyn gwyllt yn croesi'r lle agored yn gyflym tuagati. Ar lan yr afon, fel y dynesem, gwelem dyrfa o bobl na ddichon neb eu rhifo. Pan ddaeth y dyn gwyllt i'r golwg dyna waedd fawr tros y wlad, a'r bobl bron mynd yn lloerig o falchter.

Rhedasom ninnau'n awr â'n gwynt yn ein dyrnau, heb wybod yn iawn i ble'r aem, na pham yr aem yno. Ac o'r diwedd cyrraedd y dyrfa. Ni chlywsoch yn eich oes y fath helynt. Gwaeddai'r bobl ar draws ei gilydd, a dechreuent ymladd rai ohonynt. Dywedai un mai gŵr Duw oedd y dyn gwyllt, a'r llall mai nage. A dyna lle gwelid minteioedd ymhobman yn dadleu a ffraeo. Fel y dynesai'r dyn gwyllt ymdawelent yn rhyfedd, oni fedrech o'r diwedd glywed deilen yn disgyn. Aeth ef ar ychydig o godiad tir, ac edrych ar y dyrfa, a hithau fel pedfai dan lesmair, ac ni chlywid sŵn ond siffrwd dwfr afon Iorddonen wrth chwarae rhwng yr hesg a'r cerryg.

Dringodd Abraham a minnau i ben pren a wyrai tros yr afon, er mwyn gweld pethau'n iawn, a pheidio â chael ein gwthio a'n gwasgu.

Yn sydyn dyna'r dyn gwyllt o'r coed yn gweiddi,—
 “Llef un yn llefain yn y diffeithwch, paratowch ffordd yr Arglwydd, gwnewch yn uniawn Ei lwybrau Ef,—
 Edifarhewch, canys neshodd teyrnas nefoedd,” nes gwelwi o bawb. Bu'n ddistaw am ennyd, yna dechreu wedyn,—“Yr awr hon hefyd y mae'r fwyell wedi ei

gosod ar wreiddyn y prennau; pob pren gan hynny yr hwn nid yw'n dwyn ffrwyth da, a dorrir i lawr, ac a deflir yn tân."

Yna gwaeddodd ar i'r rhai oedd yn edifarhau am eu pechodau ddyfod ymlaen i ddangos hynny trwy gymryd eu bedyddio.

Ni welsoch y fath helynt erioed ag a fu ar ôl hyn. Ysgrechiai rhai fel pe'n hollol loerig, ymroliai eraill ar y ddaear, a thynnai eraill eu gwalltiau, gan ddywedyd eu bod yn edifarhau ac na phechent byth wedyn. Rhuthrai eraill i'r afon fel pe na fedrent aros eu tro i'w bedyddio, gan faint eu brys.

Bob amser lle casgl tyrfa daw milwyr Rhufeinig yno i gadw trefn, ac y mae'n gas gennym oll eu gweld. Y maent yn ein hatgoffa, bob amser, mai dan lywodraeth Rufain yr ydym. Ofnai Abraham a mi, wrth weld y bobl fel hyn, y rhuthrai'r milwyr arnynt, ond yn lle hynny yr oedd y milwyr cyn uchod eu llais â neb, yn gweiddi a gofyn pa beth i'w wneuthur er mwyn cael gwared â'u pechodau.

Yng nghanol yr helynt daeth y dyn gwyllt i lawr oddiar y codiad tir, ac aeth at lan yr afon, ac i'r dwfr ag ef i ganol y dyrfa, a'u trochi bob yn un ac un cyn gynted ag y gallai. Wedi eu trochi i gyd daeth i'r lan gan ddisgwyl chwaneg. Eithr ni ddaeth neb. Edrychai pawb i'r un cyfeiriad, draw oddiwrth yr afon, heb gymryd dim sylw ohono.

Dechreuodd yntau weiddi,—“Llef un yn . . . ,” ond safodd yn fud ar ganol y frawddeg, gan edrych i'r un cyfeiriad â'r dyrfa. Yn dyfod yn araf drwyddi yr oedd gŵr ieuanc hardd, â gwallt gwineu ganddo, a hwnnw'n disgleirio yn yr haul nes tybio ohonoch fod goleuni o amgylch ei ben. Ac agorai'r dyrfa ohoni

ei hun i wneuthur lle iddo. Edrychodd y dyn gwyllt arno, ac yntau arno yntau. Gwenodd y gŵr ieuanc, a gwyrodd y llall ei ben a daeth gwrid i'w ruddiau,—gwrid o swildod. Ef o bawb yn swilio. Aeth y gŵr ieuanc ato a safodd yn ei ymyl. Cododd yntau ei ben yn swil, a'i lygaid fel yn rhyw lenwi.

“Ioan,” ebe'r gŵr ieuanc wrtho'n dyner, “y mae arnaf eisiau iti fy medyddio.”

“Mi dy fedyddio di?” ebe'r llall mewn braw. “Ti fy medyddio i a feddyli.”

“Nage,” ebe'r gŵr ieuanc. “Y mae arnaf eisiau iti wneuthur yr un fath yn union i mi ag iddynt hwy.” Ac yr oedd pawb wedi eu syfrdanu o glywed ei fod am gymysgu â'r haid oedd newydd ei bedyddio, rhai ohoni yn bobl waethaf y broydd.

Petrusodd Ioan am eiliad, canys dyna'i enw yn ôl y gŵr ieuanc. Yna trodd yn araf at y dwfr, a'r gŵr ieuanc ar ei ôl, a'r dyrfa heb symud na llaw na throed. Aeth Ioan i'r afon, a'r gŵr ieuanc ar ei ôl. Safodd y ddau am eiliad yn y dwfr, a phawb arall fel pe baent wedi fferru. A bu bron i Abraham syrthio oddiar y pren gan fel yr ymestynnai ymlaen. Aeth y ddau yn ddyfnach i'r dwfr, a bedyddiodd Ioan y gŵr ieuanc. Safasant yn y dwfr am eiliad wedyn cyn dyfod allan,—Ioan â'i ben i lawr, a'r gŵr ieuanc yn edrych i fyny a'i wefus yn symud fel pedfai'n siarad â rhywun, ac yn gwenu fel pedfai rhywun yn siarad ag ef.

“Edrych acw,” ebr Abraham wrthyf. A beth a welem ond colomen yn troelli uwchben y fan, a dyna'r unig symud yno—symud adanedd y golomen. Troellai'n fanach o hyd fel y disgynnai, ac yr oedd fel pe am ddisgyn yn union lle safai'r gŵr ieuanc.

“Yr wyf am fynd i lawr i’w weld yn dyfod allan,” ebr Abraham. Ac ar y gair i lawr ag ef fel gwiwer, a minnau ar ei ôl.

Yr oeddym yn union ar lan y dwfr pan gamodd y gŵr ieuanc allan. A rhwbiodd ei fantell wleb yn erbyn fy wyneb. Gwenodd ar Abraham a minnau, ac aeth ymaith fel y daeth, tua’r diffeithwch.

Pan aeth o’r golwg yr oedd y dyrfa’n un cynnwrf mawr wedyn, pawb yn holi ynghylch y gŵr ieuanc, heb neb yn cofio dim am Ioan.

Am un dyn a safai yn ein hymyl, yr oedd golwg wybodus iawn ar ei wyneb ef,—

“Beth yw’r holi, a’r holl stŵr sydd ar y bobl ynfyd, tybed, fel pedfai ymwelydd o fyd arall yma?” ebr ef, “nid oedd y gŵr ieuanc yn ddim ond tipyn o saer. Adwaenom ef yn iawn i lawr yn Nasareth acw,—ef a wnaeth yr aradr newydd ddiwaethaf a gafodd fy mrawd. Iesu yw ei enw, a mab ydyw i hen ŵr o’r enw Ioseph a fu farw yn ddiweddar, ond y mae Mair ei fam gyda ni o hyd. A merch gyffredin ydyw hithau, heb fawr o sôn amdani. A chyffredin yw’r plant i gyd. Y mae’n wir fod gair ar droed iddo orchfygu’r doctoriaid yn lân mewn dadl pan aeth unwaith yn fachgen i Ierwsalem, a bod disgwyl cryn lawer oddiwrtho yr adeg honno. Ond y mae pethau wedi tawelu’n fawr yn ei gylch byth ar ôl hynny.”

Digwyddais edrych tuag Ioan, a gwelwn y daliai i edrych tua’r fan y collodd olwg ar Iesu’r saer. Ni sylwasom o’r blaen fod ôl y drain yn waed ar ei freichiau nac ôl y garreg a dafaswn yn waed ar ei dalcen. Eithr yn awr, wrth iddo edrych tua’r fan y ciliodd Iesu fel pedfai wedi anghofio ymhle yr ydoedd, cododd yr olwg

wyllt oddiar ei wyneb, a daeth yn ei lle olwg dyner, dyner, mor dyner â'r olwg a welais droeon yn ddiweddar ar wyneb mam pan oedd y cryd ar ei waethaf arnaf. Dan yr olwg yma yr amlygwyd y gwaed ar ei freichiau a'i dalcen. A daeth rhyw lwmp i'm gwddf er fy ngwaethaf am i mi ei daro, er na wyddwn o gwbl ei fod yno pan deflais y garreg.

Tud. 15]

[*Laini*

" Y MAE'N WIR FOD GAIR AR DROED IDDO ORCHFYGU'R
DOCTORIAID YN LÂN."

II

BU Abraham a minnau ar goll yn ddiweddar, ond yn rhyfedd iawn ni wyddem hynny nes dyfod adref, ac i bobl ddywedyd hynny wrthym. Eithr ymddengys i bawb arall wybod ein bod ar goll, canys bu'r holl ardal yn chwilio amdanom, heb ddyfod o hyd i ni o gwbl nes i ni ddyfod adref ohonom ein hunain. Ac yr oedd fy modryb Rebecca bron mynd yn lloerig.

Fel hyn y bu hi. Ymhen rhyw dair wythnos neu fis ar ôl yr helynt ynglŷn â gwaith Ioan yn bedyddio Iesu'r saer daeth fy ewythr, Eliseus, tad Abraham, adref un noson â golwg brudd arno. Abraham Ben Eliseus yw enw iawn Abraham. Wedi bod yn ddistaw a di-sut yn hir dywedodd fy ewythr, toc,—“Y mae'r hen aradr yna wedi torri eto, ac ni fu ond dau dymor ar waith. Eliasar yw'r saer salaf a fu erioed.”

“Beth sy'n bod?” ebe fy modryb Rebecca.

“Yr aradr sydd wedi torri eto,” ebr ef. “A phrin y mae gennyf ddigon o arian i gael un newydd. Sut bynnag, ni chaiff Eliasar y gwaith o wneuthur un i mi. Ac ni wn at bwy arall i fynd.”

“Pam nad ewch chwi at Iesu'r saer o Nasareth?” ebr Abraham wrtho.

“Beth a wyddost ti am Iesu'r saer?” ebe fy ewythr.

Gwridodd Abraham at ei glustiau, a minnau hefyd. Canys nid oeddym wedi dywedyd dim am ein gwaith yn gweld bedyddio Iesu yn Iorddonen. Nid oedd dim i'w wneuthur, beth bynnag, ond cyfaddef y cwbl.

“Wel,” ebe fy ewythr yn brudd, “nid oes sôn am Iesu iti. Y mae ar goll byth er y diwrnod hwnnw.”

“Ar goll!” ebe ni ill dau'n wyllt.

“Ie,” ebe fy ewythr.

“Sut y gwyddoch?” ebr Abraham.

“Simon y pedler a ddywedodd wrthyf,” ebr ef.

Ymddengys mai Simon oedd y gŵr ar lan yr afon a ddywedodd wrthym mai gŵr ieuanc o Nasareth oedd Iesu, ac mai saer ydoedd. Crwydro'r wlad yw gwaith Simon i werthu pob math ar fân betheuach. A dywed fy ewythr fod ganddo ryw stori newydd o hyd. A dyma'i stori ddiwaethaf,—fod Iesu'r saer ar goll. Dywedai wrth fy nhad fod rhywbeth rhyfedd ar Iesu ymhell cyn dydd y bedyddio, y gadawai ei waith weithiau am ddiwrnod cyfan, gan fynd na wyddai neb i ble. Ac ar ddiwedd ambell ddydd, ac yntau fel pe'n rhy flin i symud ar ôl diwrnod caled o waith, yr âi oddicartref yn lle troi i'r tŷ i orffwys, ac na welid ef wedyn tan fore trannoeth. A bod yn rhaid ddarfod iddo orffwys noson yn rhywle, canys yr oedd bob amser pan ddychwelai yn llawen a bywiog. Cychwynnodd oddicartref un min nos, fodd bynnag, ebe Simon, ryw fis cyn iddo ef adrodd y stori wrth fy ewythr. Ymhen tridiau neu bedwar gwelodd Simon ef ei hun ar lan Iorddonen yn cael ei fedyddio gan Ioan, ond ni welwyd ef gan neb byth wedyn. A bod pawb yn Nasareth yn pryderu yn ei gylch, canys hoffid ef gan bawb, ac yr oedd yn fab da i'w fam. A'i fam ar dorri ei chalon.

Wedi adrodd ei stori aeth fy ewythr i gwyno drachefn ynghylch ei aradr.

Trannoeth, wrth ddychwelyd o Dŷ'r Llyfr, trodd Abraham yn sydyn ataf,—

“Ananeias,” ebr ef, “pe baem yn mynd ar lan Iorddonen, i'r lle y bedyddiai Ioan, a wyt yn sicr y gelli ddangos y cyfeiriad yr aeth Iesu iddo?”

“Gallaf,” ebe fi.

“Gallaf innau,” ebr yntau. “Beth pe baem yn llithro ymaith ar ôl cinio i chwilio amdano? Ni byddai’n anodd cael digon o ffigys ar y ffordd pe baem eisiau bwyd, a grawnwin i dorri’n syched. A pham na allem ninnau, fel Ioan, ddyfod o hyd i fêl?”

Ar ôl cinio aethom allan fel pe baem yn mynd i chwarae. Ond wedi mynd o’r golwg, i ffwrdd â ni tua’r diffeithwch. Torasom ar draws gwlad, ac ni buom yn hir nes cyrraedd glan Iorddonen.

“Yn awr,” ebr Abraham, “i ba gyfeiriad yr aeth Iesu?”

“I’r cyfeiriad hwn,” ebe fi.

“Dyna ti’n iawn,” ebr ef. “Dyna fy marn innau hefyd.”

Ac aethom ar ein hunion i’r un cyfeiriad. Mangoed a pherthi a glaswellt hir a’n hwynebai gyntaf, a hawdd oedd ymwithio trwyddynt. Yna daethom at y creigiau noeth, a disgyn mor ofalus ag y medrem nes dyfod at wely afon a sychasai. Ac i fyny’r llwybr a redai gyda’i gwely nes cyrraedd y tir pori. Yr oedd yno amryw fugeiliaid a’u preiddiau.

“I ba un y gofynnwn?” ebe fi.

“I hwn,” ebr Abraham.

Deuai bugail i’n cyfarfod dan suoganu salm, â’i braidd ar ei ôl. Aeth Abraham ato a gofyn a welsai wr ieuanc yn crwydro’r lleoedd hynny’n ddiweddar, ond ni welsai’r bugail neb. Holasom bob un yn ei dro, ond ni welsai’r un ohonynt neb tebyg i’r gŵr ieuanc a ddisgrifiem. Tynasom ymgom â’r hynaf ohonynt, ac ar ryw siarad dywedodd iddo weld gŵr ieuanc â gwallt gwineu ganddo mor bell â mis yn ôl yn croesi’r tir pori, a chyfeirio at y creigiau pell, ond mai lle peryglus i ddau

fachgen fel ni oedd hwnnw, yn enwedig os deuai'n nos arnom ac i'r bwystfilod ddyfod allan. Pan ddywedodd hyn, i ffwrdd â ni, gan wybod y byddem yn sicr o ddychwelyd cyn nos.

Wedi gadael y tir pori gwelsom ein camgymeriad,—nid oedd yno ond creigiau mawrion a chymoedd, a mân gerryg peryglus i'w troedio, a thameidiau o laswellt sych yma ac acw yng ngheseiliau'r creigiau. A dringo a disgyn y buom yn hir gan gerdded ac ailgerdded llw o lwybrau croes. Toc, sylwodd Abraham fod un graig yn uwch na'r cwbl.

“Os medrwn ddringo i ben honacw,” ebr ef, “gwelwn y wlad i gyd.”

Ac i fyny â ni. Yr oedd hi'n serth ryfeddol ar adegau, ac ni bu ond y dim na syrthiasom droeon. O'r diwedd cyrraedd y top, ac edrych o'n hamgylch,—dim ond creigiau a chymoedd a chilfachau ymhobman, a phopeth yn sych a llwyd. Eisteddasom i fwyta'r ffigys a gasglasom a gwasgu'r grawnwin i yfed y sug. Yna gorwedd ar ben y graig ac edrych i lawr i'r dyfnder dros ei min.

“Edrych acw,” ebe fi.

“Llewpard,” ebr Abraham.

Yng ngwaelod y graig yr oedd ogof, ac yng ngenau'r ogof gorweddai llewpard yn cysgu.

“Edrych acw ynteu,” ebr Abraham.

Ac ar lethr craig yn y pellter gwelem hyddod yn pori'r glaswellt sych a dyfai yn y cilfachau, ac un hydd yn o isel i lawr.

“Beth pe deuai'r nos?” ebe fi.

Nid oes berygl i'r llewpard ddyfod o hyd i ni yma,” ebr Abraham, “ond rhyfedd ei weld ef mor bell o'r coedwigoedd os nad hiraethu am hydd y mae.”

Cododd Abraham a chwilio am garreg. Daeth yn ôl a gorweddodd. Gollyngodd y garreg yn union ar ben y llewpard. Dyna sgrech, a rhu, a naid. Rhuthrodd y llewpard allan o'r ogof, a ffoai'r hyddod am eu bywyd wedi clywed ei sgrech. Yna crwydrodd y llewpard yn ôl a blaen gan ffroeni popeth. Aeth ymaith yn araf ar hyd llwybr gwely afon sych oedd yng ngwaelod y graig, dan ffroeni o hyd. Yn y pellter gwelem agen mewn craig arall, a math ar astell y gellid eistedd arni yn ymestyn oddiwrthi. Aeth y llewpard tuag yno gan droi ei ben yn ôl a blaen fel pedfai'n chwilio am rywbeth, a ffroeni o hyd. Daeth at yr agen a'r astell, a safodd yn syn i edrych arnynt. Pwy a welem yn dyfod allan o'r agen, er ein syfrdandod, ond gŵr ieuanc, ac yn lle cilio'n ôl pan welodd y llewpard, er ein dychryn, aeth ato. Rhoddodd ei law ar ei ben a thynnu'r blew yn ôl yn ysgafn, a'r llewpard yn ymrwbio yn erbyn ei goesau, ac edrych i fyw ei lygaid. Eisteddodd y gŵr ieuanc ar yr astell, a gorweddodd y llewpard â'i ben ar ei draed. Beth a welem yn y man yn dyfod i lawr llethr y graig yn araf a gofalus, fel pedfai'n tynnu at lan yr afon, ond hydd. Daeth heibio i'r gongl ac yn sydyn i olwg y llewpard. Safodd yn rhythu arno wedi ei pharlysu gan ofn. Cododd y llewpard ei ben ac edrych arni a'i ostwng yn ôl. Medrodd yr hydd, hithau, dynnu ei llygaid oddiarno, ac edrych ar y gŵr ieuanc. Dynesodd ato a gwthio'i phen i'w fynwes, ac yntau ag un llaw ar ben y llewpard a'i fraich arall am wddf yr hydd. A ninnau wedi ein parlysu. Yr oeddym wedi ein llyncu i fyny gymaint gan yr olygfa fel yr anghofiasom bopeth arall. A daliwyd ni'n sydyn gan y nos. A dyna'r peth olaf a welsom cyn i'r tywyllwch gau amdanom,—y llewpard yn gorwedd

â'i ben ar draed y gŵr ieuanc, yr hydd yn sefyll â'i phen yn ei fynwes, ac yntau'n eistedd ar astell y graig â'i law ar ben y naill a'i fraich am wddf y llall.

"Beth a wnawn yn awr?" ebe fi mewn braw.

"Dilyn fi," ebr Abraham.

Dilynais ef gan afael yn ei fantell nes dyfod at ddisgynfa, ac ymbalfalu i lawr honno nes cyrraedd agen craig a mynd i mewn yno. Yr oedd cyn dywyllled â'r fagddu, ac yn oer echrys, ond yno y bu raid i ni aros trwy'r nos.

Ar doriad gwawr clywem ryw chwythu rhyfedd ym mhen draw'r agen. Credaf mai dyna a'n deffrodd, canys cysgasom er yr oerfel, wedi ymwithio'n dyn y naill at y llall. Edrychasom i gyfeiriad y chwythu, a beth oedd yno ond sarff yn dechreu ymddatod ac anelu ei phen tuagatom. Yr oeddym allan o'r agen ar darawiad amrant, ac ar ben y graig. Yr oedd y gŵr ieuanc i fyny o'n blaenau.

"Tyrd yn nes ato," ebr Abraham.

Disgynasom i lawr ochr y graig, yr ochr bellaf oddiwrtho, ac aethom ymlaen gan guddio o'r tu ôl i glogwyni a cherryg nes bod o fewn rhyw ddeucan cufydd oddiwrtho. Yr oedd yr hydd a'r llewpard wedi mynd. Trodd Abraham ataf â'i wyneb yn welw,—

"Iesu'r saer," ebr ef mewn islais.

Ac ef ydoedd. Ond O! yr oedd golwg ofnadwy arno. Yr oedd ei wyneb fel y galchen, ac wedi curio'n deneu, deneu. Yr oedd ei lygaid fel pe wedi cilio i ben draw ei ben. Hongiai ei wallt yn aflêr fel pedfai wedi gwlychu a gwlychu lawer gwaith drosodd. Ac edrychai yntau oddiamgylch fel gŵr wedi torri'i galon. Plygodd ei ben a rhoddodd ei ddwylo i'w gynnal, â'i benelinoedd

ar ei bennaugliniau. Ac felly y bu am na wn pa hyd, a siglai fel pedfai'n rhy wan hyd yn oed i eistedd. A ninnau fel pe wedi fferru yn edrych arno.

Cododd ar ei draed. Cymerodd garreg yn ei law. Trodd a throsodd hi yn ei law, ac edrych arni wedyn. Lluchiodd y garreg ymaith, a dywedyd rhyngddo ag ef ei hun,—“Nid trwy fara yn unig y bydd byw dyn, ond trwy bob gair a ddaw allan o enau Duw.”

“Yr wyf yn medru'r geiriau yna,” sibrydai Abraham, “dysgais hwy yn Nhŷ'r Llyfr cyn iti ddyfod acw.”

“Medraf innau hwy hefyd,” sibrydais innau'n ôl.

Eisteddodd wedyn, cododd garreg arall, trodd a throsodd hi'n ei law, a thaflodd hi ymaith fel pedfai hynny'n loes iddo. Edrychodd i'r pellter mawr. Dringodd y graig yn araf, a ninnau'n gwylio. Wedi cyrraedd y brig edrychodd yn hir tua'r Ddinas Santaidd, a chlywem ef yn dywedyd,—“O! Ierwsalem, Ierwsalem.”

Daeth yn ôl yn araf, ac eistedd yn hir wedyn ar yr astell, a chlywem ef yn sibrawd rhywbeth am amlygrwydd pinacl y deml. Ac wedyn â'i lygaid yn dân nes ein dychryn,—“Na themtia yr Arglwydd dy Dduw.”

“Medraf y geiriau yna hefyd, dysgais hwy yn Nhŷ'r Llyfr,” ebr Abraham.

“A minnau hefyd,” ebe fi.

Ac aethom i garu gwersi Tŷ'r Llyfr er ein gwaethaf.

Ni symudem na bys na bawd, nac yntau chwaith am yn hir iawn, ef yn gorffwys â'i ben eto yn ei ddwylo. Cododd ei ben o'i ddwylo ac edrych o'i amgylch. Cymerodd garreg yn ei law wedyn a'i throi a'i throsi, a dywedyd yr un geiriau drachefn ag o'r blaen. Yna

sibrwd,—“ O ! Ierwsalem, Ierwsalem.” Yna myfyrio’n hir. Yna edrych o’i amgylch fel pedfai’n bwrw golwg, nid dros y creigiau, ond dros y byd. Ni welsom ni neb erioed yn edrych felly o’r blaen, fel ped edrychai trwy’r creigiau, a gweld popeth yn y byd. Bu felly’n hir, hir. Neidiodd i fyny’n sydyn, gafaelodd mewn carreg a gofynnodd yn betrusgar,—“ Ei throi’n fara ? ” Taflodd hi ymaith yn wyllt gan ddywedyd wedyn,—“ Nid trwy fara yn unig y bydd byw dyn.” Yna sôn wedyn am y deml, a’r geiriau,—“ Na themtia yr Arglwydd dy Dduw.” Yna edrych trwy’r creigiau wedyn fel pedfai’n gweld yr holl fyd. Safodd yn sydyn, a neidio ymaith mewn dychryn mawr, a gwaeddodd fel y gwelsoch blentyn yn gweiddi pan ddigwydd wynebu’n sydyn greadur gwyllt,—fel y gwneuthum i pan ruthrodd cath wyllt ataf a minnau’n fachgen bach, bach. Felly y gwnaeth Iesu, neidiodd fel pe oddiwrth fwystfil, a gweiddi,—“ Ymaith Satan,” â math ar sgrech ddieithr a ddatseiniai trwy’r creigiau. Eithr ni welem ni neb yno gydag ef.

Os dychrynodd Abraham a mi ryw dro, y bore hwnnw y gwnaethom hynny. Wedi hyn anadlodd Iesu’n drwm, a gorwedd yn llesg ar yr astell. Am ysbaid yr oedd fel pe wedi marw.

“ Y mae ef wedi marw,” ebe fi.

“ Aros dipyn,” ebr Abraham.

Toc, gwelem ef yn codi’n araf, ac eistedd. Cymerodd gwrr ei fantell i sychu ei chwys. Yna daeth gwên tros ei wyneb, y wên hyfrytaf a welsoch erioed. Y debycaf a welais iddi yw’r wên ar wyneb Samiwel brawd Abraham pan fo uwchben ei ddigon. Dwyflwydd ydyw Samiwel.

A bu felly'n hir. Cododd ar ei draed, ac edrych o'i amgylch, a'r wên honno ar ei wyneb o hyd. Ac er ein syfrdandod yr oedd wedi newid yn hollol. Nid edrychai ei lygaid yn wyllt o gwbl, yr oedd ei ruddiau fel pe wedi llenwi, a rhyw sioncrwydd dieithr yn ei gorff. Ac nid oedd mor hardd hyd yn oed ar lan yr afon â'r funud honno.

"A oes arnat ti ofn?" ebr Abraham wrthyf.

"Nag oes," ebe fi.

"Na minnau chwaith," ebr Abraham.

Aroshasom yno nes iddo gychwyn ymaith. A chyn i mi fedru dywedyd dim neidiodd Abraham ar ei draed, ac ymaith ag ef tuagat Iesu, a minnau rhwng bodd ac anfodd ar ei ôl. Aethom i'w gyfarfod fel pe na wyddem ddim am ei helynt. Trodd Iesu o glywed ein cerdded, a gwelodd ni. Edrychodd am ennys fel pe wedi synnu, yna daeth i'n cyfarfod dan wenu.

"Wel, fechgyn," ebr ef, "o ble y daethoch chwi?"

A rhoddodd ei freichiau am ein gyddfau, a minnau un bob ochr iddo. Aeth â ni'n ôl, ac eisteddasom ill tri ar yr astell graig, a dechreuodd ymgomio â ni gan holi a holi am ein chwaraeon a'n cyfeillion, a phawb arall yn ein holi ynghylch ein gwersi yn Nhŷ'r Llyfr. Ymwithiasom ill dau i'w geseiliau heb wybod i ni ein hunain. A daethom yn hy arno'n hollol ddifeddl.

Tynnais i fy ffon dafl allan a'i dangos iddo,—

"Dyna i chwi ffon dafl dda," ebr Abraham, "ond gellwch chwi wneuthur un well gan mai saer ydych. Gwyddom amdanoch yn iawn. Gwelsom Ioan yn eich bedyddio."

"I beth y mae hon dda?" ebr ef.

"I drawo adar to," ebe fi.

Pruddhaodd ei wyneb yn sydyn, ac euthum innau'n ddigalon iawn, heb wybod pam.

"Oes, y mae digon o adar to," ebr ef, "ond y mae eich tad gyda hwynt oll. Gellir cael pump am ddwy ffyrling, ond ni syrth yr un ohonynt ar y ddaear heb eich tad chwi."

Aeth ati i ddywedyd mai Duw oedd ein tad, ac y carai Duw blant ac adar a blodau. Ni chlywsom erioed ddim fel hyn o'r blaen. Dywedodd wrthym, pan adwaenem Dduw yn iawn y deuem i'w garu hyd yn oed pedfai hynny'n tybio y newynem, y byddem yn barod i newynu i farwolaeth er ei fwyn. Gofynnodd i ni beth oeddym am fod ar ôl mynd yn fawr.

"Marchnatawr," ebr Abraham.

"Saer," ebe finnau. Ac edrychodd Abraham yn ddig arnaf am imi gael ateb gwell nag ef. Dywedodd yntau nad oedd meddiannu eiddo, hyd yn oed pe meddiannem holl deyrnasoedd y ddaear, yn ddim wrth fod yn dda. Am inni fod yn dda pe collem bopeth. Am inni hefyd beidio â bod yn ynyd, a chredu y tynnai Duw ni o anawsterau yr aethom iddynt trwy ein ffolineb ein hunain. Ac am inni wyllo rhag Satan, mai anodd ryfeddol oedd ei orchfygu, ond bod hynny'n bosibl. A daeth ychydig o'r olwg guriedig yn ôl drachefn am ennyd wrth iddo ddywedyd hyn. A chofiasom am ei eiriau ef ei hun ychydig ynghynt, a'i arswyd wrth ddywedyd,—“Ymaith, Satan.”

Siriolodd wedyn, a gofyn i ni a allem chwarae pegtop a phegi. Dywedasom y gallem. Dywedodd yntau y gwnai rai i ni pan âi adref. Cychwynasom oddiyno a phob un ohonom yn gafael mewn llaw iddo. Clywsom ef yn dywedyd hanes Duw ac adar to lawer gwaith wedyn, ond y tro hwn oedd y tro goreu.

Wedi inni gyrraedd adref ni bu erioed y fath ddwndwr,—pawb yn meddwl ein bod ar goll.

Ymhen tipyn wedyn daeth fy nhad i dŷ fy modryb Rebecca i edrych amdanaf. Ar ryw siarad gofynnodd i mi sut y gwyddem ni am Iesu o Nasareth.

Ymddengys i'm tad ei gyfarfod ar lan y môr, a phan ddywedodd wrtho mai Lebbeus oedd ei enw, gofynnodd a oedd ganddo fachgen o'r enw Ananeias. Canys dywedasom wrtho, yn ein hymgom, holl hanes ein teuluoedd. Ni allech beidio rywfodd.

Yna tynnodd fy nhad ddau begi a dau begtop allan a'u rhoddi un bob un ohonynt i ni, gan ddywedyd mai Iesu o Nasareth a'u hanfonodd i ni'n rhodd.

III

*A*RHOSODD fy nhad ddiwrnod neu ddau gyda ni yn nhŷ fy ewythr Eliseus a'm modryb Rebecca.

"Wel," ebr ef un min nos, "rhaid yw cychwyn adref yfory. A wyt ti'n barod, Abraham?"

"Parod i beth?" ebr Abraham.

"Parod i ddyfod adref gyda mi," ebe fy nhad.

"Rhaid aros yma er mwyn bod yn gwmni i Ananeias," ebr Abraham.

"Y mae Ananeias yn dyfod adref gyda ni," ebe fy nhad.

A dyna'r tro cyntaf i mi ameu mai i'm cyrchu adref y daeth fy nhad, neu buaswn wedi cymryd arnaf nad oeddwn wedi hanner gwella. Eithr yr oedd un cysur,—yr oedd fy nhad am dalu'n ôl i'm hewythr a'm modryb trwy gymryd Abraham gyda mi i Gapernaum am ychydig o newid.

Bore drannoeth ymaith â ni ill tri, fy nhad yn cerdded, ac Abraham a minnau ar gefn yr asyn. Cymerasom bedwar diwrnod eto ar y daith fel y gwnaethom wrth ddyfod, gan gadw mor agos ag y medrem at lan Iorddonen. Gwell oedd gennym hynny na mynd drwy Samaria, canys lluchiodd plant Samaria gerryg ar ein holau wrth i ni fynd drwodd ar ein taith gyntaf.

Wedi cyrraedd Capernaum tybiem fod holl blant y ddinas yno i'n croesawu. Deuent i'n cyfarfod o bobman, a phawb eisiau gafael ym mhen yr asyn, a'u dannedd yn rhedeg wrth feddwl am Abraham a minnau wedi cael taith mor hir ar ei gefn. A thrannoeth nid oedd fawr o ddysgu ar y wers gan eisiau mynd allan i chwarae

a chlywed hanes Abraham a minnau ar gyrrau diffeithwch Iwdea. Canys yr oedd pob math ar stori yng Nghapernaum am beryglon y diffeithwch pell.

Dangosais i ac Abraham iddynt y pegi a'r pegtop. A bu'n chwarae pegi a phegtop am ddyddiau wedyn yn ddi-dorr. Eithr nid oedd gan neb rai cystal â'n rhai ni. Dywedasom hanes Iesu'r saer wrthynt, ac yr oedd pawb ar dân eisiau ei weld, ac yn holi tybed a ddeuai byth i Gapernaum. Tybiai rhai o'r plant efallai y deuai, gan fod pobl Nasareth yn hoff iawn o ddyfod am dro i Gapernaum i weld y môr, er bod Tiberias yn nes atynt. Ond Capernaum yw'r dref bwysicaf.

Wedi chwarae llawer iawn ar begi a phegtop, un prynhawn eisteddasom i ymgomio. Dywedodd Abraham beth a feddyliai Iesu o ffon dafl. Yna aethom i ddywedyd ychwaneg o hanes yr anialwch, a gwlad a chartref Abraham, a digwyddodd Abraham adrodd hanes hwyl a helynt priodas Sephora ei chwaer, a fu ychydig cyn i mi fynd yno.

Dyna sŵn yn y farchnadfa, ac i ffwrdd â ni yno. Nid oedd ond asyn yr hen Isaac y gwneuthurwr pebyll wedi cicio bwrdd y gwerthwr adar to, ac yr oedd yr helynt drosodd cyn prin i ni gyrraedd.

Ni ellid yn hawdd chwarae pegtop yn y farchnadfa yng nghanol y prysurdeb yno.

“Beth nesaf?” ebr Abraham.

Cofiodd Isaac, un o'n cyfeillion, am briodas Sephora, a gofynnodd,—“Beth am chwarae priodi?” A dyna drefnu ar unwaith. Yr oedd Hanna, merch Eleias heol y cryddion yn ymyl, a gwahoddwyd hi i fod yn briodasferch. A dyma drefnu'r orymdaith,—gorymdaith y briodasferch i dŷ'r priodfab. Trefnwyd rhai i ganu

pibau, ac eraill yn ddawnsywyr. Ac yr oedd eisiau asyn i gario Hanna, ond nid oedd yr un ohonom yn fodlon mynd yn asyn. Dechreuodd y canwyr pibau ar eu gwaith, ond yn yr helynt ynghylch chwarae asyn aeth y lleill i ffraeo yn lle dawnio. A dyna ben ar y chwarae priodi.

Pwy a ddaeth heibio ar y pryd ond lleng o filwyr Rhufain. Deuant hwy drwodd ar bob diwrnod marchnad. Wedi iddynt fynd,—

“Mi wn i beth a wnawn,” ebr Isaac, “chwarae Iddewon a Rhufeiniaid.”

A dyma'r chwarae hwnnw. Y mae'r Rhufeiniaid wedi ennill ein gwlad oddiarnom; a ninnau, wrth gwrs, yn cashau hynny â'n holl galon ond rhyw ychydig o gynffonwyr. Ac yr ydym wedi penderfynu, cyn gynted ag y daw'r Meseia—gŵr wedi ei anfon gan Dduw fydd y Meseia, i fod yn frenin arnom ac i'n harwain i orchfygu Rhufain—codi gwrthryfel, gorchfygu'r Rhufeiniaid, a'u hanfon i'w gwlad eu hunain, a chael y Meseia i deyrnasu arnom ac i fyw yn Ierwsalem. Mor braf fydd hi wedyn.

Y mae chwarae Iddewon a Rhufeiniaid yn boblogaidd iawn. Cymer un hanner ohonom ran y Rhufeiniaid, a'r hanner arall ran yr Iddewon, chwiliwn am arfau, ac yna,—rhyfel. Cyn gynted ag yr awgrymodd Isaac y peth aethom ati'n syth. Cymerodd Abraham ran yr Iddewon, a minnau'r Rhufeiniaid. Y maent hwy, sy'n byw yn Iwdea, yn fwy awyddus na hyd yn oed ni am orchfygu'r Rhufeiniaid. Yr ydym ni, yng Nghapernaum, yn gweld yr ochr dda iddynt, gan eu bod yn masnachu llawer â ni, a phrynu llawer gennym, ac yn dwyn elw i ni. Eithr am Iwdea a'i ddiffeithwch, ni wnant ond pasio drwodd yno, a phoeni'r rhai a fyddo

ar eu llwybr. Chwiliasom am unrhyw beth a phopeth i wneuthur helmau. Gwyddem am hen gwch ar lan y môr, a chymerasom ystyllod ohono a'u holhti i wneuthur cleddyfau. A dyna ddechreu. A brwydro caled a fu am dipyn, a llawer o hwyl. Collai'r Iddewon dir weithiau, a'r Rhufeiniaid waith arall.

Yn sydyn teimlwn fel pedfai rhywun yn sefyll yn ein hymyl yn ein gwyllo, a ninnau'n meddwl bod gormod prysurdeb ar bawb yn masnachu, i sylwi arnom, a chymaint sŵn yn dyfod o'r pellter. Codais fy mhen,—
“Abraham,” ebe fi, “edrych pwy sydd yma.”

Edrychodd Abraham. Dyna daflu'r cleddyfau, ac ato â ni ar unwaith. Pwy ydoedd ond Iesu'r saer.

“Abraham ac Ananeias,” ebr ef, “pwy a feddyliai am eich cyfarfod yma. Beth sydd gennych am eich pennau?”

“Helm,” ebe ni ill dau.

“Beth sy'n bod?” ebr ef.

“Ymladd yr ydym,” ebe ni,—“rhyfel ydyw rhwng yr Iddewon a'r Rhufeiniaid.”

Yr oeddym yn ddigon hy arno i fedru dywedyd popeth wrtho. Yr oedd yr hawddaf yn y byd i fynd ato. Erbyn hyn yr oedd y gair ymysg y plant eraill mai Iesu ydoedd, a hwythau wedi dyfod a chau amdano a chymryd ato ar unwaith.

Pan glywodd ein stori ciliodd y wên oddiar ei wyneb a phruddhaodd. Ac aethom ninnau oll yn ddigalon heb wybod pam. Yn rhyfedd iawn, bob tro y pruddhai ef âi pawb yn ddigalon heb wybod iddo'i hun, a phan wenai âi pawb yn llawen.

“Os nad ydych yn brysur,” ebr ef, “a ddowch am dro o'r twrw hwn i lan y môr?” Ac aethom.

Wedi cyrraedd eisteddodd ef ar gongl yr hen gwch, a dechreuodd ymgomio â ni.

“Ni hoffaf ymladd,” ebr ef.

“Beth am y Rhufeiniaid yn ein gormesu?” ebr Abraham.

“Nid trwy ymladd y gorchfygwch hwy,” ebr ef, “ond trwy fod yn garedig. Y mae Duw yn peri i’w haul godi ar y drwg a’r da, ac yn glawio ar y cyfiawn a’r anghyfiawn.”

Ac edrychodd pawb ar ei gilydd. Caredig wrth y Rhufeiniaid !

“Y mae Duw’n dad,” ebr ef. “Tad ydyw Duw, tad i bawb,—tad i’r Rhufeiniad a’r Iddew, i’r Iddew a’r Rhufeiniad. Ac ystyria ef hwythau’n frodyr i’w gilydd, yn caru ei gilydd, â Duw’n dad iddynt.”

“Paid â dywedyd hynyna gartref,” ebr Abraham wrthyf o dan ei lais, “neu os â’r gair allan ei fod yn dywedyd hyn y mae’r offeiriaid yn sicr o’i ladd.”

Aeth Iesu ymlaen,—“A dyna’r unig deyrnas sydd i fod, a’r unig un a fedr ddyfod â’r byd i’w le, teyrnas Dduw, a Duw’n frenin, a’r brenin yn dad, a phawb yn frodyr a chwiorydd i’w gilydd ac yn gyfeillion. A ydych yn deall?”

Dywedasom ein bod, er nad oeddym yn rhyw glir o gwbl ar y peth. Bod yn frodyr i’r Rhufeiniaid o bawb.

Wedi sôn am garedigrwydd Duw yn gwneuthur y byd mor dlws, a pharatoi llysiau a ffrwythau yn fwyd i bawb,—i’r Iddewon a’r Rhufeiniaid—ac mai gresyn oedd i gasineb dynion ddifwyno’r byd, a bod yn hawdd gweld Duw ond i’n calonau fod yn bur, gadawodd ni’n synnu ar lan y môr, ac aeth ymaith tua’r mynydd.

Ni ddywedodd neb ddim am dipyn. Yna dywedodd Isaac mewn rhyw hanner ofn,—“Beth pe baem yn chwarae teyrnas Dduw ynteu?”

A dyna ddechreu. Y cynllun oedd, rhai i fod yn Iddewon a rhai'n Rhufeiniaid, iddynt fynd yn gyplau,—Rhufeiniad ac Iddew ymhob cwpl, a phob Rhufeiniad ac Iddew i rododi eu breichiau am yddfau'i gilydd, ac ufuddhau i Dduw. Ond daeth anhawster am fod pawb eisiau bod yn Dduw. A bu raid rhoddi heibio'r chwarae hwnnw hefyd. Y mae ambell ddiwrnod fel hyn yn ein hanes, onid oes, pan nad oes dim hwyl ar chwarae? — fel pedfai popeth yn mynnu mynd yn groes.

Buom yn llonydd yn hir yn eistedd ar y cerryg, a gwylio'r môr, a phawb yn ddi-hwyl. Toc, dyna sŵn, sŵn cynhebrwng.

“Wel,” ebr Isaac braidd yn sur, “oni allem gytuno ynteu i chwarae cynhebrwng? Ni raid bod yn siriol i chwarae hwnnw.”

Nid cynt nag y daeth y gair o'i enau na ddechreuasom drefnu. Aeth Isaac yn gorff, a chawsom ystyllod o'r hen gwch i wneuthur elor. Rhedais i adref i chwilio am lysiau wylofain i helpu'r merched wylo. A dyna gychwyn,—y merched ar y blaen yn dal y llysiau wrth eu llygaid i dynnu dagrau, ac yn wylofain; hanner dwsin o fechgyn yn canu galarnad,—“O! fy mrawd, O! fy mrawd,” a'r gweddill yn dilyn. Rhag mynd i stŵr y farchnad aethom tua ffordd y mynydd.

Wedi teithio tipyn gwaeddodd Isaac fod hoelen o'r ystyllod yn ei frifo, a mynnai ddyfod i lawr. Gofynnodd Ieremeia bachgen Esra'r sidan iddo oni wyddai ei fod wedi marw, ac y dylai gadw yn ddistaw.

Eithr dal i weiddi yr oedd Isaac. Yna peidiodd y merched ag wylo, a cheisio'i argyhoeddi nad oedd ganddo hawl i gwyno ac yntau wedi marw. A dyna lle bu dadleu.

“Ni thâl hyn ddim,” ebr Abraham, “rhaid yw mynd ymlaen. Fechgyn, dechreuwch yr alarnad eto, a dyna'r bechgyn yn ail-ddechreu,—“O ! fy mrawd, O ! fy mrawd,” ond ni chwynfanai'r merched mewn ateb, oherwydd na fodlonai Isaac farw, â hoelen yn ei gefn. Ac ni allent hwythau wylo a chwynfan am y byw. Yn ein blaenau dan ffraeo felly yr aethom am ychydig. Daethom heibio i'r gongl, a digwyddais i edrych ymlaen. Pwy a eisteddai ar garreg ar ochr y ffordd yn gwyllo dau loyn byw yn chwarae yn yr awyr ond Iesu.

Cododd a daeth atom.

“Beth sy'n bod yn awr ?” ebr ef, wrth ein gweld oll yn methu â pheidio gwgu.

“Isaac sy'n gwrthod marw,” ebe'r merched.

“Y mae Isaac braidd yn ieuanc i farw,” ebr ef dan wenu.

“A hwythau'n gwrthod cwynfan,” ebr Isaac.

“Ond beth yw ystyr y cwbl ?” ebr Iesu.

“Chwarae cynhebrwng ydym,” ebe fi, “ni allem chwarae teyrnas Dduw am na wyddom sut i drefnu. Ac yr oedd ar bawb eisiau bod yn Dduw.”

“Dowch yma,” ebr ef yn dyner. Eisteddodd ar y garreg, a ninnau ar y ddaear o'i amgylch.

“Nid teyrnas i'w chwarae yw teyrnas Dduw,” ebr ef, “ond fel hyn. Nid yw Duw'n actio brenin i'ch gorfodi o gwbl.”

“Sut felly ? Y mae pob brenin yn gorfodi,” ebe ni.

“Fel hyn,” ebr ef, “Prun ydyw’r anwylaf gennych ohonoch i gyd?”

“Lefi,” ebe ni oll.

Fy mrawd ieuangaf yw Lefi. Pedair oed ydyw, ac yr oedd eisiau dyfod gyda ni, a ninnau wedi ei gymryd ac addo edrych ar ei ôl. Ac y mae’n hen beth bach annwyl iawn.

“Lefi?” ebr Iesu, gan fynd at Lefi a’i gymryd ar ei lin, a’i dynnu i’w gesail, a gwenodd Lefi a gorffwys ei ben ar ei fynwes.

“Ie,” ebe pawb.

“Dywedwch eich bod yn chwarae teyrnas,” ebr Iesu, a bod Lefi bach yn frenin arnoch, a fuasech yn ufuddhau iddo?”

“Buasem,” ebe pawb.

“Pam?” ebr ef, “canys ni all ef eich gorfodi i ufuddhau, na’ch cosbi am beidio.”

Dywedodd Hanna mai am ein bod yn ei garu, a rhag ei boeni, ei fod yn rhy wan i’n curo.

“I’r dim,” ebr Iesu. “Dyna sut un yw Duw. Y mae’n gryf, ond yn ymddwyn fel pedfai’n wan. Nid yw am eich gorfodi i ufuddhau iddo. Os ufuddhewch iddo, y mae hynny i fod am eich bod yn ei garu. Ac os cerwch ef ufuddhewch iddo, nid rhag ofn iddo eich cosbi, ond rhag ei boeni. A theyrnas Dduw ydyw pobl yn caru Duw, ac yn ufuddhau iddo am eu bod yn ei garu, ac wedi eu swyno ganddo, ac nid am fod arnynt ofn iddo eu cosbi. Eithr y mae arnynt ofn iddo boeni yn eu cylch. A ydych yn deall?”

Yr oedd pawb yn fud am ennyd.

“Felly,” ebr Abraham, toc, “nid Duw caled ydyw Duw, yn trefnu cosb i ni am fod yn ddrwg?”

“Nage,” ebr Iesu. “Tad ydyw, ac y mae eisiau dysgu hynny i’r Rhufeiniad a’r Iddew, ac yna deuant i garu Duw, ac o garu Duw caru ei gilydd.”

“Yr wyf yn deall yn awr,” ebr Isaac. “Os gwnaf ddrwg, am fy nghuro y mae fy nhad, ond wylo y mae fy mam. Ac y mae arnaf fwy o ofn digio fy mam o lawer na digio fy nhad. Ond ni feddyliais erioed mai tebyg i fy mam yr oedd Duw.”

“Y mae Isaac yn deall,” ebr Iesu dan wenu. “Y mae Duw yn dad ac yn fam.”

Daeth prudd-der tros ei wyneb, a dywedodd mewn hanner gwaedd,—“O ! na buasai pobl mewn oed yn medru deall fel plant.” Yna gwnaeth rywbeth a’n dychrynodd. Cododd ei lygaid i fyny a dywedodd,—

“I ti yr wyf yn diolch, O ! Dad, Arglwydd nef a daear, am iti guddio y pethau hyn rhag y doethion a’r deallus, a’u datguddio ohonot i rai bychain.”

Cyn iddo orffen yr oeddym i gyd wedi rhedeg i ffwrdd.

Pan aethom heibio i’r gongl,—“A wyt ti’n deall ?” ebr Abraham wrthyf.

“Credaf fy mod,” ebe finnau. “Onid wyt yn meddwl bod Duw’n un tebyg iawn i Iesu ei hun ?”

“Pedfai Duw fel ef,” ebr Abraham yn bendant, “buasai’r peth hawddaf yn y byd i bawb ei garu, a dyna iti deyrnas Dduw yn syth. Ond nid dyna fel y sonnir am Dduw yn Llyfr y Gyfraith a’r synagog. Ni chwaraewn Iddewon a Rhufeiniaid byth eto.”

Ac i ffwrdd â ni bawb yn ôl i’r farchnadfa.

IV

Y *MAE* rhywbeth rhyfedd ar fy nhad ers tro. Nid yw o gwbl fel ef ei hun. Weithiau bydd oddi-cartref am ddeuddydd neu dri heb unrhyw reswm, ac yntau'n ŵr mor gartrefol. A phan ofyn fy mam iddo ymhle y bu, rhydd yr esgusion rhyfeddaf, a digon hawdd yw i bawb weld mai esgusion gwneuthur ydynt. Ac y mae'n wahanol iawn iddo ef ei hun yn ei ffordd hefyd. Nid ydyw'r un fath â thadau plant eraill pan fyddo fel ef ei hun. Ffraeant hwy pan fynnoch, a dadleu'n wyllt â'i gilydd ynghylch helynt yr Iddewon a'r Rhufeiniaid. Beth bynnag arall a fyddo ar droed y mae hwnnw bob amser yn bwnc parod. Y maent am waed pob un a bleidia'r Rhufeiniaid. A'r dydd o'r blaen pan basiai Lefi'r Trethwr lluchiasant gerryg ar ei ôl, am mai gwas y llywodraeth ydyw i gasglu treth y ffyrdd, a hwythau yn erbyn ei thalu. Ni bu ond y dim na chollodd Lefi ei fywyd. A dyna'i hanes onibai ei fod yn fwy chwim na'i erlidwyr.

Ni chymerai fy nhad byth ddim diddordeb yn y pethau hyn. Yr oedd ef yn hollol fodlon os caffai iechyd i bysgota, a'n cadw fel teulu uwchlaw angen, a mynd yn ffyddlon i'r synagog, ac i'r ŵyl i Ierwsalem unwaith yn y flwyddyn. Nid oedd o bwys ganddo am ddim arall.

Yn ddiweddar y mae wedi newid yn hollol. Hawliau'r Iddewon sydd yn ei enau o hyd, a pha bryd y daw'r Meseia, a'i bod yn amser difetha'r Rhufeiniaid, a pham na ddylai'r Iddew fel y Rhufeiniad fod yn anni-bynnol. Prin yr ydym yn ei adnabod gan mor wahanol ydyw iddo'i hun.

A dyma sut y dechreuodd y newid. Ryw fin nos yn ddiweddar daeth i'r tŷ, a dywedodd ei fod yn mynd i bysgota gyda Simon fab Iona, bod gobaith am ddalfa dda, bod lliw afonydd y mynyddoedd yn arwyddo digon o bysgod yng ngenau'r afonydd. Nid yw'n ddim iddo ef fod allan trwy'r nos yn pysgota pan fyddo'r dwfr yn ffafriol.

Trannoeth daeth yn ôl pan oeddwn i ac Abraham newydd gyrraedd y tŷ wedi bod yn Nhŷ'r Llyfr. Yr oedd golwg flin a dieithr arno a'n gwnai'n annifyr yn ei gwmni.

"Sut ddalfa?" ebe fy mam.

Ni ddywedodd air, dim ond codi ei freichiau, ac edrych yn wyllt, fel pedfai holl bysgod y môr wedi eu dal ganddo.

Eisteddodd wrth y bwrdd ond ni ddywedai air, dim ond edrych allan tua'r môr fel pedfai braw arno, a phigo'i fwyd, a malu'r bara'n friwsion.

"Lebbeus," ebe fy mam, "pam na fwytei di? Dylai fod eisiau bwyd mawr arnat, wedi bod drwy'r nos yn gweithio'n galed." Ond ni chymerodd arno'i chlywed.

Bwytâi Abraham a mi ein goreu gan sisial chwerthin am ben rhyw ddigrifwch neu'i gilydd. Yn sydyn teimlwn yn annifyr fel pedfai rhywbeth dieithr ar afael ynof. Codais fy mhen, a dyna lle'r oedd fy nhad, wedi gadael ei fwyd yn llonydd, â'i benelin ar y bwrdd, a'i ben ar ei law, yn edrych arnaf yn lloerig fel pedfai wedi dyrysu'n lân. Rhythai drwof fel pe am fy mwyta, a gwaeddais "mam" heb wybod i mi fy hun.

"Yn enw'r deml, Lebbeus," ebe fy mam, "beth sy'n bod?"

Deffrodd yntau ac ymysgydwodd, a dechreu pigo'i fwyd drachefn. Cyn bo hir teimlwn yr un edrychiad yn gafael ynof ag o'r blaen, a chodais fy mhen. A dyna lle'r oedd fy nhad wedyn yn syllu arnaf i'r byw. Edrychais innau'n union arno yntau fel pe bawn wedi fferru.

"Ananeias," ebr ef yn y man, mewn hanner sibrawd brawychus, "beth a wyddost ti am Iesu o Nasareth?"

Dyna'r enw a roddai fy nhad arno, canys ni wyddai ddim amdano fel saer.

"Iesu o Nasareth?" ebe fi, gan geisio bod yn siriol, "i ddechreu saer ydyw, a'i dad wedi marw yn ddiweddar, a'i fam yn cadw tŷ iddo."

"Saer?" ebe fy nhad yn wyllt, "saer? Gŵyr fwy am bysgota na nyni oll gyda'n gilydd, a ninnau wedi byw mewn llongau ar hyd ein hoes."

"Saer ydyw, beth bynnag," ebe fi. "Edwyn Simon y pedler ef yn dda, ac ef a ddywedodd y cwbl wrthym."

"Saer?" ebe fy nhad fel pedfai'n breuddwydio, "dim ond saer! Beth arall a wyddost amdano?"

Adroddais innau hanes y bedydd, a'r helynt yn y diffeithwch.

"Dywed stori'r diffeithwch yna eto," ebe fy nhad yn eiddgar. Dywedais innau hi ac Abraham yn fy helpu lle llithrai fy nghof.

Torrodd fy nhad ar ein traws,—“Y mae wedi adrodd honyna ei hun wrthym ni,” ebr ef, fel pedfai arno ofn dywedyd wrthym rhag bod rhywun yn clywed. Yn wir, yr oedd rhywbeth rhyfedd iawn ar fy nhad.

"Ananeias," ebr ef wedyn yn y man, "a wyt ti'n credu mai ef yw'r Meseia?"

Ni feddyliais i ddim am y peth o'r blaen. Wedi meddwl tipyn,—“Nag ydwyf,” ebe fi, “nid yw'n siarad yr un fath â'r Meseia. Ni soniodd ddim am orchfygu Rhufain. Yn wir, dywedodd wrthym am fod yn ffrindiau â'r Rhufeiniaid.”

“Dyna'r anhawster,” ebe fy nhad. “Cyn belled ag y gallwn ni weld hawdd fyddai iddo dynnu'r wlad ar ei ôl, ac yna byddai'r Rhufeiniaid yn ein dwylo a gallem eu gorchfygu tan ganu. Ac felly y buom yn rhyw siarad â'n gilydd, ond y mae pethau eraill dieithr ynglŷn ag ef. Y mae'n ddyn ofnadwy, sut bynnag.”

“Beth sy'n bod, Lebbeus bach?” ebe fy mam. A dechreuodd fy nhad ar ei stori. Ymddengys bod Simon fab Iona ac yntau wedi mynd i bysgota y noson gynt a dau neu dri eraill yn y llong gyda hwy, ond er meddwl bod popeth yn ffafriol cawsant noson druenus o sal. Pan oeddynt wrthi hi'n golchi eu rhwydau gwelent ŵr ieuanc yn sefyll yn eu gwyllo. Amneidiodd ar Simon a gofyn iddo a gaffai ddyfod i'r llong.

“Meddylasom ni,” ebe fy nhad, “mai eisiau croesi i'r lan arall ydoedd. Dywedodd Simon wrtho am ddyfod i mewn. Wedi dyfod gofynnodd i Simon beidio â chychwyn am ychydig, ei fod eisiau dywedyd gair wrth y bobl ar y lan. Pan ddeallodd y bobl tyrasant at ei gilydd, ac wrth weld hynny deuai eraill yno, ac eraill wrth eu gweled hwythau'n dyfod, nes dyfod tyrfa fawr yno o dipyn i beth. Ac yr oedd yn amlwg y clywsai'r rhan fwyaf amdano. Daethant mor agos i fin y dwfr ag y gallent, ac eistedd i ddisgwyl. Ac yntau ym mhen blaen y llong yn edrych yn fud a syn arnynt. Ac mor ddistaw ydoedd y fan fel y clywech y tonnau'n chwarae ar y creigiau yn y pellter. Yna dechreuodd lefaru.

Dywedai'r pethau rhyfeddaf, a phawb yn edrych yn hurt. Disgwyliem iddo ddechreu arni, fel pob bachgen ieuanc sy'n llefaru ar gongl yr heol y dyddiau hyn, trwy gondemnio Rhufain a'i holl ddrwg a'i holl weithredoedd. Ond yn lle hynny rhyw eiriau fel hyn a ddywedodd, a hynny yn y fath fodd fel na allaf beidio â'u cofio bob gair,—

'Gwyn eu byd y tlodion yn yr ysbryd, canys eiddynt yw teyrnas nefoedd.

'Gwyn eu byd y rhai sydd yn galaru, canys hwy a ddiddenir.

'Gwyn eu byd y rhai addfwyn, canys hwy a etifeddant y ddaear.

'Gwyn eu byd y rhai sydd arnynt newyn a syched am gyfiawnder, canys hwy a ddiwellir.

'Gwyn eu byd y rhai trugarogion, canys hwy a gânt drugaredd.' "

"O," ebe fi ar ei draws, "dywedodd rywbeth fel yna wrthym ni, a hefyd 'Gwyn eu byd y rhai pur o galon, canys hwy a welant Dduw.' "

"Dywedodd y geiriau yna wrthym ninnau hefyd," ebe fy nhad, "ac wedi iddo orffen trodd at Simon a dywedodd wrtho am godi angor a mynd ymlaen. Ac i ffwrdd â ni. Pan edrychasom yn ôl, wedi mynd ymhell i'r dwfr, dyna lle y safai'r bobl fel pe wedi eu meddiannu. Yr oeddym ni'n lluddedig iawn. Buom wrthi hi'n chwysu a baeddu trwy'r nos gynt heb ddal un pysgodyn. Ac mor ddieithr oedd geiriau'r gŵr ieuanc, ac mor ddieithr ei ffordd o'u dywedyd, fel na wyddem yn iawn pa beth a wnaem nac i ble yr hwyliem y llong. Trodd y gŵr ieuanc at Simon,—'Simon,' ebr ef, 'nid oes llawer o ôl pysgod ar y llong hon.' 'Nag oes,' ebe Simon yn ddiynni, 'er i ni boeni ar hyd y nos ni ddaliasom ni ddim.'

“ ‘Gwthia i’r dwfn,’ ebe’r gŵr ieuanc, ‘a bwriwch eich rhwydau am helfa.’ Edrychasom ar ein gilydd. Nid oedd fawr o ôl y môr arno, ac amheuem beth a wyddai ef am bysgota. Ac eto yr oedd ef a’i eiriau dieithr wedi gafael ynom. Mentrodd Simon. ‘Er i ni fethu trwy’r nos,’ ebr ef, ‘ar dy air di mi a fwriaf y rhwyd.’ ”

Bu fy nhad yn ddistaw yn hir yn y fan yma, nes i’m mam awgrymu, “Wel?”

Ymysgydwodd wedyn. “Ar dy air di mi a fwriaf y rhwyd,” ebr ef fel pe mewn breuddwyd. A thewi wedyn.

Ymysgydwodd wedyn fel gŵr yn deffro. “Sara bach,” ebr ef wrth fy mam, “ni fedraf byth ddisgrifio’n briodol beth a ddigwyddodd wedyn. Bwriasom y rhwyd, rhwng bodd ac anfodd, a’i thynnu, ond ni allem ei symud. Yr oedd fel pedfai holl bysgod y môr wedi heigio iddi. Clywem hi’n clecian, clecian, dan y baich, ac ofnem bob eiliad iddi dorri a gollwng yr holl bysgod i’r môr. Dyna ni’n gweiddi ar y llong arall, lle’r oedd meibion Sebedeus, a hwythau’n dyfod. A rhyngddynt hwy a ninnau, cawsom y pysgod i mewn yn llond pob man fel na allem bron symud.

“Wel, yr oeddym wedi dychrynu’n ofnadwy, a Simon yn lloerig hollol. Dywedodd wrth y gŵr ieuanc am fynd ymaith, ei fod ef yn rhy bechadurus i un mor lân aros yn ei gwmni, heb ystyried sut y gallai fynd ymaith, a ninnau yng nghanol y môr erbyn hyn. Yr oedd ateb y gŵr ieuanc yn un rhyfedd iawn. Dywedodd wrth Simon am beidio ag ofni, y gwnai ef yn bysgotwr dynion cyn bo hir.

“ ‘ Pysgotwr dynion ! ’ ebe ni oll wrth ein gilydd. ‘ Pa un ai ef ynteu ni sy’n dyrysu ? Pysgota dynion ! Sut y gallai dynion fyw yn y dwfr i ni gael cyfleustra o gwbl i’w pysgota, pedfai synnwyr yn hynny ?

“ Wedi dyfod i’r lan yr oedd rhai ohonom yn fwy hunanfeddiannol, ond Simon a meibion Sebedeus wedi glân wirioni. ‘ Caiff y llongau gymryd eu siawns,’ ebe hwy, ‘ cei wneuthur fel y mynnot â hwy, Lebbeus. Ni adawn ni byth mo’r gŵr ieuanc hwn mwy.’

“ Ac yno y safem, yn dwrr ar lan y môr yn edrych arno, ac yntau’n sefyll ryw ganllath oddiwrthym yn gwyllo’r haul yn torri ffordd ar draws y môr.

“ Daeth gŵr heibio a gofynnodd i ni beth a wnaï Iesu o Nasareth yno gyda ni, a dyna’r adeg y daethom i wybod ei enw. Tyrasom o’i amgylch, a mentrodd Simon ofyn iddo beth a feddyliai wrth ‘ bysgota dynion.’ Ni ddywedodd air ond amneidio arnom ei ddilyn. Ac ar ei ôl â ni i’r gilfach dan y graig fawr. Wedi i ni eistedd edrychodd arnom fel pedfai’n ein hoffi, a dechreu sôn am deyrnas—teyrnas Dduw—ond ni allaf ddywedyd o gwbl ein bod yn ei ddeall. Dywedodd mai pysgota dynion oedd cael dynion yn aelodau o’r deyrnas hon. Yna gostyngodd ei lais, a dywedyd na allem wneuthur y gwaith heb fynd drwy’r un profiad ag ef, ac mai profiad chwerw iawn oedd hwnnw. Ac aeth ymlaen i adrodd ei hanes yn niffeithwch Iwdea, hanes rhyfedd iawn, iawn. Dywedodd ddarfod iddo deimlo bod rhyw nerthoedd rhyfedd yn deffro ynddo na wyddai ddim amdanynt o’r blaen, ac y gallai wneuthur pethau na feddyliodd erioed am eu gwneuthur. Wedi bod yno’n hir yn meddwl, a meddwl, aeth yn newynnog iawn. Meddwl yr oedd ebr ef, sut i sefydlu’r deyrnas y soniai amdani, a chael

dynion iddi. Yna ddarfod i Satan ddyfod ato a'i berswadio i droi'r cerryg yn fara, a gwyddai ef ei hun y medrai wneuthur hynny, yn ôl cais Satan, pe dymunai."

Amneidiodd Abraham arnaf, canys clywsom y geiriau pan oeddym yn ei wyllo yn yr anialwch, ond ni welsom Satan.

"Meddyliai yntau," ebe fy nhad, "mai nerthoedd oedd y rhai newydd i sefydlu'r deyrnas, ac os defnyddiai hwy er ei les ei hun y byddai'n pechu. Ond sut i sefydlu'r deyrnas?"

"Dywedodd i Satan ei berswadio i fynd i Ierwsalem, a dringo pinacl y deml, a neidio i lawr, fel y gwelai'r bobl ei fedr. Eithr gwyddai ef mai dychrynu pobl fyddai hynny, ac nid eu perswadio. Ceisiodd Satan, ebr ef, ei berswadio wedyn i fyw bywyd isel fel ef, ac y rhoddai'r byd yn ei law. Ond meddyliai ef, er mor dda fyddai cael y byd i arddel y deyrnas mai gwell bod yn dda er heb ennill neb i mewn, na meddiannu popeth ar bwys calon ddrwg."

Amneidiai Abraham a minnau ar ein gilydd trwy'r rhan hon o'r stori, canys gwyddem yn o dda am y peth, oherwydd inni fod yn gwyllo Iesu ar yr adeg, ond mai darnau o'i feddyliau a gawsom ni.

"Yna dywedodd wrthym," ebe fy nhad, "fod arno eisiau ein help ninnau, ac mai dyna yw pysgota dynion, a bod yn rhaid i ni wneuthur fel ef,—rhoddi'n holl nerth yn y gwaith heb gadw dim i ni'n hunain, denu pobl i'r deyrnas ac nid eu synnu a'u dychrynu, a bod yn dda hyd yn oed er bod yn fethiant."

"Ie," ebe fi, "rhywbeth fel yna a âi trwy ei feddwl pan wyllem ef. Ac yr oedd golwg ofnadwy arno."

“Yr oedd golwg ofnadwy arno wrth adrodd y stori hefyd,” ebe fy nhad. Ac aeth cryndod drwyddo fel ped adgofiai ddychryn y peth. “Ar ôl gorffen ei stori edrychai’n llesg,” ebr ef. “Yna gofynnodd Simon iddo ddyfod gydag ef i’w dŷ am damaid o fwyd. Euthum i a’r gweddill i sicrhau’r llongau, a glanhau’r rhwydau a threfnu’r pysgod i’r farchnad. A dyna’r holl siarad rhyngom,—ynghylch y deyrnas, na allai fod ond yn deyrnas yr Iddewon wedi gorchfygu’r Rhufeiniaid a’r byd.

“Wedi peth siarad yr oeddym yn hollol sicr mai dyma’r deyrnas, ac yn rhyw led ofyn i’n gilydd yn ofnus ai tybed mai’r Meseia oedd Iesu, neu rywun wedi dyfod ar y blaen i baratoi’r ffordd iddo. Pan oeddym wrthi hi felly yn siarad a gweithio, pwy a welem yn rhedeg tuag atom ar hyd y traeth ond Simon. Yr oedd golwg dyn wedi syfrdanu arno. Daeth atom, edrychodd o’i amgylch fel pedfai’n chwilio a oedd rhywun arall o fewn clyw. Yna dywedodd, ‘A wyddoch chwi beth, fechgyn? Daeth Iesu o Nasareth gyda mi i’r tŷ fel y gwyddoch. Gwyddoch hefyd am fy mam yng nghyfraith, ei bod hi’n orweddiog ers amser maith. Aeth Iesu ati a siaradodd yn dyner â hi, a chododd hithau’n holliach. Pwy ydyw, tybed? Awgrymodd Ioan fab Sebedeus y gallai mai’r Meseia ydoedd.”

“‘Y Meseia yn fy nhŷ i?’ ebe Simon mewn braw. ‘Sut bynnag nis gadawaf byth mwy, cymered yr hen long ei siawns.’ A dywedodd Ioan ac Iago ‘i frawd yr un peth. Eisteddasom yn hir yno, ac ni allem feddwl pwy ydoedd, onid y Meseia. Addunedodd Simon ac Iago ac Ioan, fodd bynnag, na adawent mohono byth mwy aed y pysgod a’r llongau i’r man y mynnent.”

Wedi dywedyd ei stori aeth fy nhad allan o'r tŷ. Ymddengys na allai oddef gorffwys, fod arno eisiau gwybod chwaneg o newydd. Ni ddaeth adref y nos honno, na than brynhawn drannoeth. Yr oedd fy mam yn bryderus ryfeddol yn ei gylch, ac yn flin iawn. Ychydig wedi i ni ddychwelyd o Dŷ'r Llyfr drannoeth pwy a ddaeth i mewn ond fy nhad. Ac edrychai'n swil a siomedig.

“Beth sy'n bod?” ebe fy mam yn chwerw.

“Na, nid y Meseia na'r gŵr sy'n mynegi amdano yw Iesu o Nasareth,” ebr ef yn ddigalon. “Ac y mae Simon ac Iago ac Ioan dipyn yn llai brwdfrydig nag y buont. Pwy a feddyliwch sy'n ei ddilyn i bobman?—Lefi'r Trethwr—y bradwr mwyaf yn y wlad. Dyna'r dyn sy'n sugno arian oddiarnom ac yn ein gordrethu. Ni chawn fynd byth trwy lidiard y briffordd na chyfyd ef grocbris arnom. A thâl yn ddrud i lywodraeth Rufain am drethu'r lliidiard. A Iesu'n gofyn i hwnnw, o bawb, ei ddilyn. A dywedant i Lefi wneuthur gwledd fawr i Iesu neithiwr, a'r wledd yn llawn o rai tebyg iddo ef ei hun,—pobl yn gwerthu eu gwlad i'r Rhufeiniaid. Sut y gall un fel Iesu fod yn Feseia i wared ei bobl?”

Yna tawodd fy nhad, ac eistedd yn ei gongl yn hir gan edrych yn chwerw ac anfodlon. Cododd ar ei draed toc, a gofynnodd fel pe na ddisgwyliai ateb,—
“Ac eto pwy ydyw Iesu?”

Aeth Abraham a mi allan a'i adael yno.

“Ananeias,” ebr Abraham, “A wyt ti'n cofio'r tro diwaethaf y gwelsom Iesu?”

“Ydwyf,” ebe fi.

“A'i waith yn esbonio'r deyrnas?” ebr ef.

“Ie,” ebe fi.

“ A gredi di ei bod yn rhyw werth i ni geisio egluro i’th dad eiriau Iesu ? ” ebr ef.

“ Gwell peidio,” ebe fi, “ rhag i ni wneuthur cam â’r hyn a ddywedodd wrthym.”

Ac aethom ill dau tua glan y môr i chwilio a oedd plant yno y gallem chwarae â hwy.

V

UN prynhawn, tua'r ddegfed awr, safai Abraham a minnau ar lan y môr, yn gwylio'r llongau'n mynd allan. Ar gais fy mam y gwnaem hynny. Yr oedd y wib am aros oddicartref wedi dal fy nhad eto ar ôl ei ollwng am ychydig, canys ni bu gartref ers deuddydd. A meddyliai hi mai gyda'r llong yr oedd, efallai, ac y gwelem ef ar adeg mynd i'r môr. Nid oedd ef yno, beth bynnag. A phan oeddym ar droi adref dyna law ar fy ysgwydd. Pwy oedd yno ond Isaac, a golwg wrol iawn arno, ac ysgrepan fwyd ar ei gefn.

"I ble'r ei di yr adeg hon ar y dydd?" ebe fi.

"I'r mynydd i wyllo'r praid," ebr ef, "y mae fy nhad yn wael. Ofnwn fod y parlys wedi ei daro."

Bugail defaid yw Habaccuc, tad Isaac.

"A fyddi ar y mynydd trwy'r nos?" ebr Abraham.

"Byddaf," ebr Isaac, "ond nid oes arnaf ofn, canys bydd bugeiliaid eraill yno."

"Pa bryd y dychweli?" ebe fi.

"Ni wn yn iawn," ebr ef. "Dylwn fod yn ôl tua'r drydedd awr, ond y mae pethau rhyfedd iawn yn digwydd yn y mynydd y dyddiau hyn, y tuhwnt i'r môr." Gloywodd ei lygaid,—“A wyddost ti fy mod ddeuddydd agosaf at ei gilydd wedi clywed Iesu'r saer yn llefaru?” ebr ef.

"Na," ebe ninnau, "ymhle?"

Ac aeth Isaac ymlaen â'i stori. "Y bore cyntaf," ebr ef, "y deuwn i lawr o'r mynydd gwelwn nifer o wŷr yn eistedd tan gysgod Craig y Cigfrain, a rhywun yn dyfod tuagatynt o gilfach yn y pellter. Ni feddyliais ddim o hynny ar y funud, ond wrth droi fy ngolwg tua'r

llwybr adref gwelwn finteioedd ar finteioedd o bobl yn dyfod o wahanol gyfeiriadau, a'r cwbl yn cyfeirio i'r un fan, heb wybod yn hollol chwaith i ble i fynd, canys ymddangosai rhai fel pe'n crwydro o'u llwybr a dychwelyd iddo wedyn. Eisteddais i lawr i'w gwylio, a phwy a ddaeth dros gefnen fynydd yn fy ymyl ond rhyw hanner dwsin o wŷr yn cario claf o'r parllys ar eu hysgwyddau. 'Lle rhyfedd i gario claf o'r parllys iddo,' ebe fi. Yna daeth gŵr cloff heibio yn hercian ymlaen ar hyd y llwybr defaid, ac yna ŵr dall yn cael ei arwain gan blentyn. Meddyliais fod yr holl wlad wedi mynd yn lloerig neu fy mod i 'n breuddwydio.

"Rhuthrodd rhyw ddwsin o fechgyn tua fy maint i heibio. Gwaeddais arnynt, a gofyn i ble yr aent,—

"'Iesu o Nasareth sydd yn y mynydd,' ebe hwy â'u gwynt yn eu dyrnau, heb ymdroi dim. Ac ar eu holau â mi.

"Cyn pen ychydig yr oedd y mynydd yn fyw o bobl o bob lliw a llun, yn chwilio a chwalu. Toc, gwelwn y gŵr a ddaethai o'r gilfach yn gadael y gwŷr eraill yr oedd ef gyda hwynt, ac yn nesu at y dyrfa.

"'Dacw Iesu,' ebe rhywun, ac un rhuthr mawr tuagato. Cododd yntau ei law, a safasant oll fel pe wedi eu taro â mellten, a gallech glywed pluen yn disgyn.

"Wedi cael distawrwydd hollol galwodd y gwŷr a oedd gydag ef o'i amgylch, a dechreu llefaru. A wyddoch beth a ddywedodd gyntaf?—y gwyn fyd y peth hwn a'r peth arall a ddywedodd wrthym ni'r plant, ac wrth y dyrfa wedyn o long Simon fel y dywedai tad Ananeias. Bron na allwn adrodd y geiriau o'i flaen."

"Y mae'n rhaid ei fod yn hoff iawn o'r geiriau hynny," ebr Abraham.

“Ydyw,” ebr Isaac, ond efallai mai eisiau i bawb fod yn sicr ohonynt y mae, canys y maent mor wahanol i bopeth a glywsom erioed o’r blaen.”

“Sut yr awn yno?” ebe fi.

“A ddeuwch chwi yno yfory?” ebr Isaac. “Y mae’n debygol y bydd Iesu yno, canys ni ddangosai unrhyw arwydd ei fod am ymadael. Ac y mae’n sicr y daw’r dyrfa yno hefyd, os ymedy oddiyno o gwbl. Cofiwch ddyfod â bwyd gyda chwi, a chyfarfyddwch â mi wrth yr hen geubren cedrwydden ar fin y llwybr defaid ryw dair milltir oddiyma ar y chweched awr o’r dydd. Byddaf innau yno’n disgwyl amdanoch. A gofalwch ddyfod â thamaid gyda chwi.”

“Pa faint o fwyd i ddyfod?” ebe fi.

“Af i â chwe theisen, er mwyn gwneuthur iddynt barhau trwy’r nos ac am y dydd yfory,” ebr Isaac. Ac ffwrdd ag ef.

Aethom ninnau adref gan fyfyrrio sut i drefnu at fynd i’r mynydd.

Pan glywodd fy mam nad ydoedd fy nhad gyda’r llongau aeth yn ddigalon iawn. Yr oedd yn amlwg fod rhyw bellter yn dyfod rhwng fy nhad a’m mam, oherwydd ei ymddygiad dieithr ef.

“Carwn wybod i ble’r â,” ebe fy mam.

“Beth pe baem yn mynd i chwilio amdano yfory?” ebe fi. “A gaem ni beidio â mynd i Dŷ’r Llyfr, dim ond am unwaith, er mwyn chwilio amdano?” Bodlonodd fy mam.

Bore drannoeth dyna gychwyn, a’m mam yn rhoddi tair teisen bob un i ni mewn cadach.

“Braidd yn sych fydd y teisennau eu hunain,” ebe hi.

“Cawn ddwfr yn ffynnon y mynydd,” ebe fi.

“Cewch, ond byddai’n well pe caech rywbeth â blas arno gyda’ch bara,” ebe hi. A lapiodd ychydig bysgod rhost a’u rhoddi gyda’r teisennau. Ac i ffwrdd â ninnau.

Yr oeddym wrth yr hen geubren tua’r chweched awr, ac Isaac yn aros amdanom. Cymerodd y bwyd oddiarnom a’i roddi yn ei ysgrepan ei hun,—

“Medraf ei gario’n well na chwi am fod gennyf ysgrepan,” ebr ef. Meddyliai’r byd o’i ysgrepan, am ei bod yn ei wneuthur yn fwy o ŵr.

“Y mae yna filoedd ar filoedd o bobl heddyw,” ebr ef, “a holl blant yr ochr arall i’r môr yno gallaswn feddwl. Ceisiodd y gwŷr gydag Iesu rwystro’r plant rhag mynd i’w ymyl, ond trodd ef arnynt yn chwyrn, a gwahoddodd y plant i ddyfod yn nes. Eithr y mae’n rhy hwyr i ni wthio trwy’r dyrfa.”

Aethom ymlaen ryw filltir neu ddwy, ac wedi troi heibio congl bryn dyna hwy,—yn eistedd, wedi cuddio ochr y mynydd, a Iesu’n llefaru, a llu o blant o’i amgylch yn agosaf ato, a chyn llonydded â delwau. Ni allem ni fynd i’w ymyl, ond gwelem garreg fawr yn y pellter, ac am honno â ni, a’i dringo. Ac yr oeddym yn uwch na phawb, ac yn clywed y rhan fwyaf o’r hyn a ddywedai. Sôn am frain a lilïod a phethau felly yr oedd ar y pryd.

“Beth a ddywedodd am frain?” ebr Isaac yn wyllt.

“Ni ddeallais ef yn glir,” ebe fi. Ac ni ddeallodd Abraham ef chwaith.

“Gobeithio nad ydyw’n eu canmol fel y clywsoch chwi ef yn canmol adar to,” ebr ef, “oherwydd tynnodd dwy o’r cnafon lygaid oen bach i mi neithiwr.”

“Cofia,” ebr Abraham, “nad yw brain a chigfrain yr un peth. Cigfrain sy’n tynnu llygaid ŵyn.”

“Perthyn i’r un teulu y maent oll,” ebr Isaac yn swta, a llonyddu i wrando.

Daeth eisiau bwyd arnom, a thynnodd Isaac deisen bob un i ni ill tri, a darnio pysgodyn a’i rannu. A dyna fwyta a gwrando bob yn ail.

Safai gŵr yn ymyl, a bachgen bach dipyn llai na ni gydag ef, a’r bachgen yn anfoddog ers meityn. Digwyddodd droi ac edrych arnom ni’n bwyta’r teisennau,—

“’Nhad, ’nhad,” ebr ef, dan estyn bys atom. “Bwyd !”

Cododd ei dad ei ben. “Hei, fechgyn,” ebr ef, “ymhle y cawsoch y bwyd yna ?”

“Paid â chadw sŵn, gad i ni wrando,” ebr un arall yn ei ymyl.

Rhag bod mwy o stwr cymerodd Isaac deisen arall o’i ysgrepan a lluchiodd hi i’r bachgen bach. Neidiodd yntau iddi, a dyna ddistawrwydd.

O dipyn i beth sylwem fod y rhan fwyaf o’r bobl yn y cylch yn edrych arnom, a’r naill yn sibrwd wrth y llall,—“bwyd !” Teimlem yn annifyr. “Cuddia ef yn dy ysgrepan,” ebe fi wrth Isaac, a gwnaeth yntau hynny. Ond dal i lygadu a wnai’r bobl, a sibrwd. A’r llygadu a’r sibrwd yn cyrraedd rhai pellach o hyd. Ofnaf y credai pobl, o dipyn i beth, fod gennym lwyth o fwyd.

Ymhen yr hwyr a’r rhawg gwelem ŵr yn ymwthio trwy’r dyrfa. Rhyw greadur go ddiniwed yr olwg arno ydoedd, oherwydd nid oedd ganddo lawer o ddylanwad ar y bobl. O’r diwedd daeth atom, ac edrychasom ninnau’n ddieithr arno.

“Ai chwi yw bechgyn y bwyd ?” ebr ef.

“Beth am hynny?” ebr Isaac yn ddewr.

“Y mae ar Iesu o Nasareth ei eisiau,” ebr ef.

Edrychodd Isaac i fyw ei lygad. “A wyt ti’n dywedyd y gwir?” ebr ef. “Os ar Iesu y mae ei eisiau caiff ef, neu os ar rywun arall ni chaiff mohono.”

“Dal ato Phylip,” ebe’r rhai oedd yn ymyl wrth y gŵr bach.

“Myn y bwyd oddiarno,” ebr eraill ymhellach draw. Ond ni ildiai Isaac y bwyd nes bod yn sicr mai i Iesu ei hun yr ydoedd. Wedi i’r gŵr fynd ar ei lw,—ac yr oedd golwg un yn arfer â dywedyd y gwir ar ei wyneb—estynnodd Isaac weddill y teisennau iddo, pump, a gweddill y pysgod hefyd.

Aeth y gŵr yn ôl trwy’r dyrfa, a mwy nag un yn ceisio cipio’r bwyd oddiarno, ac yntau’n dal i ddywedyd mai i Iesu yr ydoedd. Gwelem ef yn anelu at Iesu, ac wedi cyrraedd yn rhoddi’r bwyd iddo.

“Dyna Iesu’n sicr o damaid, diolch am hynny,” ebr Abraham.

Ac yr oeddym ill tri mor fodlon ar hynny fel y ciliodd yr eisiau bwyd oddiarnom. Eithr er ein syfrdandod yn lle dechreu bwyta cymerodd Iesu y bwyd a’i osod ar astell graig yn ymyl, a dywedyd rhywbeth wrth y gwŷr o’i amgylch. Daeth y rheiny ymlaen dan ymwthio trwy’r plant at y dyrfa, gan weiddi rhywbeth, a’r bobl yn chwalu oddiwrth ei gilydd gan edrych yn syfrdanllyd. O dipyn i beth gwelem hwy’n mynd gan eistedd ar ochr y mynydd yn finteioedd a minteioedd, ar wahan, nes eistedd o bawb. Ni symudasom ni oddiar ein carreg, a gwelem bawb. Ni welsoch erioed ddim prydferthach na’r dillad o bob lliwiau oedd ymhob mintai.

“Edrych acw,” ebr Abraham, “y maent fel gerddi blodau ar ochr y mynydd.” Y mae Abraham wedi arfer mwy â gerddi blodau na ni, fel bachgen o’r wlad.

“Edrych acw, ynteu,” ebe fi.

Dyna lle’r oedd Iesu’n sefyll uwchben y bwyd â’i ben yn gwyro fel pedfai’n gweddïo, a’i freichiau i fyny. Yna ymunionodd a gafaelodd yn y bwyd a’i roddi i un o’r gwŷr, a hwnnw’n mynd at y fintai agosaf ato.

“Wel,” ebr Isaac, “ni bydd y tipyn pum teisen yn ddigon i’r un dau yn y fintai.”

Ond er ein syndod gwelem Iesu’n estyn bwyd i ŵr arall ac yn ei anfon at fintai arall, a bwyd i ŵr arall wedyn. Rhwbiasom ein llygaid.

“Y mae’n rhaid bod y bwyd yn chwyddo, neu ni’n mynd yn lloerig,” ebe fi.

“Y bwyd sy’n chwyddo, cyn wired â’m bod yn y fan yma,” ebr Isaac, “o achos gwelaf innau’r un peth. Ac nid oes neb lloerig yn ein teulu ni.”

A dyna a ddigwyddai. Fel y rhoddai Iesu fwyd i’r naill ŵr chwyddai’r hyn oedd yn weddill. A chwyddo a chwyddo y bu nes bod digon i bawb. A’r gwŷr oedd o amgylch Iesu yn cludo’r bwyd o fintai i fintai.

Pan oeddynt ar orffen ymddengys i rywun gofio amdanom ni oedd ar y garreg, ac a roddasai’r bwyd. A dyna’n dangos i un o’r gwŷr, a daeth yntau â bwyd tuag-atom. Pan ddaeth atom cododd ei ben. Edrychodd arnom, ac yna arnaf i fel pedfai wedi ei saethu.

“Ananeias,” ebr ef, “beth a wnei di yma?” A swlïodd nes gwrido at fôn ei wallt cyn gorffen ei gwestiwn.

“’Nhad,” ebe fi dan hanner gweni, “beth a wnewch chwi yma?—a’m mam yn pryderu cymaint yn eich cylch.”

Nid atebodd air am ennyd. Edrychodd i fyw fy llygaid. Llyncodd ei boeri fwy nag unwaith, a llanwai ei lygaid,—

“Wel,” ebr ef yn y man, “methu â byw heb Iesu yr ydwyf.”

“Beth am Lefi'r Trethwr?” ebe fi. Aeth y cwestiwn iddo fel cylllell. Trodd ar ei sawdl ac yn ôl at Iesu ag ef. Yr oedd Abraham a mi wedi cael digon ar y cwbl. Neidiasom oddiar y garreg a chychwyn adref, ac Isaac gyda ni.

Wedi dychwelyd dywedasom wrth fy mam mai gyda Iesu'r saer yr oedd fy nhad. Eithr cynhyddu a wnaeth ei phryder hi pan glywodd.

“Os yw'n cyfeillachu â Lefi'r Trethwr,” ebe hi, “y mae ar ben arnom. Cyfyd y bobl yn ein herbyn. Ac y mae'r Phariseaid am waed pawb fel Lefi.”

Cododd storm gyda'r hwyr, a'm mam yn pryderu ynghylch fy nhad ar y mynydd.

Ni ddychwelodd ef tan fore trannoeth. Pan ddaeth Abraham a minnau o Dŷ'r Llyfr eisteddai yn ei gongl yn edrych yn llywaeth, fel pedfai newydd ddychwelyd. A'm mam yn ei ffræo.

“Y mae'r Iesu yna'n sicr o'n tynnu i helbul,” ebe hi, “yn cyfeillachu â Lefi'r Trethwr a'i dras.”

“Y mae Lefi wedi gadael ei waith, ac wedi newid yn fawr,” ebe fy nhad. “Sonia fwy am deyrnas Iesu na neb. Ac y mae fel pe'n deall meddwl Iesu'n well na'r un ohonom.”

“A wyt ti'n credu, mewn difrif, mai ef yw'r Meseia?” ebe fy mam â dirmyg.

“Ni allaf ddyfalu,” ebe fy nhad yn bwylllog ac araf. “Meddyliaf hynny weithiau, ond dywed eiriau wedyn

am garu'r Rhufeiniaid a'u bath, sy'n ein dyrysu. Ac y mae hynny'n chwerwi'r Cananeaidd sydd gyda ni."

"A oes Cananeaidd gyda chwi?" ebe fy mam. "Os felly y mae gobaith amdanoch. Oherwydd yn hwyr neu hwyrach y maent hwy'n sicr o godi gwrthryfel yn erbyn Rhufain."

"Oes, ddau," ebe fy nhad. "Simon ydyw enw un, nid mab Iona, wrth gwrs; ac Iwdas yw enw'r llall. Gŵr o Gerioth yn Iwdea yw Iwdas. Y mae Simon, fodd bynnag, yn rhyw ddechreu siglo yn ei garn, er pan yw gydag Iesu, ond mynd yn gadarnach y mae Iwdas, ac am brysuro pethau, a gwthio Iesu ymlaen i'r frenhiniaeth."

"Lebbeus bach, oni chredi mai rhyw freuddwydiwr dienaidd yw Iesu?" ebe fy mam, "ac mai Iwdas sy'n iawn."

"Ni wn i ddim," ebe fy nhad yn betrusgar, "ond beth feddylwch o hyn? Wedi cilio o'r dyrfa neithiwr anfonodd ni adref yn ôl, ac yntau'n cilio i'r mynydd. Cyn ein bod o olwg tir dyna wyntoedd y cymoedd yn rhuthro, a hithau cyn dywyllled â'r fagddu, a'r môr yn berwi fel crochan. Erbyn i'r wylfa gyntaf o'r nos fynd drosodd yr oeddym wedi ymlâdd, a'r llong fel deilen ar y dwfr. Ni welodd hyd yn oed nyni erioed ddim tebyg. A dyna'r ail wylfa trosodd a phethau'n gwaethygu, a'r drydedd wylfa trosodd. Daeth ton fawr a rhoddodd ddyrnod i'r llong nes bod darn o'i hochr i mewn, a ninnau'n disgwyl ein sugno i'r dyfnder bob munud. Yng nghanol y tywyllwch daeth rhyw wawr ryfedd yn sydyn ar wyneb y dwfr."

"'Edrych acw,' ebe Simon fab Iona,—'Ysbryd!'

“‘Ie, ysbryd,’ ebe pawb. Ac yr oedd ein braw mor fawr nes gollwng ohonom y rhwyfau a rhaffau'r hwyliau.

A dyna'r hyn a dybiem oedd yn ysbryd yn gweiddi arnom,—“Nac ofnwch, canys myfi yw.” A phwy ydoedd ond Iesu, yn rhodio ar y dwfr. Ar y funud tawelodd y gwynt a'r dyfroedd, a daeth yntau i mewn i'r llong atom.

Aeth fy mam yn fud. “Beth a feddyliai Iwdas o hynny?” ebe hi yn y man.

“Nid oedd ef gyda ni,” ebe fy nhad. “Nid yw ef fawr o forwr, ac aeth yn ôl ar hyd y tir.”

“Gall gŵr fel Iesu orchfygu Rhufain yn sicr,” ebe fy mam.

“Ni wn i ddim oll,” ebe fy nhad, “ond yr ydym am lynu wrtho hyd y diwedd. Nid oes neb yn grwgnach ond y gŵr o Gerioth.”

“Beth a dybi wrth lynu wrtho?” ebe fy mam.

Nid atebodd fy nhad am ennyd. Yna dywedodd yn araf,—“Dyma'i eiriau ef ei hun,—‘Os daw neb ataf i, ac ni chashao ei dad, a'i fam, a'i wraig, a'i blant, a'i frodyr, a'i chwiorydd, i'e ei einioes ei hun hefyd, ni all ef fod yn ddisgybl i mi.’”

Ni allai fy mam na symud na bys na bawd. Edrychodd yn welw ar fy nhad â'i llygaid yn llenwi. Edrychodd yntau arni hithau yr un mor welw, a'i lygaid yntau'n llenwi. Yna trodd y ddau eu hwynebau draw a syllu tua'r môr.

Ar hyn pwy a ruthrodd i mewn â'i wynt yn ei ddwrn ond Isaac. “Ananeias ac Abraham,” ebr ef yn wyllt, “dowch yma mewn munud.” Rhuthrasom allan.

“Beth a feddylwch?” ebr ef, “gwelais Iesu ar y mynydd, ac adnabu fi. Dywedais wrtho mai bugeilio yn lle fy nhad yr oeddwn, ei fod ef wedi ei daro â’r parlys. Daeth gyda mi adref, ac y mae fy nhad yn holliach. Ydyw’n wir.” A chyn i ni fedru dywedyd gair rhedodd adref fel pe am ei fywyd.

Aethom i’r tŷ. “Abraham ac Ananeias,” ebe fy nhad yn ddwys, “beth a feddylwch chwi o Iesu?”

“Iawn,” ebe ni, “ond beth a ddywedai am frain a liliod? Yr oeddym ni’n rhy bell oddiwrtho i ddal ar bob gair.”

“Cofiaf bob llythyren a ddywedodd,” ebe fy nhad. “Dyma’i eiriau,—

‘Ystyriwch y brain, canys nid ydynt yn hau nac yn medi; i’r rhai nid oes gell, nac ysgubor; ac y mae Duw yn eu porthi hwynt. O ba faint mwy yr ydych chi yn well na’r adar? Ystyriwch y lili, pa fodd y maent yn tyfu. Nid ydynt yn llafurio nac yn nyddu; ac yr wyf yn dywedyd i chi, na wisgwyd Solomon yn ei holl ogoniant fel un o’r rhai hyn. Ac os yw Duw felly yn dilladu’r llysieuyn, yr hwn sydd heddyw, ac yfory a deflir i’r ffwrn, pa faint mwy chwydychwi O! rai o ychydig ffydd?’ Ie, dyna’i eiriau,” ebe fy nhad yn dawel.

VI

Y *MAE* fy nhad a'm mam yn deall ei gilydd yn well o lawer ar ôl i'm tad gyfaddef mai wedi colli'i ben ynglŷn ag Iesu y mae, ac mai dyna achos ei grwydro rhyfedd. Y mae hi hefyd wedi meddalu tipyn ar ôl stori'r storm, canys gŵyr yn dda na buasai fy nhad gyda ni heddyw, yn ôl pob tebyg, onibai am Iesu. Wedi peth dadleu cytunodd iddo ddilyn Iesu, a bod yr hyn a eilw ef yn ddisgybl iddo, ar yr amod ei fod yn addo cadw o bob helynt. Y mae arni ofn mawr i Lefi'r Trethwr eu tynnu i helynt.

Ryw fin nos, ebe fy mam wrth fy nhad, a minnau ac Abraham yno'n gwrando,—

“ Mi glywais i stori ryfedd iawn heddyw gan Ddebora gwraig Dafydd y gof. Dywedai i was y canwriad fod yno un diwrnod yr wythnos ddiwaethaf, a dywedyd wrth Ddafydd hanes mab a gwraig y canwriad, a glywsai gan y forwyn. Daethai'r forwyn ei hun â'r llythyr iddo, ebe'r gwas, er mwyn iddo'i ddarllen iddi. A chlywsai'r feistres yn trafod y peth wrth y canwriad ryw fin nos ar swper. A dyma'r stori. Ymddengys fod ganddynt fab, Antonius Longius wrth ei enw, a drodd yn fachgen drwg. Ni chlywsant ddim oddiwrtho hyd yn ddiweddar ers blynyddoedd, ond gwyddent mai crwydro yr ydoedd, a mynd o ddrwg i waeth. Clywsant hefyd ei fod wedi gwneuthur cyfaill o ryw Iddew ieuanc cyfoethog, a gwyllt fel ef ei hun, a'u bod yn ymgolli mewn oferedd gan wario'u harian fel dwfr. O'r diwedd ataliodd y canwriad ei ran i'w fab yn llwyr, a deallasant onibai am yr Iddew ieuanc a oedd gydag ef mai yn cardota'i fara y buasai ers blynyddoedd. Ac nid oedd a fynnai'r canwriad a'i wraig ddim â'r mab bellach. A dyna destun y sgwrs.

“Ymddengys i gardotyn alw heibio i’r tŷ un diwrnod yn ddiweddar, ac wrth dderbyn ei gardod gan y forwyn rhoddodd lythyr iddi i’w roddi i’w meistres. Wedi i’r feistres ei ddarllen taflodd ef ar lawr mewn dirmyg. A chododd y forwyn ef a’i gadw pan gafodd gyfleustra. A dyna’r llythyr y soniai’r gwas amdano. Ymddengys oddiwrtho i’r mab grwydro’r gwledydd. Gwyddai Debora y llythyr ar dafod leferydd, a chredaf y medraf innau ef yn bur dda canys aeth drosto droeon wrthyf. A rhywbeth fel hyn ydoedd,—

“‘Antonius Longius i Nilus ei fam, cyfarchiadau lawer. A gweddïaf yn gyson ar dy fod mewn iechyd. Carwn iti ddeall nad oedd gennyf unrhyw obaith iti fynd i’r brifddinas. Am hynny ni ddeuthum fy hun i’r ddinas. Yr oedd arnaf gywilydd dyfod i Garanis oherwydd rhodiaf oddiamgylch mewn carpiâu. Ysgrifennais atat eisoes fy mod yn noeth. Erfyniaf arnat, O ! fy mam, cymoder ni â’n gilydd. Ymhellach, gwn beth a ddygais arnaf fy hun, a difrifolwyd fi ymhob modd. Gwn ddarfod i mi bechu.’

“Ni chlywaist ac ni welaist erioed y fath beth, yn ôl gair y forwyn wrth Ddebora, â iaith y fam a’i thymer. Dyrnai’r bwrdd a tharawai ei thraed yn y llawr, a mynnai i’r gŵr amser swper anfon milwyr ar ei ôl ar unwaith a’i roddi yn y ddalfa am ddyfod heibio i’w sarhau hi a chymylu ei hurddas. A glywsai rhywun erioed y fath beth, ebe hi, â bachgen drwg yn meiddio cyfarch ei fam o gwbl, heb sôn am ei chyfarch yn gyhoeddus, fel y gwnelsai yn ninas Caranis pan oedd hi yno, pe gwypai sut. Atebodd y canwriad ei fod yntau o’r un farn â hi, yn union, ond na allai hepgor milwyr yr adeg honno am ei fod yn ofni tipyn o derfysg, canys llithrodd y sôn am

Iesu i'w glustiau, a thybiai, yn ôl a wyddai am fechgyn ieuainc y dydd, mai terfysgwr yn erbyn Rhufain ydoedd yntau yn y bôn. Ond am ei fab ef ei hun, pe deuai i'w afael na byddai unrhyw gosb yn rhy drom iddo am grwydro oddiamgylch i sarhau ei deulu a chymylu ei urddas.

“ ‘ Dyna ef,’ ebe'r canwriad, ‘ wedi cael pob cyfleustra, wedi ei ddwyn i fyny'n swyddog yn adran loywaf y fyddin, a'r dyfodol disgleiriaf iddo. Gellid ei anfon i anturiaeth newydd, a goronai ei enw â gogoniant. Gellid ei anfon hyd yn oed i lywodraethu Ynysoedd y Gorllewin, ac ennill anrhydedd iddo'i hun yno, ond clywais sibwrdd mai o dŷ gwin i dŷ gwin y mae, ac yn actio capten yno yn ei ddiod er chwerthin caethion. A dyna'i gyfaill dirmygedig o Iddew. Eithr ymddengys bod arian hwnnw wedi darfod yn awr neu ni buasai Antonius yn meiddio dyfod heibio i ni yma, a gadael ei lythyr aflan ar ôl ! ’ ”

Gwrandawai fy nhad yn llygad a chlust i gyd ar y stori. Pan orffennodd fy mam, ebr ef,—

“ Ai tybed mai'r un un ydoedd yr Iddew ieuanc â'r un y soniai Iesu amdano? Ond yr oedd i hwnnw, druan, dad gwahanol iawn i'r canwriad, er na soniodd Iesu ddim am ei fam. A defnyddio'r stori a wnaeth ef i ddangos mai un tebyg i dad y bachgen yw Duw. Dyma'i stori ef. Yr oedd gan ryw ŵr, ebe Iesu, ddau fab, a dywedodd yr ieuangaf ohonynt wrth ei dad,—‘ Fy nhad, dyro i mi y rhan a ddigwydd o'r da.’ A rhannodd ef iddo ei fywyd. Ac ar ôl ychydig ddyddiau casglodd y mab ieuangaf y cwbl ynghyd, a chymerth ei daith i wlad bell, ac yno gwasgarodd ei dda gan fyw'n afradlon. Ac

wedi iddo dreulio'r cwbl cododd newyn mawr trwy'r wlad honno, a dechreuodd yntau fod mewn eisiau. Ac aeth ef a glynodd wrth un o ddinaswyr y wlad honno, ac anfonodd yntau ef i'w feysydd i borthi moch. A chwenychai ef lenwi ei fol â'r cibau a fwytâi'r moch. Ac ni roddodd neb iddo.

“A phan ddaeth ato'i hun dywedodd,—‘Pa sawl gwas cyflog o'r eiddo fy nhad sydd yn cael eu gwala a'u gweddill o fara, a minnau'n marw o newyn? Mi a godaf, ac a af at fy nhad, ac a ddywedaf wrtho,—Fy nhad, pechais yn erbyn y nef, ac o'th flaen dithau. Ac mwyach nid ydwyf deilwng i'm galw yn fab i ti, gwna fi fel un o'th weision cyflog.’

“A chododd ac aeth at ei dad. A phan oedd ef eto ymhell oddiwrtho canfu ei dad ef, a thosturiodd, a rhedodd, a syrthiodd ar ei wddf ef, a'i gusanu. A dywedodd y mab wrtho,—‘Fy nhad, pechais yn erbyn y nef, ac o'th flaen dithau; ac nid ydwyf mwy deilwng i'm galw yn fab i ti.’

“A dywedodd y tad wrth ei weision,—‘Dygwch allan y wisg oreu, a gwisgwch amdano ef; a rhoddwch fodrwy ar ei law, ac esgidiau am ei draed. A dygwch y llo pasgedig, a lleddwch ef; a bwy tâwn a byddwn lawen. Canys fy mab hwn oedd farw ac a aeth yn fyw drachefn, ac ef a gollesid ac a gaed.’ A dechreusant fod yn llawen.

“Ac yr oedd ei fab hynaf ef yn y maes. A phan ddaeth ef a neshau at y tŷ, clywai gynghanedd a dawnsio. Ac wedi iddo alw un o'r gweision, gofynnodd beth oedd hyn. Dywedodd yntau wrtho,—‘Dy frawd a ddaeth, a lladdodd dy dad y llo pasgedig am iddo ei dderbyn ef yn iach.’

“Ond digiodd ef, ac nid âi i mewn. Am hynny daeth ei dad allan, ac ymbiliodd ag ef. Atebodd yntau a dywedodd wrth ei dad,—‘Wele, cynifer o flynyddoedd yr ydwyf yn dy wasanaethu di, ac ni throseddais i un amser dy orchymyn, ac ni roddaist fynn erioed i mi, i fod yn llawen gyda’m cyfeillion. Eithr pan ddaeth dy fab hwn, a ddifaodd dy fywyd di gyda phuteiniaid, lleddaist iddo ef y llo pasgedig.’

“A dywedodd ef wrtho,—‘Fy mab, yr wyt ti’n wastadol gyda mi, a’r eiddof i oll sydd eiddot ti. Rhaid oedd llawenychu a gorfoleddu; oblegid yr oedd dy frawd hwn yn farw, ac aeth yn fyw drachefn; bu golledig, ac fe’i cafwyd.’

“Dyna stori Iesu, ac mor wahanol ymddygiad dau dad?” ebe fy nhad.

Pan oedd ef ar ganol ei stori dechreuodd Abraham bwffian chwerthin. Eithr cymaint oedd diddordeb fy nhad a’m mam yn y stori fel na sylwent arno. Toc, sibrydodd Abraham wrthyf,—“Beth a ddaeth o’r moch?” Cofiais rywbeth, ac ni allwn innau beidio â chwerthin. A chwerthin yn ddistaw y buom tra bu fy nhad wrthi.

Wedi gorffen, trodd fy nhad atom,—“Beth, mewn difrif, sydd ar y bechgyn yma, yn chwerthin fel hyn?” ebr ef, “nid yw stori fel yna’n fater chwerthin.”

Ein hunig ateb oedd torri allan i chwerthin yn ddi-lywodraeth. Pan ddaethom atom ein hunain yn o lew dywedodd Abraham mai cofio stori ryfedd Isaac a wnaethom. A dyma stori Isaac fel y dywedasom hi wrth fy nhad a’m mam. Byth er pan glywodd ef Iesu’n llefaru yn y mynydd, ac y gwelodd ei waith yn bwydo’r dyrfa fawr â’i deisennau ef, ni bu Isaac yn Nhŷ’r Llyfr.

Dywed fod geiriau Iesu'n groes i Lyfr y Gyfraith, a'i fod wedi ei glywed â'i glustiau ei hun yn dywedyd mai geiriau Llyfr y Gyfraith oedd,—“Llygad am lygad a dant am ddant,” eithr mai ei eiriau ef ydoedd,—“Na wrthwynebwch ddrwg, ond pwy bynnag a'th darawo ar dy rudd ddehau, tro y llall iddo hefyd. Clywsoch ddywedyd,—‘Câr dy gymydog a chasha dy elyn.’ Eithr yr ydwyf i 'n dywedyd wrthych chwi,—Cerwch eich gelynion, bendithiwch y rhai a'ch melltithiant, gwnewch dda i'r sawl a'ch cashant. A gweddiwch tros y rhai a wnêl niwed i chwi, ac a'ch erlidiant, fel y byddoch blant i'ch tad sydd yn y nefoedd, Canys y mae ef yn peri i'w haul godi ar y drwg a'r da, ac yn glawio ar y cyfiawn a'r anghyfiawn.”

Ac achuba Isaac ar bob cyfleustra, yn awr, i fod o fewn cyrraedd i Iesu. Eto ni â'n agos iawn ato am fod arno ofn y gwŷr sydd o'i amgylch, yn enwedig y gŵr o Gerioth a meibion Sebedeus. Rhai garw am arthio yw meibion Sebedeus, ebr ef. Ac y mae Isaac hefyd wedi dechreu ymhela â physgota, a bu allan gyda physgotwyr fwy nag unwaith. Un diwrnod gwelodd Iesu'n dyfod tuag un o'r llongau, a'r gwŷr a'i dilynai bob amser gydag ef. “Ac yr oeddych chwithau gyda hwynt hefyd, ebr Isaac,” ebe fi wrth fy nhad. Aeth Isaac at ŵr y llong a gofynnodd a gâi ddyfod i'w helpu i hwylio'r llong trosodd os byddai'n mynd. A chafodd fynd i mewn.

“Ni sylwais fod Isaac yno,” ebe fy nhad.

“Naddo,” ebe fi, “yr oedd yn cuddio.”

A dyna groesi. Wedi glanio yr ochr arall yr oeddynt mewn ardal ddieithr i Isaac, a beth a welent ond moch, a moch,—moch ymhobman. “Cilio draw a wnaethoch

chwi a'r gweddill o ddilynwyr Iesu, ebr Isaac, gan fod moch yn greaduriaid aflan yn ôl y gyfraith, ond mynd ymlaen a wnaeth Iesu," ebe fi wrth fy nhad wedyn.

Yma ac acw yr oedd gwŷr yn geidwaid i'r moch. Llithrodd Isaac at un o'r rheiny, a thynnu ymgom ag ef. Pan oedd ar ei adael dywedodd y ceidwad wrtho am beidio â mynd draw heibio i graig a oedd yn y golwg yn y pellter am y byddai'n berygl bywyd iddo.

"Pam?" ebr Isaac.

"Y mae gŵr lloerig yn ymguddio acw," ebe'r ceidwad. "Y mae wedi rhwygo'i ddillad yn ddarnau, ac ni ellir ei gael o'r creigiau. A gall ddisgyn arnat yn ei gynddaredd."

"Pwy ydyw?" ebr Isaac.

"Un ohonom ni ydyw," ebr ef. "Daeth yma beth amser yn ôl ar adeg newyn, bron marw o eisiau, i'n helpu ni i wyllo'r moch, wedi ei anfon yma gan ein meistr. Ac yr oedd hi'n galed arnom ninnau yr adeg honno. Yr un un oedd bwyd y moch â'n bwyd ninnau. Yr oedd y lloerig yn annioddefol. Wrth gwrs yr oedd yn ei iawn bwyll pan ddaeth yma. Dywedai nad un ohonom ni ydoedd mewn gwirionedd, ei fod wedi ei fagu mewn plasty, a bod ganddo unwaith ddigon o arian, ac mai capten o Rufeiniad oedd ei gyfaill mwyaf. Eithr pan holem ef ynghylch y capten ni allai ddywedyd dim amdano ond iddo'i adael pan ddarfu ei arian. Dywed-asom wrtho mai celwydd oedd ei holl stori, a digiodd yntau. O dipyn i beth surodd trwyddo, a sylwasom un bore fod rhywbeth rhyfedd arno. Yr oedd wedi casglu'r moch at ei gilydd, ac yn cymryd arno mai milwyr oeddynt, ac yn actio capten arnynt. Gofynasom pam, a dywedodd ei fod wedi llyncu ei gyfaill y capten, ac mai

ef oedd y capten yn awr. A dyna lle y gwaeddai ar y moch a gorchymyn iddynt orymdeithio, a hwythau, wrth gwrs, yn rhuthro yma ac acw mewn dychryn. Yr oeddym yn chwerthin yn ddiymadferth am ei ben i ddechreu. Ond gwelsom fod yn rhaid cadw trefn arno neu i'r moch fynd yn hollol ddilywodraeth. Eu camdrin a wnai er ein gwaethaf, fodd bynnag. O'r diwedd bu raid troi arno, oherwydd rhuthrai'r moch oddiamgylch yn hollol wallgof cyn gynted ag y deuai i'r golwg. Troisom arno un diwrnod a rhoddi curfa dda iddo, a byth ar ôl hynny y mae'n lloerig hollol. Ac am a wn i, cred erbyn hyn, nid yn unig mai ef yw'r capten ieuanc, ond mai ef yw'r rhan fwyaf o'r fyddin Rufeinig. Ac yn y creigiau y mae, yn gweiddi ac ysgrechian, ond ni faidd ddyfod yma."

Ar hyn gwelai Isaac Iesu'n mynd i gyfeiriad y creigiau. "Y mae'n well i ti ddywedyd wrtho am beidio," ebe'r ceidwad. A chychwynnodd Isaac tuagato. Ond cyn ei gyrraedd pwy a welai yn y pellter ond y lloerig, yn dyfod i'w gyfarfod. Ciliodd Isaac yn ôl, ond aeth Iesu ymlaen tuagato yn hamddenol. "A chwithau fel y gwŷr a'i dilynai yn cadw yn ôl hefyd, ebr Isaac," ebe fi wrth fy nhad. Yn hollol sydyn dyna sgrech, a'r lloerig yn rhedeg at Iesu, ac Iesu'n ceisio'i dawelu. Cododd y moch eu pennau, gwelsant y lloerig, a dyna wawch. Ac am y môr â hwy nerth carnau, a phob mochyn â'i gynffon i fyny. Chwarddai Isaac wrth adrodd y rhan hon o'r stori nes bod y dagrau'n lluchio o'i lygaid. Rhedai'r ceidwaid yn ôl a blaen i'w hatal, ond rhwng eu coesau yr âi'r moch, a'u taflu fel brigau mewn corwynt. Ac i'r môr â hwy. Pan edrychodd Isaac wedyn ar y lloerig, dyna lle'r oedd yn gweni, ac

Iesu'n siarad ag ef, ac yntau'n hollol yn ei iawn bwyll. A phawb wedi glân ryfeddu.

"Ai tybed mai'r gŵr ieuanc o Iddew y soniai Iesu amdano yn dy stori di ydoedd, Lebbeus?" ebe fy mam.

"Nage," ebe fy nhad. "Yr oeddwn i yn y fan a'r lle."

"Nid yw hynny nac yma nac acw," ebe fy mam, "geiriau Iesu, ebe ti, oedd,—‘A phan ddaeth ef ato'i hun.’ Y mae'n rhaid, felly, iddo fod oddiwrtho'i hun. A beth yw hynny ond bod yn lloerig? Ac y mae'n rhyfedd os daeth y creadur druan ato'i hun ohono'i hun."

"Ie," ebe fy nhad. "Ond y stori a glywais i oedd ei fod wedi mynd o dref i dref i gyhoeddi rhinweddau Iesu."

"Ond yn enw pob rheswm, ni allai fynd yn y carpiâu hynny," ebe fy mam. "Rhaid oedd iddo fynd i rywle i gael ei ymgeleddu a'i fwydo a'i ddilladu'n briodol yn gyntaf, neu ni chaffai neb i wrando arno. Ac i ble'r âi ond adref?"

"Ie," ebe fy nhad yn betrusgar, "ac o ran hynny clywais Iesu'n dywedyd wrtho am fynd at ei deulu. Ond beth am ei deulu nis gwn ddim oll."

"Y mae'n sicr i ti mai Iesu a roddodd y syniad o fynd adref ym mhen y bachgen," ebe fy mam.

"Ai'r un un oedd y ddau, felly?" ebe fi wrth fy nhad.

"Ni wn yn wir," ebr ef, "y mae'r peth yn ddirgelwch hollol i mi."

VII

C*REDAF*, yn ddistaw bach, nad ydyw'n rhyw dda iawn, bob amser, rhwng y deuddeg, fel y'u galwant eu hunain, a'i gilydd. Wrth gwrs, y mae llawer ychwaneg na deuddeg yn dilyn Iesu, a minnau ac Abraham ac Isaac mor aml ag y medrwn, ond deuddeg sydd gydag ef yn gyson. Am hynny hwy'n unig sy'n bwysig yn ôl eu syniad eu hunain. A theimlant yn fwy pwysig am fod Iesu wedi gofyn iddynt aros gydag ef, ebe fy nhad. Ond clywais ef yn dywedyd wrth fy mam un noswaith yn bur anfoddog, pan dybient ill dau fod y plant yn cysgu, ddarfod i Iesu gynnyg iddynt ei adael os mynnent, ond na wyddent sut i fynd. Teimlo y mae fy nhad yn aml, ac un neu ddau eraill, nad ydynt yn cael eu lle, a bod Iesu'n dangos ffafraeth, er eu bod hwythau mor ffyddlon â'r lleill. A dywedyd y mae fy nhad, weithiau, os na chaiff fwy o'i le ei fod am ystyried yn ddwys pa un a bery ef i ddilyn Iesu ai peidio. Canys dylai ffyddlondeb gael ei dalu, ebr ef. Dyna Simon fab Iona, er enghraifft, ac Iago ac Ioan meibion Sebedeus, paham y dylent hwy gael y lle blaenaf bob amser, ebe fy nhad. Y maent ym mhob peth, ac Iesu'n eu gwahodd i bobman gan adael y lleill allan. Eithr y mae un cysur, ebe fy nhad, rhyngddo ef a mam, ni alwodd Iesu mohono ef erioed yn Satan, ond gwnaeth hynny â Simon. Ac y mae hynny'n gyfleus iawn i'w edliw i Simon pan fo'n ei ddangos ei hun yn fwy na'i gilydd. Ni fyynn Iesu eu clywed yn gwneuthur hynny ar unrhyw gyfrif, ond y mae'n ddigon iddynt amneidio ar ei gilydd, a thynnu eu genau i ffurf y gair Satan, i yrru Simon yn gaclwm gwyllt.

Ac nid ydyw meibion Sebedeus ond yn ei haros hi, ebe fy nhad. Pwy ydynt hwy, ebr ef, i fod ar y blaen ym mhob peth, ac i'w gwthio'u hunain i bob swydd.

Ymddengys i mi, ar ryw siarad a fu rhyngddo â mam, fod dau helynt yn eu mysg,—helynt fy nhad a helynt Iwdas y gŵr o Gerioth. Methu â chael ei le y mae fy nhad, methu â chael ei ffordd y mae Iwdas. Gwnaeth meibion Sebedeus dro sâl un diwrnod, ebe fy nhad. Yr oedd Iwdas wedi bod wrthi hi'n fwy gwresog nag arfer yn hysbysu'r gweddill mai Iesu yn sicr oedd y Meseia, a bod eisiau lladd pob copa walltog o'r Rhufeiniaid, a bod digon o allu yn Iesu, fel y dangosai'r gweithredoedd nerthol a wnai, i ddenu holl wŷr ieuainc y wlad ato'i hun, a'u harwain yn eu herbyn, ond mai rhy swil ydoedd, a'i fod ef am ei wthio ymlaen. A phawb bron ond Lefi wedi mynd i gredu ei stori. Toc, gwelsent feibion Sebedeus yn rhyw sibrawd wrth ei gilydd, a mynd ymaith. Cyn bo hir dyna ddychwelyd, â'u mam gyda hwynt. Y mae eu mam yn rhyw lun o berthyn i Iesu, o ochr ei fam, yn rhyw fath ar fodryb iddo. A dyna hithau'n siarad ag Iesu ar ei ben ei hun. A beth oedd y cwbl ond y ddau wedi credu stori Iwdas, a meddwl bod Iesu'n sicr o wrando arno, a dechreu ar unwaith ymladd â'r Rhufeiniaid, ac y byddai'n frenin cyn bo hir. A hwythau wedi achub y blaen ar y gweddill o'r deuddeg i gael y swyddi goreu yn y deyrnas, ac eistedd un bob ochr iddo ef ar yr orsedd. Tro sâl, ebe fy nhad, nid am ei fod ef ei hun yn disgwyl dim. Ond os Iwdas oedd wedi gwthio'r peth ymlaen dylai Iwdas gael ei ystyried yn gyntaf wrth benodi rhai i swyddi. Ac fel yna y maent o hyd, ebe fy nhad, a'i fod yn dro sâl hyd yn oed

â Simon fab Iona. Y peth lleiaf fuasai awgrymu i Iesu am le go dda iddo yntau gan ei fod ef a meibion Sebedeus yn gymaint ffrindiau.

Eithr yr hyn sy'n digio Iwdas yw na fyynn Iesu mo'i wthio ymlaen. Dyna un diwrnod dro'n ôl, â hwy'n ffræo â'i gilydd ynghylch y deyrnas wedi i Iesu fynd yn frenin, galwodd Iesu ar ryw blentyn bach oedd yn chwarae yn ymyl. A dywedodd, os oeddynt am fynd i'r deyrnas, fod yn rhaid eu newid a'u gwneuthur fel hwnnw. Yr oedd pawb yn ddig wrtho am eu sarhau felly. Ond gwylltiodd Iwdas yn enbyd,—“Ein cymryd yn ysgafn y mae. I beth fyddai rhyw bwt o blentyn fel yna dda i ymladd â'r Rhufeiniaid?” ebr ef, wedi i Iesu droi ei gefn, ebe fy nhad. A mynnai mai eu gwawdio hwy yr oedd Iesu, neu ddechreu mynd yn lloerig. Ond wrth i'm tad adrodd y stori hon cofiai Abraham a mi am Iesu'n disgrifio'i deyrnas i ni, pan soniodd am Lefi bach, fy mrawd, fel brenin, a ninnau'n ufuddhau iddo rhag ei boeni. Ac ni allem beidio â meddwl bod Iwdas yn camgymryd, ac mai cofio am Lefi oedd Iesu. A dywedem hynny wrth fy nhad, hefyd, pe gwyddem sut.

Fodd bynnag, nid yw pethau'n gwella dim ynglŷn ag i'm tad a'r lleill gael eu lle.

Dyna un diwrnod, dro'n ôl, ebr ef, pan aethant am dro tua chartref Iesu. Pwy a ddaeth ar ôl Iesu ond rhyw wr o bennaeth synagog o'r enw Iairus, a gofyn i Iesu ddyfod i wella'i eneth fach, ei bod ar farw, canys clywsai fod Iesu'n iachau rhai afiach. Ac aeth Iesu yno. Eithr yn lle mynd â'r deuddeg gydag ef, pwy a gymerodd ef ond Simon ac Iago ac Ioan. Paham hwy, ebe fy nhad. A phan ddaethant allan yr oeddynt yn

rhy benuchel i adrodd dim o'r hanes. Trwy un arall o'r deuddeg, brawd Simon o'r enw Andreas, y cawsant y stori. Y mae ef yn fwy dymunol dyn o lawer na Simon, ebe fy nhad, yn fwy agos atoch. A dywedodd Simon y stori wrtho ef, gan ei fod yn frawd iddo, a dywedyd wrtho am beidio â'i hadrodd wrth neb. Ac ni adroddodd hi ond wrth fy nhad, a hynny am eu bod yn gryn gyfeillion. A gofynnodd i'm tad am beidio â'i hadrodd wrth neb. Ac ni adroddodd fy nhad hi ond wrth rai o'r lleill ac wrth fy mam. Ac ni adroddodd fy mam hi ond wrth Ddebora, gwraig Dafydd y gof. Felly y mae hi'n gyfrinach. Ymddengys iddynt fynd i mewn i'r ystafell, a'r galarwyr yn mynd o amgylch y gwely yn galarnadu, gan ei bod wedi marw, meddynt hwy. Ac i Iesu droi arnynt yn chwynn a'u gyrru ymaith, ac iddynt hwythau newid yn sydyn a throi i'w wawdio ef yn lle galarnadu. Dywedodd Iesu wrthynt, ebe Simon wrth Andreas, nad oedd hi wedi marw, mai cysgu yr ydoedd. Eithr anhawster Simon ydoedd, os na wnai hi ddim ond cysgu, paham na ddeffroasai yng nghanol yr holl sŵn. Ac yr oedd yn ddrwg iawn gan fy nhad, ebr ef, na chawsai ef a'r lleill fod yno i weld yr hyn a ddigwyddodd, er mwyn gwybod sut y gwellhâi Iesu bobl yn y cyflwr hwnnw. Oherwydd methodd ef, a'r lleill nad oeddynt yn yr ystafell, wella rhyw fachgen heb fod ymhell o oed merch Iairus, y pennaeth synagog, ymhen tipyn wedi hynny. A buasent yn sicr o fod wedi llwyddo, ebe fy nhad, pe gwelsent sut y gwnai Iesu'r gwaith. Dywedai Andreas mai'r hyn a ddywedodd Simon oedd, i Iesu fynd at y gwaith gan afael yn llaw'r eneth, a dywedyd,—“Yr oen bach, cyfod,” ac iddi agor ei llygaid yn syth. Eithr nid oedd gair Simon, ebe fy

nhad, cystal â phe baent wedi gweld a chlywed drostynt eu hunain.

A dyna sy'n gwneuthur i ni'r plant fod mor gryf am Iesu. Geilw ni bob amser ar ryw enwau annwyl iawn, na ddefnyddir gan neb arall wrth siarad â ni.

Y mae gan fy nhad amryw gwynion o'r fath, ond diwedda bob amser gyda'r stori Satan. Yna rhwbio'i ddwylo a chwerthin, ac y mae'n fodlon.

Nid yw Iesu yr un fath yn awr ag y bu, ebr ef. Y mae'n rhyw sôn beunydd am farw, er nad ydyw'n ddigalon chwaith. Y mae rhyw olwg mwy llym a phenderfynol yn ei lygaid nag y bu, ac Iwdas yn mynd yn fwyfwy anfoddog. "Pam y dylai sôn am farw?" ebr Iwdas, "ac yntau'n mynd yn frenin. Ac nid oes gobaith i'r Rhufeiniaid fedru ei ddal a'i ladd. Ond iddo alw ar wŷr ieuainc y genedl o'i amgylch ymladdant trosto hyd at waed." Ond y gwaethaf yw nad yw fy nhad mor sicr a yw'r genedl o'i blaid. Y mae cryn gwyno yn ei erbyn ymysg y Phariseaid, ebr ef. A phobl go ddylanwadol ydynt hwy. Ond Simon a gaiff y bai gan fy nhad am ddenu Iesu i sôn am farw. Ac ynglŷn â hynny y mae'r stori Satan.

Ymddengys bod pawb trwy'r wlad yn gwybod am Iesu erbyn hyn. Ac wedi tymor o waith caled iddo ddymuno cael tipyn o orffwys, ac iddynt oll fynd am dro i'r wlad, ac o dipyn i beth grwydro ymhell, mor bell â thref Cesarea Philipi, ardal ddieithr iawn iddynt hwy, ac nad oedd perygl i neb fod yn eu hadnabod yno. Eisteddai Iesu un bore braf ar fryncyn yn edrych ar y ddinas, a'r deuddeg o'i amgylch, yn dadleu'n ddistaw am eu safle yn y deyrnas pan ddelai Iesu'n frenin, ac yntau'n gwylio'r miloedd pobl yn gwau yn ôl a blaen yn yr heolydd,

o bob gwlad a chenedl. Gwyddai'n dda nad adwaenai neb yno mohono ef. Wedi gwylio felly'n hir trodd at y deuddeg yn sydyn a gofyn,—“Pwy y mae dynion yn dywedyd fy mod i?” Yr oeddynt yn fud ar y funud, canys yr oedd y cwestiwn mor sydyn. Yna dyna ddechreu adrodd wrtho straeon pobl. Clywsai un ohonynt rywun yn dywedyd mai Eleias ydoedd, yr hen broffwyd, wedi dyfod yn ôl i'r ddaear, ac un arall mai rhywun arall ydoedd, a phob rhyw stori. Yna gofynnodd Iesu wedyn, yr un mor sydyn,—“Ond pwy yr ydych chi yn dywedyd fy mod i?” Yr oedd Iwdas ar fin achub ar y cyfleustra, ebe fy nhad, i ddywedyd mai'r Meseia ydoedd, ac i roddi gwers iawn iddo am beidio â chymryd ei safle. Eithr ddarfod i Simon ruthro i ateb o'i flaen, fel y mae ef bob amser, mor barod ei dafod,—“Ti yw'r Meseia.” Teimlodd y cwbl y funud honno iddynt fethu trwy beidio ag achub y blaen ar Simon, a'r peth ar flaenau tafodau pawb hefyd. Canys cymerodd Iesu'n garedig iawn ar Simon am ateb felly, a chanmolodd ef, a rhoddi enw newydd iddo,—Pedr,—gan ddywedyd mai ystyr Pedr ydoedd craig. Ac aeth Iago ac Ioan yn ddigalon iawn, ebe fy nhad, gan feddwl y caffai Simon, wedi'r cwbl, y blaen arnynt hwy yn y deyrnas. A chredaf na fuasai fy nhad yn gwrthod newid yr enw Lebbeus am “Pedr.”

Ond methodd Simon yn arswydus yn union wedyn, ebe fy nhad. Ar ôl yr ateb a roddodd Simon iddo dechreuodd Iesu ddywedyd pethau rhyfedd, fod pobl yn ei erbyn, a bod yn rhaid iddo farw. Ac Iwdas, a eisteddai yn ymyl fy nhad, yn chwyrnu; a Simon y Cananead yn edrych yn annifyr, a'r rhan fwyaf ohonynt braidd yn ochri gydag Iwdas, ond Lefi. Dywed fy

nhad nad oes gan Lefi fawr o ddim yn erbyn y Rhufeiniaid er nad yw'n gweithio trostynt yn awr. Ac yn rhyfedd iawn y mae ganddo yntau enw newydd,—Mathew. Teimlai Simon fab Iona, erbyn hyn, ei fod yn dipyn o ddyn, ac wedi i Iesu siarad felly trodd ato a dywedyd wrtho am beidio â thorri ei galon, mai ofni pethau na ddigwyddai iddo oedd hynny. Siaradai Simon wrtho fel y clywsoch rai pobl yn siarad â chwi nes gwneuthur i chwi deimlo'n fach, fach. Onid ydyw peth felly'n annioddefol? Trodd Iesu ato'n chwyrn a dywedyd,—“Dos yn fy ôl i, Satan.” A chofio hyn sy'n gwneuthur y gweddill o'r deuddeg mor falch. Cafodd Simon dorri ei grib yn o lwyr, ebe fy nhad.

Pan glywais y geiriau yna rhoddais wth â'm penelin i Abraham. A winciodd yntau arnaf innau. Clywsem Iesu'n dywedyd peth fel yna yn y diffeithwch pan oedd Satan ei hun yno, fel y dywedai Iesu wedyn wrth y deuddeg, yn ceisio awgrymu cynllun iddo i wneuthur ei waith, croes i'r hyn yr oedd ef wedi penderfynu arno. Efallai mai cofio hyn yr oedd Iesu y tro yma hefyd o ran hynny. O achos anodd yw gennyf gredu y buasai Iesu'n defnyddio geiriau mawr er eu mwyn eu hunain. Sut bynnag, yr oedd pawb yn falch i Simon gael torri ei grib mor effeithiol.

A buont yn siriol am beth amser. Ond digwyddodd rhywbeth wedyn, ebe fy nhad, sydd wedi gwneuthur rhai ohonynt yn anfodlon iawn ar Iesu. Cymododd â Simon yn union, heb i Simon wneuthur dim, ac aeth ag ef, ac Iago, ac Ioan, i fyny i'r mynydd. Ac y maent yn awr yn bur ffroenuchel, yn gwrthod dywedyd dim wrth y lleill o'r hyn a ddigwyddodd. Eithr dywedodd Andreas wrthynt ddarfod i Simon ddywedyd wrtho ef

i rywbeth ddigwydd na ddigwyddodd dim erioed yn hanes Iesu yn debyg iddo. Ond wedi iddo orffen ei stori dywedai Iwdas y gallai Iesu fforddio mynd â rhywrai gydag ef heblaw'r tri hynny. Canys, yn ôl stori Andreas, ni wnaethant ond cysgu ar ôl mynd gydag ef. "A gwnawn i rywbeth ond cysgu, o leiaf," ebr Iwdas. Y mae'n wir mai cysgu a wnaeth y gweddill hefyd, ebe fy nhad, ond beth arall a oedd ganddynt i'w wneuthur?—wedi eu gadael yng ngodre'r mynydd dros nos, a hithau'n noson fwl.

A dyma'r hyn a ddigwyddodd ar ben y mynydd, ebe Andreas. Ymddengys i'r pedwar,—Iesu a Simon ac Iago ac Ioan,—fynd i fyny'r mynydd nes cyrraedd yn agos i'r brig at linell yr eira, ac i Iesu ddywedyd ei fod am eu gadael yno a mynd gam ymhellach i weddio wrtho'i hun. Yna, yn ei weld yn hir wrthi hi, iddynt gysgu. Deffrodd Simon rywbyrd, ac ysgydwodd y lleill. "Edrychwch acw," ebr ef, a rhwbiasant eu llygaid rhwng cwsg ac effro. Dyna lle gwelent ryw ddisgleirdeb rhyfedd yn chwarae ar yr eira. Ac o dipyn i beth gallasant dynnu allan ohono ffurf Iesu rhyngddynt a'r eira; ond yr oedd hynny'n anodd, am nad oedd dim gwahaniaeth rhyngddo bron a'r eira oedd y tu ôl iddo. Oherwydd yr oedd ei ddillad yn glaerwynion fel yr eira'i hun, a'i wyneb yr un fath, a hithau'n nos. Ond bod ei wyneb yn disgleirio fel pedfai'r haul arno; ac nid oedd yr haul yn y golwg, wrth gwrs, gan mai nos ydoedd.

"Pa un ai cysgu neu effro ydym?" ebr Iago.

"Ni wn i ddim yn wir," ebe Simon. Rhaid mai effro, canys yr ydym yn siarad â'n gilydd, ac y mae Iesu gyda ni."

Yn araf gwelsant ryw ffurfiau yn dyfod i'r golwg bob ochr i Iesu. Wedi rhythu tipyn,—

“Moses,” ebe Simon. “O ble daeth ef, tybed?”

“Eleias,” ebr Iago. “Ni allant ddyfod ond o’r nefoedd.”

“Dyma le ardderchog,” ebe Simon. “Iawn fuasai cael tair pabell, un i bob un ohonynt, a ninnau yma’n eu gwyllo am byth.” Yn hollol ddifeddwl y dywedodd hynny. Sut y gallent wneuthur pebyll yno heb ddim defnydd, ar ben mynydd, a hynny berfedd nos, ebe fy nhad. Ond nid un i feddwl cyn siarad ydyw Simon, ebr ef. Edrychodd y tri am dipyn ar y ffurfiau’n mynd yn gliriach bob eiliad. Neidiodd Simon yn sydyn ar ei draed gan fethu â’i gynnal ei hun, ac awgrymu’r pebyll i Iesu. Gwaeddodd arno,—“Arglwydd, da yw i ni fod yma. Gwnawn yma dair pabell, un i ti, un i Foses, ac un i Eleias.”

Wedi iddo orffen, ac iddynt edrych wedyn, nid oedd yno neb ond Iesu yn dyfod allan o gwmwl, a golwg ar ei wyneb fel pedfai rhywun wedi dywedyd rhywbeth wrtho oedd wrth ei fodd. Dywedodd Simon wrth Andreas am beidio ag adrodd y stori wrth neb, gan ychwanegu ddarfod i Iesu wedyn sôn am ei farw, ond bod Simon yn ddigon call y tro hwn i beidio â dywedyd dim.

Ymddengys y clywsai’r bobl fod Iesu yn y mynydd, ac iddynt fynd yn lluoedd ar ei ôl, ac i rywun ddyfod â’i fab gydag ef,—bachgen ieuanc o loerig. Daeth y dyrfa o hyd i’r gweddill o’r deuddeg, oedd yng ngwaelod y mynydd, a dechreu eu holi ymhle yr oedd Iesu. Wedi aros ac aros am Iesu’n ôl o’r mynydd a cheisio diddanu’r dyrfa, penderfynu treio’u llaw eu hunain, i wella’r claf, a methu.

Ar hynny, ebe fy nhad, dyna Iesu, a'r tri arall i lawr, ac yn eu ceryddu am fethu, a Iesu'n gwneuthur y gwaith ei hun. Eithr prin yr oedd yn deg ceryddu, ebe fy nhad, ac yntau wedi eu rhwystro i ddyfod gydag ef i'w weld yn gwella merch y pennaeth synagog hwnnw. Pe gwelsent ef yn gwneuthur hynny ni synnai fy nhad pe byddent hwythau eu hunain erbyn hynny wedi dysgu'r grefft. Dan yr amgylchiadau methu a wnaethant er gwneuthur eu goreu, a galw y bachgen yn oen bach yn y fargen.

Rhwng popeth, nid yw cwmni fy nhad yn un difyr iawn y dyddiau hyn.

VIII

SIRIOLODD fy nhad yn sydyn ymhen tipyn ar ôl yr helynt a fu am fod Iesu'n ffafrio mwy ar Simon (y dechreuai pawb erbyn hyn ei alw yn Pedr), ac Iago ac Ioan. A dechreuodd siarad am Ierwsalem. A Ierwsalem, Ierwsalem, oedd hi o hyd nes teimlo o bawb ohonom nad oedd dim yn y byd yn debyg i gael mynd a gweld Ierwsalem. Ac nid oedd dim arall bron i'w gael o'i enau. Ac er na ddywedai ryw lawer yn bendant, casglen y bwriadai Iesu ac yntau, a'r un ar ddeg eraill, fynd yno. Ond i beth methem yn ein byw â deall. Credaf mai teimlo y mae fy nhad ei fod yn cael mwy o'i le ymysg y deuddeg nag y bu.

Ryw noson, wedi i'm tad fod oddicartref am ddyddiau, yr oedd yn rhyw ogr-droi o hyd i mewn ac allan o'r tŷ, ac allan ac i mewn, fel pedfai ganddo rywbeth ar ei feddwl eisiau ei ddywedyd, ond heb wybod sut i ddechreu. Ac un noson, ar ôl i ni, y plant, fynd i'n gwelyau, clywn ef yn sibrawd wrth fy mam,—

“A wyt ti'n meddwl bod Ananeias yn abl i ddyfod? Y mae tua'r deuddeg yma, onid ydyw? A daw'r amser yn fuan i'w dderbyn yn Fab y Ddeddf.”

Yr oeddwn yn llygaid a chlustiau i gyd ar y funud, canys gwyddwn mai i hyn y deuai, unwaith y cyrhaeddwn ddeuddeg. Cefais gipolwg rhwng y dillad ar fy mam, ac edrychai hi'n brudd fel pedfai rhyw ofn arni.

“Ydyw,” ebe hi, a sŵn dagrau yn ei llais, “y mae'n amser i'm mab wynebu bywyd a'i ddifrifoldeb. A bydd raid iddo fynd i Ierwsalem ar yr ŵyl.”

Pan oeddwn yn y synagog un diwrnod daeth offeiriad ataf a gofynnodd fy oed. Dywedais innau fy mod yn ddeuddeg.

“Wel,” ebr ef, “y mae’n rhaid iti fynd i Ierwsalem ar yr ŵyl nesaf, a’th wneuthur yn Fab y Ddeddf cyn cychwyn.”

Erbyn hyn yr oeddwn innau’n teimlo braidd yn rhyfedd, ac yn dyfalu bod y peth yn fwy nag y meddyliaswn erioed, a bod rhyw newid mawr i ddigwydd yn fy hanes nad oeddwn mor sicr beth ydoedd ag y credwn unwaith. O’r diwedd daeth y dydd. Aeth fy nhad â mi i’r synagog. Gwisgwyd fi, a nifer o fechgyn tua’r un oed â mi, â’r phylacterau, yn arwydd o’n derbyniad yn y synagog i lawn freintiau gwŷr mewn oed. A chofiaf byth am yr offeiriad yn fy arwain i le’r weddi, a’r phylacterau ar fy nhalcen fel pe baent yn llosgi i mewn i’m pen. Ac yna canu’r llithoedd a rhoddi’r fendith. A’r offeiriad wedyn yn rhoddi siars i mi a’r lleill.

Pan ddaethom allan wylai fy mam. Wedi hynny y deallais mai wylo o lawenydd yr ydoedd. Ac ni allai fy nhad, yntau, ddywedyd na gwneuthur dim ond tynnu ei law trwy fy ngwallt. Pan ddychwelais yr oedd gwledd fawr yn fy aros, ac anrhegion lu. Yn eu plith yr oedd anrheg o Lyfr y Gyfraith i mi, hen lyfr tad fy nhad. Arwydd oedd hyn nad oedd raid i mi fynd i Dŷ’r Llyfr mwyach i ddysgu Llyfr y Gyfraith, ond fy mod yn abl i ddarllen gartref. Credaf fod holl fechgyn y ddinas wedi llwyddo i ymwthio i mewn i’r wledd. Oherwydd i ba le bynnag yr awn, neu y trown, bechgyn yn heidio yno a welwn ymhobman. Ac yr oedd Abraham wrth ei fodd.

Wedi i bawb chwalu galwodd fy nhad fi ato,—

“Ananeias,” ebr ef, “byddi’n dyfod i’r ŵyl nesaf i Ierwsalem. Gwyddost fod yn rhaid i bob bachgen a dderbyniodd freintiau’r synagog fynd i’r ŵyl fawr. A

manteisiwn ar y peth i Abraham gael cwmni adref. Gall yntau ddyfod gyda ni."

Yr oedd yn sibrawd mawr rhwng fy nhad a'm mam y nos honno. Fy mam a siaradai fwyaf,—

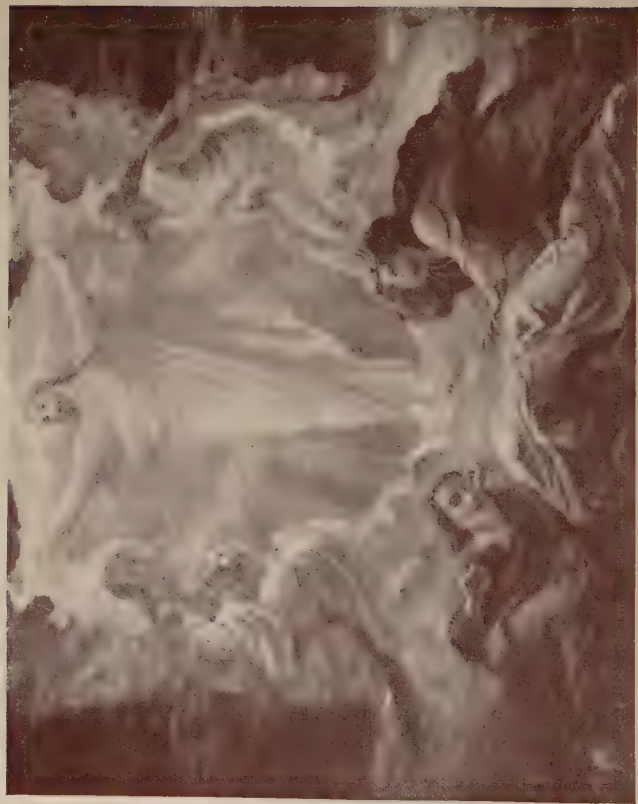
"Beth fydd fy mab, tybed?" ebe hi ymysg pethau eraill. "Deuddeg oedd oed Moses pan adawodd dŷ Pharo, deuddeg oedd Samiwel pan ddechreuodd broffwydo, a deuddeg oedd Ioseia frenin pan ddechreuodd ddiwygio'r wlad. Ac efallai y daw rhywbeth o Ananeias, —pwy a ŵyr?"

Go ddigalon hefyd yw hi arnoch, pan na bo hyd yn oed eich mam eich hun yn sicr fod dim ynoch.

Am ddyddiau wedyn ni siaradai Abraham a minnau am ddim ond am Ierwsalem a'r daith yno. Aeth dros ryfeddodau'r ddinas wrthyf lawer gwaith, canys bu ef yno droeon gan nad yw ei gartref ymhell oddiyno. Yr oeddym wedi trefnu mai yn nhŷ Abraham yr arhosai fy nhad a minnau tros yr ŵyl, oherwydd nid yw ei dŷ ef ymhell o Ierwsalem. Ychydig y tuallan i bentref Bethphage, i gyfeiriad y diffeithwch, y trig ef.

O'r diwedd daeth y dydd a ddisgwyliwyd mor hir, a dyna gychwyn. Rhoddwyd ein mentyll crwyn ar gefn yr asyn, wedi ei gyfrwyo, ac Abraham a minnau'n mynd ar ei gefn bob yn ail, a'm tad yn ei arwain. Yr oedd Abraham a minnau wrth ein bodd, a'r naill yn gafael yng nghynffon yr asyn pan fyddai'r llall ar ei gefn. Edrych braidd yn anfoddog yr oedd fy nhad pan ddaeth yn amser cychwyn, fel pe na bai pethau wedi troi fel y disgwyliai, ond ni ddywedodd ddim er ei bod yn ddigon hawdd gweld ei fod wedi ei siomi. Canys ni all fy nhad guddio'i deimladau. Gwelem draw ac acw finteioedd yn dyfod ar draed ac ar asynnod, a'r cwbl yn cyfeirio tuag Ierwsalem.

Tud. 75]

[F. Shields

" YR OEDD EI DDILLAD YN GLAERWYNION FEL YR EIRA'I HUN,
A'I WYNEB YR UN FATH."

A sylwem, pan ddigwyddai i fintai ymddangos yn y pellter, y safai fy nhad i syllu arni nes iddi ddyfod yn ddigon agos iddo wybod a oedd ef yn ei hadnabod ai peidio. Gorffwysasom y noson gyntaf ar lan Iorddonen dan sycamorwydden, ac ar y nosweithiau eraill dan gysgod creigiau neu mewn ogofeydd. Yr oedd yn well gennym hynny na mynd drwy Samaria, canys ni wŷr neb beth allai'r Samariaid ei wneuthur i ni. Pobl ofnadwy ydynt hwy. Ac ni synnais erioed fwy na chlywed gan fy nhad dro'n ôl i Iesu adrodd iddynt hanes Samariad caredig yn helpu gŵr a welodd ar fin y ffordd wedi syrthio ymysg lladron, a'i adael yn hanner marw. Y mae'n debyg fod y stori'n wir neu ni buasai Iesu'n ei hadrodd. Ond yn wir y mae Samariad caredig yn beth rhyfedd i feddwl amdano.

Yr oedd y nos mor oer â'r dydd o wresog, ac Abraham a minnau wedi ymwthio mor agos i'r asyn a orweddaï gyda ni, ag y medrem, er mwyn cadw yn gynnes, ac wedi gwisgo'n mentyll crwyn amdanom, a oedd oddi-tanom pan farchogem yr asyn. A'm tad, wedi gwisgo'i fantell groen yntau amdano, yn gorwedd yn ein hymyl.

Ar godiad haul dyna gychwyn drachefn. Erbyn hyn prin yr aem heibio i gongl na welem fintai newydd yn dyfod i'r golwg. A deuai'r minteioedd yn nes i'w gilydd, ac ymuno o dipyn i beth, o ddydd i ddydd, fel y nesaem at Ierwsalem. Ac wedi cyrraedd cwrr Bethphage yr oeddym yn llu mawr.

Erbyn iddi ddechreu nosi y pedwerydd dydd nid oeddym ond ychydig o gartref Abraham, bellach. A phan oedd yr haul ar ddiŵlannu yr oeddym wrth y drws. Cyn cyrraedd y tŷ digwyddodd rhywbeth a wnaeth newid mawr yn fy nhad. Ar hyd ffordd y diffeithwch, yn dyfod tua'r pentref, gwelem fintai o wŷr, yn dadleu

â'i gilydd, ac fel pe baent ar fin ffraeo. Ac un arall gyda hwy, yn cerdded ei hun â'i ben i lawr, ryw ychydig o lathenni o'u blaenau, a golwg arno fel pedfai wedi blino ar y rhai oedd y tu ôl iddo. Safodd fy nhad i'w ddisgwyl, a phan ddaethant yn nes cynhyrfodd, a llawenychu trwyddo. A ninnau hefyd o ran hynny. Pwy oeddynt ond Iesu a'r un ar ddeg.

Safodd Iesu pan welodd fy nhad, ac edrych arno,—
 “Lebbeus,” ebr ef, “ymhle y buost heb ymuno â ni?”

Atebodd fy nhad ef braidd yn chwerw. “Gorfod gofalu am y bechgyn hyn a wneuthum, ac ni allwn eu gadael i chwilio amdanoch. A bum yn edrych amdanoch ar hyd y daith,” ebr ef.

Edrychodd Iesu arnom yn dyner. Rhoddodd ei ddwylo ar ein pennau nes teimlo ohonom ias ryfedd yn llithro i lawr esgyrn ein cefnau.

“Lebbeus,” ebr ef, gan godi ei olwg ar fy nhad, a'i ddwylo ar ein pennau o hyd, “gwyn dy fydd. Yn gymaint a'i wneuthur ohonot i un o'r rhai hyn fy mrodyr lleiaf, i mi y gwnaethost.”

Edrych braidd yn ddig ac anfoddog oedd y lleill pan welsant ni i ddechreu. Eithr wedi i Iesu ddywedyd hynny, a chanmol fy nhad, ceisiasant oll nesu atom a gwenu arnom a rhoddi eu dwylo ar ein pennau, ond rywfodd nid oedd teimlad eu dwylo yn debyg i deimlad dwylo Iesu. A rhyw dynerwch gwneuthur oedd yn eu siarad, a thynnodd Abraham a minnau draw oddiwrthynt. Ac nid edrychent yn fodlon iawn yn eu calon ar waith Iesu'n canmol fy nhad. Pan oeddym ar wahanu,—

“Af i i Fethania am y noson,” ebr Iesu. Ac i ffwrdd ag ef a'r un ar ddeg. A ninnau ac Abraham i dŷ Abraham. Cawsom groeso mawr, a meddyliem y buasai

fy ewythr Eliseus a'm modryb Rebecca yn bwyta Abraham gan fel y cusanent ef. Aeth fy nhad â'r asyn i lety'r anifeiliaid, a dringodd yn ôl i ystafell y teulu am swper.

"Eliseus," ebe fy nhad pan ddaeth atom, "Ymhle y cawsoch yr asyn newydd yna?"

A dyna ninnau oll yn rhuthro, ac edrych i lawr tros y terfyn i lety'r anifeiliaid. Yn ymyl ein hasyn ni a hen asen tad Abraham yr oedd asyn ieuanc, gyda'r anwylaf a welsoch erioed.

"Un ieuanc ydyw," ebe tad Abraham. "Nid yw eto wedi ei dorri i'r iau. Wedi gwneuthur hynny gwerthwn yr hen."

Bu raid i ni fynd i'n gwelyau wedi swpera, ond bu fy nhad a fy ewythr a'm modryb yn siarad, y mae'n sicr, hyd yr ail neu'r drydedd wylfa o'r nos, a phawb arall ond myfi yn cysgu. Ni allwn i yn fy myw gysgu mewn lle dieithr, heblaw bod fy aelodau'n poeni ar ôl taith mor hir ar gefn yr asyn. O'r diwedd daeth tawelwch, a chysgu. Eithr cyn imi brin wybod bod fy llygaid wedi cau gwelwn fy nhad yn codi, ac yn paratoi i fynd allan. A gwyddwn mai anesmwyth am gwmni Iesu a'r lleill yr ydoedd. Ac ar doriad y wawr llithrodd allan. Anesmwythodd hynny finnau, a chyn gynted ag y daeth yr amser dyna fi'n deffro Abraham, ac wedyn nyni ill dau'n codi, a llithro allan i weld. Yr oedd pawb yn yr ardal fel pe baent wedi gwneuthur yr un peth, ac yn paratoi am Ierwsalem, a mintai ar ôl mintai i'w gweld yn ymgomio â'i gilydd dan eu lleisiau yn y ffyrdd.

Toc, daeth fy ewythr allan gan arwain yr asynnod, a mynd â hwy i'r maes yn ymyl lle y croesa ffordd y diffeithwch y ffordd i'r ddinas. Gadodd y ddau hynaf yn rhydd, ond rhwymodd yr un ieuanc rhag iddo grwydro.

Ar hyn gwelem dri gŵr yn dyfod ar frys o gyfeiriad Bethania. Pan ddaethant yn nes gwelem mai fy nhad oedd un, a Simon y Cananead, ac Iwdas o Gerioth oedd y lleill. Aeth fy nhad yn syth tua thŷ Abraham, a daeth o hyd i'w dad yntau cyn iddo gyrraedd y tŷ, a dechreu siarad ag ef. A sylwn ar y lleill yn mynd o fintai i fintai ac yn sibrwd yn wyllt wrthynt. A phawb, wedi'r sibrwd, a'u llygaid yn gloywi, ac yn rhyw ferwi trwyddynt. A mintai'n tynnu at fintai. Ac yn y pellter gwelem y gweddill o'r deuddeg yn dyfod yn araf tua'r pentref. Pwy a welem yn mynd at y maes, ac yn rhyddhau'r asyn ieuanc, a'i arwain i'r ffordd, ond fy nhad. A phan welwyd ef dyna gynnwrf mawr. Ac yr oedd yn hawdd gweld bod fy nhad wrth ei fodd, mor bwysig yng nghanol y minteioedd. Ni wyddai ef fod Abraham a minnau wedi codi, ond yno yr oeddym, mor fyw â neb o ran hynny. Cyn bo hir deallasom y sibrwd. Dywedai pawb, y naill wrth y llall, fod Iesu o Nasareth yn y fro, a bod Iwdas a Simon a Lebbeus yn eu sicrhau mai ef oedd y Meseia, a'i fod yn mynd i'w ddatguddio'i hun a dechreu'r rhyfel yn erbyn y Rhufeiniaid y bore hwnnw.

I ffwrdd ag Abraham a minnau i'r tŷ am damaid o frecwest. Synnodd fy modryb ein bod allan mor fore. Ac wedi cael tamaid allan â ni'n ôl, a theisen bob un dan ein mentyll.

Erbyn hyn yr oedd y minteioedd wedi mynd yn dyrfa fawr, ac yn dechreu symud yn araf a phetrusgar tua Bethania. Ac fel yr aem ymlaen ymunai minteioedd eraill â ni o'r pentrefi eraill, a sibrydid y newydd wrthynt hwythau. A chynhyddai'r berw bob eiliad. Erbyn cyrraedd Bethania yr oedd y dyrfa fawr yn ferw i gyd. Yr oedd y gair wedi cyrraedd mai yn nhŷ rhyw Lasarus

y lletyai Iesu y nos gynt, a dywedid pethau rhyfedd yn y dyrfa am gysylltiad Iesu a Lasarus,—fod Lasarus unwaith wedi marw a Iesu wedi ei godi'n fyw drachefn. Dywedai rhai eu bod yn y fan a'r lle ar y pryd, ond chwerthin a wnai eraill. Gwyddai llawer am y tŷ. Ymwthiodd Abraham a minnau ymlaen nes ein bod ymysg y rhai cyntaf. Wrth nesu at Fethania adnabu Abraham a minnau yr asyn ieuanc ar unwaith, wedi ei rwymo wrth ddrws rhyw dŷ. Ac yr oedd tyrfa o blant o'i amgylch, a rhyw ddynion yn ceisio'u cadw draw. Adnabuom hwy fel y deuddeg.

"Dacw dŷ Lasarus yn sicr," ebe fi. A chlywn eraill yn dywedyd yr un peth. A thuag yno y tynnodd y dyrfa. Ryw ganllath oddiwrth y tŷ safodd fel pedfai'n disgwyl. Toc, dyna'r drws yn agor, a rhyw si hir trwy'r dyrfa. Daeth merch o'r tŷ, a'i gwallt tros ei hysgwyddau, ac at yr asyn. Rhoddodd ei llaw ar ei ben fel pedfai'n anwylo baban, a thynnodd ei ben i'w mynwes. Neshaodd pawb dipyn wedyn, a sefyll,—

"Mair," ebe pawb, gan sibrawd wrth ei gilydd. Ac awgrymai rhywrai ei bod hi ac Iesu yn mynd i briodi, ac mai hi a fyddai'r frenhines wedi i'r rhyfel fynd drosodd, a dyfod o Iesu i'w deyrnas.

Agorodd y drws wedyn, a phwy a ddaeth allan ond Iesu ei hun, ac at yr asyn ag ef. Gwelem Simon, ac Iago, ac Ioan, yn mynd ato i'w helpu ar ei gefn; a Simon y Cananead, ac Iwdas, a'm tad, yn gwneuthur yr un peth, ac fel pe baent am wthio'r lleill draw. A gwelai Abraham a mi nad oedd yn rhyw dda iawn rhyngddynt eto. Ac yn lle cilio fel y byddai arfer, ymddangosai fy nhad hefyd fel pe am sefyll ei dir. Safai'r plant draw yn syn, gan dynnu'n ôl yn ofnus. Yr oedd

yn hawdd gweld nad adwaenent hwy Iesu. Eithr gwyddai Abraham a minnau yn dda amdano,—

“Tyrd,” ebe fi. Ac ymaith â ni am yr asyn fel mellten. Neidiodd Abraham i’r awennau ar un ochr, a minnau ar yr ochr arall. Gafaelodd Simon yn fy ysgwydd i i’m gyrru ymaith, ac Iago yn ysgwydd Abraham. Ond trodd Iesu atynt gan ddywedyd,—“Rhai fel hwy biau deyrnas Dduw.” Swiliodd y deuddeg, a chiliasant tu ôl i’r asyn. A’m tad yn ymddangos yn ddicach wrthym na neb. Yr oedd ef wedi mynd yn dipyn o wŷr mawr er pan ddaeth yr asyn i’w fyd.

Yn ein gweld ni’n cael y fath groeso dyna’r plant eraill ymlaen, rhai’n ceisio gafael yn yr awennau, eraill ym mwng yr asyn, eraill ym mantell Iesu, eraill yn ei sandalau, eraill â’u dwylo ar grwper yr asyn, a phawb yn gweiddi am y goreu. A Iesu yn eu canol yn ymddangos wrth ei fodd.

Yn clywed y plant felly daeth rhyw wylltineb rhyfedd tros y dyrfa, ac ymlaen â hi fel corwynt, gan weiddi bawb ar draws ei gilydd,—“Fab Dafydd ;” “Iesu o Nasareth ;” “Y Meseia ;” “Paratowch ffordd yr Arglwydd ;” “Llawenycha ferch Seion ;” a phob rhyw eiriau a ddeuai gyntaf i’w pennau. Rhuthrodd pawb ymlaen, rhai’n tynnu eu mentyll oddiamdanynt, eraill yn tynnu mân ganghennau o’r coed,—y rhai mwyaf deiliog y gallent ddyfod o hyd iddynt, a’u gosod ar y ffordd o flaen yr asyn a minnau ac Abraham ac Iesu.

Meddyliwch amdanom, yn cerdded ar fentyll, a changhennau coed. Ni bu erioed y fath rialtwch, a phawb yn gweiddi, ac yn barod i ymladd hyd at farw ; a’r plant yn ysgrechian,—hwythau erbyn hyn wedi deall geiriau’r bobl a dechreu eu gweiddi. Ac felly y bu’r cychwyn am Ierwsalem, i’r wyl fawr.

IX

NID oes dinas yn bod y bum yn meddwl a breuddwydio cymaint yn ei chylch ag Ierwsalem.

Yr oedd Abraham a minnau wedi penderfynu crwydro llawer ynddi, a gweld y lle yma a'r lle arall, ac aros yn hir i edrych arnynt. Eithr yn y sŵn a'r helynt hwnnw, a ninnau ill dau'n cael y gwaith pwysicaf oll,—dal pen yr asyn,—anghofiasom bopeth ond Iesu, a ninnau o bawb yn cael arwain y Meseia i Ierwsalem. Anghofiasom ar y pryd hefyd bopeth am yr hyn a ddywedodd ef ynghylch ei deyrnas, pan gymerodd fy mrawd bach Lefi a dywedyd wrthym mai Duw oedd ein brenin, a'n bod i ufuddhau iddo nid rhag ofn iddo'n cosbi ond rhag peri poen iddo, fel yr ufuddhaem i Lefi bach pe baem yn chwarae teyrnas. Canys ni allai Lefi ein cosbi pedfai'n ceisio. Ac nid oedd yn ein meddwl ninnau, wrth arwain Iesu i Ierwsalem, ond “Gwae'r Rhufeiniaid.” A meddyliem am yr hwyl a gaem wrth eu gweld yn ffoi a ninnau yn eu hymlid dan arweiniad Iesu.

Wrth ddyfod i'r ddinas gwelem lu o offeiriaid a rhywrai tebyg iddynt yn edrych arnom, a gwgu. Daeth un ohonynt at Iesu a dywedyd wrtho am dewi'r plant, rhag ofn chwerwi'r Rhufeiniaid. A gwelsom yn syth nad oedd fawr o gymorth i'w gael ganddynt hwy, beth bynnag, i orchfygu'r Rhufeiniaid,—mai bradwyr oeddynt hwy. Tafodd Iesu'r geiriau'n ôl atynt ar unwaith, trwy ddywedyd,—

“Pe tawai'r rhai hyn llefai'r cerryg yn y fan.”

“Abraham,” ebe fi, “y cerryg yn siarad !”

“Ie,” ebr Abraham, “cofia mai Iesu yw, ac y gall ef wneuthur popeth. Oni chofi y medrai droi'r cerryg yn fara yn y diffeithwch pe dymunai. Ac nid yw'n

fwy anodd gwneuthur i gerryg siarad na'u troi'n fara. Pa siawns a fydd gan y Rhufeiniaid o'i flaen ef onide ? ” A chwarddodd Abraham yn ysgafn gan falchter.

Daethom ar draws mintai ar ôl mintai o filwyr Rhufeinig, a sylwasom mai gwenu'n falch arnom yr oeddynt, gan godi eu trwynau'n ddiystyrlyd. Ac er ein syndod nid ymddangosent o gwbl fel pedfai arnynt ein hofn. Os âi rhywun o'r dyrfa yn fwy swngar na'i gilydd gwelid milwr yn estyn picell ac yn ei bigo, a dyna dawelwch yn y fan honno. Ni hoffem hyn o gwbl, oherwydd credem fod digon o wroldeb ym mhob un o'r dyrfa i drawo unrhyw Rufeiniwr a feiddiai ymyrryd oni fyddai ar wastad ei gefn. Ond mynd yn bur ostyngedig a wnai pob un wedi unwaith ei bigo. Ac ni chymerai Iesu arno sylwi ar y peth. Yr oedd hyn yn gryn ddyrswch i Abraham a mi. Eithr cofiais yn sydyn, wrth fy mlino fy hun ynghylch y peth, am eiriau Iesu wrthym ni'r plant, pan gymerodd y fath sylw o Lefi,—nad dyfod i orchfygu'r Rhufeiniaid yr oedd ef. Aeth y cwbl yn fwy o ddyrswch fyth i mi, a gollyngais yr awennau heb wybod i mi fy hun. Pan gofiais ymhle yr oeddwn euthum i afael yn yr awennau drachefn, ond yr oedd hanner dwsin o fechgyn eraill wedi cymryd fy lle. A bu raid i mi gilio'n ôl.

Yn y man tynnodd Iesu at yr awennau, a safodd yr asyn gerbron adeilad mawr hardd, yn chwythu'n enbyd gan ei waith yn dringo'r rhiw at yr adeilad. Tawelodd pawb a gwyro'u pennau. Yr oeddynt fel pedfai arnynt ofn yr adeilad.

“Y deml,” ebe rhywun. A gwyrodd pawb eu pennau'n is. Neidiodd Iesu oddiar yr asyn, ac i'r deml ag ef trwy'r porth agosaf ato. A ninnau, ddieithriaid,

oll, ar ei ôl cyn ddistawed â llygod. Cymerodd fy nhad ofal yr asyn oddiar Abraham a minnau. Disgwyliem weld pawb yn ymgrymu fel y gwnaem ni yn y synagog, ond yn fwy felly. Eithr, er ein braw, yr oedd yr olygfa'n waeth na marchnad ym marchnadfa Capernaum, a phawb yn gweiddi am yr uchaf, ac anifeiliaid yn rhuthro yn ôl a blaen, a ninnau'n methu â gwybod ymhle i roddi ein traed gan eu tom. Draw ac yma o amgylch byrddau yr oedd gwŷr yn ffraeo, ac yn galw ar enw y Goruchaf mewn rhegfeydd. Dychrynodd Abraham a minnau, canys ni chlywsom erioed ddim tebyg o'r blaen hyd yn oed ym mysg y Cenhedloedd ym marchnadfa Capernaum. Ac y mae paganiaid o bob lliw yno. A gwelem offeiriad, yn awr ac eilwaith, yn symud drwodd tan gau ei lygaid a llafar-ganu salm, heb sylwi ar ddim.

"A wyddost ti beth?" ebe rhywun o'r tu ôl i mi wrth un arall, "yr wyf yn barod i'w labyddio."

"Cofia mai yn y deml yr ydwyf," ebe'r llall mewn braw.

A ninnau'r plant, a phobl y wlad, wedi ein cynhyrfu gymaint nes bod oll yn fud gan gynddaredd. Ac i gyfaddef y gwir, daeth ysbryd wylo trosos. Ni wn pam, ond carwn fynd oddiyno i ryw gongl i wylo fy nghalon allan, ac eto ni wn pam. Daeth Abraham ataf,—

"A wyddost ti beth?" ebr ef, "daeth rhyw gywilydd rhyfedd trosos na allaf ei egluro iti. Oni allem fynd i rywle i ymguddio, dywed?"

"Ymguddio!" ebe fi gan gymryd arnaf ymwroli, "ymguddio rhag beth?"

Eithr ni wyddai Abraham rhag beth, a cheisiodd ddiddymu'r hyn a ddywedodd, trwy chwerthin.

Safodd Iesu, yntau, i edrych o'i amgylch.

"Edrych arno," ebr Abraham.

Edrychais innau arno. A chlywn y sibrwd—"edrych arno"—trwy'r dyrfa

Safai Iesu yno â'i wyneb yn welw fel eira, a'i lygaid fel dau loyn pan fo'ch yn chwythu arnynt, a'i fysedd yn ymwingo. Daeth colomen heibio, a ddiangasai o'r helynt, a safodd ar ei ysgwydd. A thawelodd pawb gan ofn na wyddem ofn beth. Ar lawr yr oedd mil a mwy o fân reffynnau yr arweiniwyd yr anifeiliaid i mewn â hwy. Cymerodd Iesu afael yn y golomen, a gwasgodd hi i'w fynwes, a hithau'n edrych mor ddiniwed i fyw ei lygaid, fel pedfai'n gofyn iddo ei gwared rhag y sŵn. Plygodd yntau, casglodd rai o'r rheffynnau a'u plethu, a'r golomen yn ei gesail o hyd. A phawb o bobl y wlad yn edrych a chrynu. A phawb arall yn gweiddi a ffraeo, heb sylwi arnom.

Dyna waedd fel taran, nad anghofiwn ni, a'i clywodd, byth mohoni. Llais Iesu ydoedd. Safodd pawb, ac ni chlywid dim am ennyd ond anadliad trwm yr anifeiliaid a oedd wedi sefyll ar ganol rhedeg, ac anadliad y gwŷr a redasai ar eu holau. Un gair a ddywedodd Iesu, a dyna oedd hwnnw,—“ALLAN !”

Edrychodd pawb arno, yn fud a syn. Yna cododd un neu ddau oddiwrth y byrddau yn swil a llechwraidd, gan gasglu eu harian i'w cydau, a llithro allan. A Iesu'n sefyll â'i lygaid yn fflamio'n boenus. Dechreuodd gwŷr y byrddau sibrwd wedyn, a daeth gwên wawdlyd dros wynebau rhai ohonynt, a phlygasant eu pennau wedyn yn ddidaro, i gyfrif eu harian. Ond buasai'n well iddynt beidio. Aeth Iesu ymlaen fel rhuthr corwynt, a dyna bobl y wlad ar ei ôl. Ac ymhen eiliad yr oedd

y byrddau'n chwalu i bobman, ac yn cael eu lluchio allan trwy'r pyrth. A gwŷr y byrddau'n ffoi, a'r anifeiliaid yn rhuthro a brefu a beichio.

Dyna dawelwch drachefn, a Iesu'n sefyll yno â'i wynt yn fyr, a gwŷr y wlad o'i amgylch. Anghofiodd Abraham a minnau ein hunain yn lân, ac ofnaf i ninnau hefyd gael hwyl anghyffredin ar daflu'r byrddau oddiamgylch.

Pan ddaethom atom ein hunain nid oedd neb yno ond gwŷr y wlad, a Iesu'n sefyll yn eu canol yn edrych tua'r porth. Bu tawelwch llethol am ennyd. Yna clywem lais Iesu, fel llais gwyliwr ar wylfa nos pan fo'ch yn methu â chysgu. Ac yntau'n dal i edrych tua'r drws. Ac ebr ef,—

“Tŷ gweddi y gelwir fy nhŷ i, ond chwi a'i gwnaethoch yn ogof lladron.”

Yr oedd digonedd ar ddigonedd o arian oddiamgylch, ond yr oedd arnom oll ofn cyffwrdd dim.

Aeth pawb allan, o dipyn i beth, ar flaenau eu traed. Arhosodd Abraham a minnau yno cyn hired ag y medrem. Collaswn fy nhad ers meityn, eithr ar hyn gwelwn ef yn dychwelyd. Wedi bod yn diogelu'r asyn yr ydoedd. A'r peth olaf a welai Abraham a mi oedd y lle'n wag, ond am Iesu a'r deuddeg,—pob un yn gwyro'i ben, a Iesu yn eu canol yn gwneuthur yr un fath. Y cyntaf yn codi ei ben oedd Iwdas y gŵr o Gerioth. A thra parhai Iesu a'r gweddill i wyro'u pennau cil-edrychai ef oddiamgylch gan lygadu'r arian ar lawr.

Daeth rhyw ofn rhyfedd tros Abraham a minnau, fel nad oedd gennym fawr o flas ar ddim arall y diwrnod hwnnw. Ac allan â ni. Wrth fynd allan sylwasom ar hen offeiriad yn cuddio o'r tu ôl i un o golofnau'r

deml, ac yn codi ei ddwrn ar Iesu a'r deuddeg o'r tu ôl i'r golofn. A phwy a ddigwyddodd sylwi arno ar yr un adeg â ninnau ond Iwdas.

"I ble yr awn ni?" ebe fi.

"Ni wn yn iawn," ebr Abraham. "Gad i ni aros yn y gongl yma am funud."

Yn ein hymyl yr oedd dau ŵr o'r ddinas. A chlywem un yn dywedyd wrth y llall,—“Ni wn paham yr achosodd Iesu y fath helynt, nid yw'r rhan hon o'r deml ond cyntedd y Cenhedloedd.”

Ar hyn gwelem Iesu'n dyfod allan, ac un ar ddeg o'r deuddeg yn dyfod bob yn un a dau ar ei ôl, a'r ddau ŵr o'r ddinas yn cilio o'r golwg. Iwdas oedd yr unig un na ddaeth allan. Wedi i Iesu fynd dechreuodd y bobl ddyfod yn ôl i'r deml. Cyn cychwyn ymaith rhoddasom ein pennau i mewn yn y deml eilwaith. A dyna lle yr oedd Iwdas ben-ben â'r offeiriad, a'r ddau'n sibrwd yn eiddgar wrth ei gilydd. Yna trodd Iwdas ar ei sawdl a dilyn Iesu a'r un ar ddeg. Wedi iddo fynd casglodd yr hen offeiriad gymaint ag a allai o'r arian oedd ar lawr, ac ymaith ag ef.

"Wel," ebe fi wrth Abraham, "i ble'r awn ni'n awr?" Canys nid dyma'r tro cyntaf i Abraham fod yn y ddinas.

"Adref, yr un ffordd ag y daethom," ebr Abraham. "Yr wyf wedi diflasu ar y lle yma am heddyw, beth bynnag." Ac yr oedd popeth mor wahanol i'r hyn a ddisgwyliwn innau fel nad oedd gennyf innau unrhyw flas ar ddim y diwrnod hwnnw chwaith. Ac wedi colli Iesu hefyd.

Wedi mynd allan o'r ddinas i ffordd Bethphage daethom yn ôl i'r lle yr oedd y coed, ac yr oedd y canghennau a

dynnwyd ar lawr o hyd. Wedi mynd ymlaen dipyn, ac ychydig cyn cyrraedd Bethphage, yn y rhan fwyaf unig o'r ffordd, sylwem o'r pellter ar rywun tebyg i ŵr ieuanc yn sefyll dan ffigysbren, â'i wyneb yn ei ddwylo. Yna'n tynnu dyrnaid o rywbeth odditan ei fantell, ac edrych arno'n hir, a'i daflu trosodd i faes gerllaw. Wedi mynd i'w myyl gwelem mai gŵr bonheddig ieuanc ydoedd, un o'r gwŷr mawr. Clywodd sŵn ein traed, ymsythodd a sychodd ei lygaid, a chymerodd arno nad oedd dim o'i le. Dychrynasom braidd wrth weld un o'r gwŷr mawr yno ar ei ben ei hun, ac ôl wylo chwerw arno.

Pan ddaethom ato dechreuodd siarad â ni, a holi o ble y daethom ac i ble yr aem. A ninnau'n falch o gael siarad â gŵr mawr, peth na wnaeth yr un ohonom erioed o'r blaen, a chael dywedyd wrtho mai o Ierwsalem y daethom, ac mai i'r tuhwnt i Fethphage yr aem ; ddarfod i ni hebrwng Iesu o Nasareth i Ierwsalem, ac mai ni oedd yn dal yr awennau. Pan glywodd enw Iesu llanwodd ei lygaid ar ei waethaf, a gofynnodd am ei hanes. Dywed-asom ninnau stori'r deml, ac edrychodd braidd fel pedfai wedi ei ddychrynu. Rhoddodd ei law dan ei fantell, a thynnodd ddyrnaid o arian allan.

“Fechgyn,” ebr ef, “a ydych yn dlawd?”

Cywilyddiodd Abraham a minnau, wrth y cwestiwn. Edrychasom ar ein dillad i weld a oedd golwg dlawd arnom, a ninnau ar y pryd yn ein mentyll goreu, mentyll y synagog. Ac i feddwl ddarfod iddo dybio amdanom ni ein bod o fysg y tlodion ! Yr oeddym wedi digio gormod ar y funud i'w ateb.

“Fechgyn,” ebr ef wedyn, yn daer, “os nad ydych yn dlodion eich hunain, gwyddoch am dlodion yn sicr

ddigon. Da chwi, rhoddwch y rhai hyn iddynt. Y maent fel seirff yn fy mynwes byth er pan siaredais ag Iesu."

Ac estynnodd y dyrnaid arian i ni. Yn cofio am yr holl arian ar lawr y deml, ac fel y mathrai Iesu hwy tan draed fel pe byddent dom, ni feiddiem eu cyffwrdd. Yr oeddynt rywfodd fel pe baent ar dân.

"Hwdiwch," ebr ef, "rhoddwch hwy i'ch brodyr a'ch chwiorydd."

Ond tynnu'n ôl yn araf a wnaem ni ill dau, mewn rhyw hanner ofn, a chyfaddef y gwir.

Yn ein gweled felly methodd â dal yn hwy, a thorrodd i wyl'n chwerw iawn. A ninnau bron mynd yr un fath ag ef. Pan ddaeth ato'i hun erfyniodd arnom eu cymryd a'u rhannu i rywun. Eithr â ni'n dal i gofio arian y deml methem yn ein byw a theimlo ar ein calonnau i'w cymryd.

"Cymerwch hwy," ebr ef yn daer, "canys y mae'n gas gennyf eu gweled."

Wedi tynnu'n ôl dipyn oddiwrtho,—“Lleidr yw,” ebr Abraham dan ei lais, “wedi eu lladrata, ac eisiau ymadael â hwy cyn cael ei ddal.”

“Nage,” ebe fi, “nid edrych fel lleidr. Un o'r gwŷr mawr yn dechreu mynd yn lloerig ydyw.”

“Fechgyn,” ebr ef wedyn, “os dywed Iesu wrthyh am wneuthur rhywbeth, peidiwch byth ag anufuddhau,—byth, byth,—neu gwae chwi. Ni bydd bywyd byth yn werth ei fyw wedyn. Os dywed wrthyh am ei ddilyn, gwnewch hynny faint bynnag fo'r gost. Peidiwch â'i wrthod fel y gwneuthum i, rhag iddo orfod edrych arnoch fel y gwnaeth arnaf i. Dywedodd wrthyf i am ei ddilyn, ond meddyliwn beth am fy eiddo a'm

tiroedd. Dywedodd yntau wrthyf am ymadael â hwy, a gwrthodais. Ond prin yr oedd ef wedi troi ei gefn na theimlais fy mod wedi colli blas hollol ar fy holl eiddo a'm holl diroedd. Aethant fel brawd llif yn fy ngenau. Ac eto y mae'n rhaid i mi fyw yn eu meddiannu bellach hyd fy medd. Ac O ! 'r olwg siomedig oedd yn ei lygaid pan wrthodais. Nid yw'n bosibl i'r fath olwg fod wedi dyfod i lygaid neb erioed o'r blaen, neu ni allai dynion fyw yn y byd. A'r olwg arall wrth ymadael â mi fel pe carai fi'n fwy nag y cerir fi gan neb arall ar wyneb y ddaear. Ni welais erioed hyd yn oed yn llygaid fy mam fy hun olwg fel honno. Os byth y digwydd iddo edrych yn siomedig arnoch ni ellwch ddal yr olwg honno heb dorri'ch calonnau."

Ac edrychodd mor rhyfeddol o ddigalon arnom fel y bu agos i ni ffoi gan ddychryn.

"Do," ebr ef, rhyngddo ag ef ei hun, "gofynnodd Iesu i mi ei ddilyn. Ac edrychodd yn siomedig arnaf. Do, edrychodd yn siomedig arnaf,—yn siomedig." Yna edrychodd arnom drachefn,—

"Pan glywais fod Iesu yn y wlad," ebr ef, "deuthum i chwilio amdano o ddinas Ierwsalem, ond pan glywais y dyrfa methais â magu nerth i'w wynebu. Do."

Trodd ei gefn arnom fel un yn breuddwydio. Aethom ninnau ymaith yn ddistaw. Toc edrychasom yn ôl, a gwelem ef yn mynd yn araf ar hyd ffordd y diffeithwch â'i wyneb yn ei ddwylo. Yr oedd ei gefn atom, a sylwodd Abraham a minnau fod ei ysgwyddau'n siglo.

NI wyddwn beth i'w ddywedyd na beth i'w wneuthur wedyn, am yn hir ar ôl yr hyn yr wyf yn mynd i sôn amdano'n awr. Yr oedd arnaf y fath gywilydd ohonof fy hun. Rywfodd yr oedd arnaf gywilydd ohonof fy hun, ac o bawb a phopeth. Ac nid oedd arnaf eisiau mynd i unman na gweld neb. Fel hyn y bu hi. Ni ddaeth fy nhad yn ôl i dŷ fy ewythr ar ôl y noson y gwnaethom y daith i Ierwsalem, a Iesu ar gefn yr asyn a'r dyrfa'n y fath hwyl. Daeth yn ôl y nos honno er mwyn dychwelyd yr asyn, ond ni ddaeth yn ôl y nosweithiau wedyn. A bore dydd y paratoi mawr at yr ŵyl euthum i ac Abraham a'r gweddill o'r plant, a'm hewythr Eliseus, a'm modryb Rebecca, am y diwrnod i Ierwsalem. Disgwyliem weld y strydoedd yn llawn, a hwyl a helynt ymhobman, ond nid oedd fawr o neb i'w weld yn unman. Wedi mynd i mewn ymhell i'r ddinas clywem sŵn ysgafn yn y pellter, yn un o'r strydoedd aflanaf, sŵn plant yn chwarae. Yr oedd rhai yn gweiddi ac ysgrechian, a rhyw sŵn chwerthin a griddfan bob yn ail i'w glywed drwyddo.

“Dyna chwarae rhyfedd beth bynnag yw,” ebe fy ewythr, “awn i chwilio beth ydyw.” A chan nad oedd neb oddiamgylch troisom o'n ffordd i edrych beth ydoedd. Wrth fynd am y plant clywem sŵn arall yn y pellter mawr fel sŵn taranu pell. Ac eto yr oedd yr awyr yn glir. Rhwng y cwbl, ac absenoldeb pobl ar ddiwrnod fel hwn, teimlem yn bur anesmwyth. Wrth fynd ymlaen clywem yn eglurach beth a waeddai'r plant,—“Croeshoelier ef ! Croeshoelier ef !”

Tud. 102]

[*A. U. Soord*

"ERBYN HYN BYDDAI EF YN HONGIAN AR Y GROES."

Yr oedd clywed hyn yn gwneuthur y peth yn fwy o ddirgelwch fyth. Wedi mynd heibio i gongl daethom i'w golwg. Yng nghanol y dyrfa blant, y rhan fwyaf ohonynt yn eu carpiâu, yr oedd bachgen mawr, yn cario dau blanc ar ei gefn, a'r planciau wedi eu rhwymo yn ei gilydd ar ffurf croes, fel y groes y croeshoelia'r Rhufeiniaid ddrwgweithredwyr arni. Cymerai'r bachgen arno riddfan dan ei faich, a'r lleill o'r plant,—rhai'n cymryd arnynt wylo, eraill yn gwawdio, eraill yn chwerthin, ac eraill yn gweiddi,—“Croeshoelier ef.”

“Wel,” ebe fy ewythr, “y mae'n debyg fod y rhai hyn druain wedi gweld llawer croeshoeliad, a gweld croeshoelio rhai, efallai, o blith eu perthynasau eu hunain. Oherwydd yn y strydoedd hyn y mae cartrefi llawer o'r rhai sy'n poeni'r Rhufeiniaid.”

Trodd atynt, a gofynnodd, fel esgus tros ddyfod i'w stryd hwy, ŵr parchus fel ef,—

“Beth a wnewch chwi, blant?”

Taflodd y bachgen mawr y planciau i lawr mewn syndod, o weled rhai fel ni yn eu stryd hwy, a safodd o flaen y lleill i ateb cwestiynau,—

“Chwarae,” ebr ef.

“Chwarae?” ebe fy ewythr, “chwarae beth?”

“Chwarae croeshoelio,” ebe'r bachgen dan chwerthin, “yr un fath ag y gwneir i Iesu o Nasareth.”

“Iesu o Nasareth bybê?” ebe fy ewythr, mewn dychryn sydyn.

“Oni wyddost,” ebe'r bachgen, “mai hwyl fawr y ddinas yw bod Iesu o Nasareth yn cael ei groeshoelio heddyw?”

A throdd ar ei sawdl i godi'r planciau eilwaith, a ffurfio'r orymdaith.

Fferrodd ein gwaed oll. Ni wyddem beth i'w wneuthur nac i ble i gychwyn. Rhuthrodd fy ewythr at y bachgen a gafaelodd yn ei ysgwydd.

“Fachgen,” ebr ef, “ymhle y croeshoelir Iesu?”

“Yn y lle y croeshoeliant bawb, yn Lle'r Benglog,” ebe'r bachgen yn ddifater, rhwng cynghori'r plant beth i'w wneuthur nesaf.

A dyna gychwyn am Le'r Benglog. Nid oedd gan Abraham a mi amynedd i aros y gweddill o'r cwmni, ac i ffwrdd â ni, â'n traed yn methu â'n cario'n ddigon buan. Gwyddai Abraham y cyfeiriad, canys bu heibio i'r lle o'r blaen. Aem trwy'r strydoedd fel ewigod a llewpard neu flaid yn eu herlid. Ac fel yr aem cynhyddai'r sŵn fel taranau. Cyraeddasom ben y bryn lle gwelir y ddinas i gyd ohono, a beth a'n hwynebai ond gorymdaith fawr, a phawb fel pe baent yn chwyfio'u breichiau a gweiddi. A milwyr Rhufeinig ar gefnau eu meirch, a'u picellau â'u blaenau i fyny yn ei blaenori, a milwr bob hyn a hyn bob ochr iddi. Ac allan o'r holl waeddiadau gwahanol clywem yn gyson y geiriau,—“Croeshoelier ef! Croeshoelier ef!”

Rhuthrasom o'r ddinas i gyfarfod yr orymdaith, canys cyfeirio i Le'r Benglog yr ydoedd. Gwelem gopaon tair o groesau uwchlaw'r bobl, a hawdd oedd gweld bod eu cludwyr yn gwegian tanynt. Ni chlywsoch y fath sŵn yn eich oes, yr oedd pawb fel pe baent wedi gwallgofi, ond y milwyr. Wedi dyfod yno,—“Nid yw Iesu yma, O! diolch,” ebe fi wrth Abraham, “wedi ein gwerthu y mae'r plant.”

Yr oedd tri yno yn cario croesau, dau ddyn gwyn ac un dyn du. Aethom yn nes i'r rhai gwynion. Na, nid Iesu oedd yr un ohonynt. Gŵr garw, barfog, oedd

un, heb fod yn annhebyg i'r Ioan a drigai yn y coed, ac a fedyddiai yn afon Iorddonen. Ond ni allai mai ef ydoedd, canys lladdwyd hwnnw gan Herod frenin am ryw helynt neu'i gilydd. Ac nid Iesu oedd y llall. Yr oedd golwg ar hwnnw fel pedfai unwaith yn ŵr bonheddig. Ac am y dyn du, un o'r dynion crwydr ydoedd. Sylwasom fod yr orymdaith wedi rhannu'n ddwy,—un ran yn gweiddi a gwawdio gwŷr y croesau, a'r dyn du yn arbennig, ac yn taflu cerryg a thywyrch ato,—ond pan fyddent yng nghyrraedd milwr. Cadwai'r milwyr chwarae teg i wŷr y croesau. A'r rhan arall wedi sefyll ac amgylchu rhywrai a blygai i lawr, a dau neu dri o filwyr yn cadw y dyrfa draw. Ac yn lle gweiddi “Croeshoelier ef” daeth rhyw “O!” hir a rhyfedd o'r rhan hon a wnaeth i Abraham a minnau ruthro yno ar unwaith.

Gan mai bechgyn oeddym medrasom ymwithio'n rhwydd trwy'r dyrfa, a gwelem rywun ar ei hyd ar lawr wedi llewygu, a merched uwch ei ben yn plygu a gwlychu ei dalcen â chonglau eu mentyll, oedd wedi eu gwlychu mewn dwfr. Ar unwaith dyna ni yno, a phwy ydoedd yr un ar lawr, o bawb, ond Iesu,—yr Iesu oedd gyda ni dridiau cyn hyn ar gefn yr asyn, yn edrych fel concwerwr. Dyma ef, yn gorwedd fel marw a gwaed yn ffrydio o'i wyneb, a phoer yn llifo i lawr iddo,—oddiar ei dalcen a'i ruddiau. Ar lawr yn ei ymyl yr oedd cangen ddrain bigau hirion wedi ei phlethu'n goron. Ac wrth i'r merched sychu ei wyneb plygodd hen offeiriad oedd yn ymyl, cymerodd afael yn y bleth ddrain, a cheisiodd ei gwithio ar ben Iesu fel coron, a'r pigau i'w gnawd, ac yntau ar lawr felly. Y mae'n rhaid fy mod wedi mynd yn lloerig ar y funud, canys collais olwg ar bawb a phopeth ond

yr hen offeiriad, ac ar un rhuthr ofnadwy rhoddais wth iddo onid oedd ar ei hyd ar lawr ar ei wyneb, a'r bleth ddrain tano. A dyna sgrech fawr o chwerthin o'r dyrfa. Neidiodd i fyny fel gŵr ieuanc, lluchiodd y bleth at Iesu, ac amdanaf i ag ef. Llithrais innau ymaith, ond teimlwn law ar fy ysgwydd, llaw milwr. Plygais yn sydyn, a llithro rhwng coesau rhywun, ac yr oeddwn yn rhydd, ac yn ymwithio trwy'r dyrfa, ond bod fy mantell yn llaw'r milwr. Ymhen eiliad gwelwn Abraham yn fy nilyn â'm mantell yn ei law, a dywedyd ddarfod i'r milwr ei rhoddi iddo dan chwerthin, a'i fod wedi gweld Iesu'n agor ei lygaid a chodi ei ben.

Beth i'w wneuthur i arbed Iesu, dyna'r cwestiwn mawr. Eithr ei arbed rhag beth ni wyddem, canys nid oedd croes yn unman ar ei gyfer ef. Ac ymhle, tybed, yr oedd fy nhad, a Simon fab Iona, a meibion Sebedeus, a Simon y Cananead, a'r gŵr o Gerioth, a'r lleill? Nid oedd sôn am un ohonynt yn unman.

"O!" ebe fi wrth Abraham, "na buasai fy ffon dafl gennyf. Buasai rhywrai'n llewygu ond Iesu y bore yma." Cillasom o'r golwg am eiliad, i feddwl beth i'w wneuthur, ond ni allem feddwl o gwbl. Ac yn ôl â ni. Erbyn hynny yr oedd Iesu ar ei draed, ac yn annerch, yn wannaidd, y merched a oedd yn wylo wrth ei weld,—

"Merched Ierwsalem, na wylwch o'm plegid i. Eithr wylwch o'ch plegid eich hunain, ac oblegid eich plant."

Yr oedd haid o blant yn ymyl yn gweiddi,—

"Croeshoelier ef! Croeshoelier ef,"

cyn uchod â neb. Rhuthrodd Abraham a minnau i'r mwyaf ohonynt, ac ar wastad ei gefn ag ef ar yr eiliad.

Cododd ac edrychodd arnom. Ac rywfodd medrasom esbonio iddo mai cyfaill y plant oedd Iesu. Ni wn sut y llwyddasom i'w cael o'n plaid, ond llwyddo a wnaethom. Ac am ychydig wedyn yr oedd yn ofnadwy yno. Yr oedd y plant ymhobman, ac fel ewigod,—yn gwthio hwn, a thaflu'r llall, a thywarchen neu garreg i'r llall, ac ymgrymu dan y llall, rhywbeth a phopeth a fedrent feddwl amdano er mwyn rhoddi cyfle i Iesu ddianc. Ond ymddangosai ef fel pe na fynnai ddianc, neu ei fod yn rhy wan i hynny.

A nes nes yr aem o hyd i Le'r Benglog. Dyna gwyp. Gwŷr y croesau oedd wedi taflu'r croesau i lawr, ac yn sefyll yn eu hymyl. Dyna filwyr yn gafael yn y ddau ddyn gwyn ac yn tynnu eu dillad a'u gosod i orwedd ar ddwy groes, a hwythau'n tyngu a rhegi'n arswydus. Ni chlywodd Abraham a minnau erioed ddim tebyg hyd yn oed ar wefusau pysgotwyr Capernaum. Ac un rhwydd yn y peth oedd Simon fab Iona cyn dechreu dilyn Iesu. Safai'r dyn du uwchben y groes arall heb neb yn ei gyffwrdd. Ac er ein dychryn gwelem filwyr yn arwain Iesu at groes y dyn du, ac yn dechreu tynnu oddiamdano i'w osod i orwedd arni.

“O!” ebe fi, “na buasai'r dyn du yn gorwedd arni yn lle Iesu.”

Clywodd rhyw wraig oedd yn ymyl fi, gwraig oedd yn wylo'n chwerw fel pedfai wedi ymollwng i hynny. Rhoddodd ei braich am fy ngwddf a thynnodd fi'n dyner ati, a sibrydodd wrthyf,—

“Na,” ebe hi rhwng ei hocheneidiau, “ei chario trosto i Le'r Benglog a wnaeth y dyn du, am fod Iesu wedi syrthio tani.” Adnabum y wraig fel yr un a alwem “Y Fagdalen.”

Dyna sŵn curo tywyll, a'r dyrfa'n ymwthio'n wyllt ymlaen i weled.

“Dyna un hoelen i mewn,” ebe rhywun gan ddawnsio mewn llawenydd.

“Hoelen bybê?” ebe fi.

“Hoelen i law Iesu. Y maent yn ei hoelio ar y groes cyn ei chodi,” ebe’r dyn, gan weiddi yn ei lawenydd.

Ni wn beth a ddigwyddodd wedyn. Aeth pobman yn ddu, ac ni welwn ddim na chlywed dim ond sŵn gwan yn y pellter mawr. Yn y man daeth y goleuni’n ôl yn araf, a minnau’n dechreu teimlo mai yng nghanol tyrfa wyllt yr oeddwn, a bod Abraham yn sefyll yn fy ymyl yn wylo’n ddistaw.

“O ! Abraham,” ebe fi, “tyrd oddiyma.”

Ac oddiyno yr aethom heb ddywedyd gair. Gadawsom y cwbl oll, a chyfeirio at ffordd y bryniau. Cerddasom yn hir fel pe yn ein cwsg, canys ni welem yr hyn a basiem, ac ni ddywedem air wrth ein gilydd. Toc, gwelsom ni ein hunain mewn lle unig, tawel, rhwng creigiau uchel a bryniau. A dyna ddeffro ac ystyried beth a ddigwyddodd, a theimlo cywilydd ill dau na theimlasom erioed ei debyg, am i ni adael Iesu yno ei hunan heb wneuthur dim i’w arbed ond tipyn o sŵn ac ymwithio. Meddyliasom fynd yn ôl, ond i beth ? Yr oedd yn rhy hwyr. Erbyn hyn byddai ef yn hongian ar y groes, ac ni allem wneuthur dim iddo bellach. A gwell oedd peidio â’i weld felly.

Clywem sŵn traed yn y tawelwch, a gŵr yn llithro o agen craig i agen craig fel pedfai arno ofn pawb a phopeth. Cillasom o’r golwg i’w wyllo. Daeth heibio i ni heb ein gweld. Iwdas o Gerioth ydoedd, yn edrych fel lloerig, a’i lygaid yn neidio o’i ben. Ymlaen â ni wedyn cyn gynted ag yr aeth ef o’r golwg, nes cyrraedd ffordd Bethphage, ac adref i dŷ Abraham heb weld neb.

Yr oedd pawb yn yr ŵyl yn Ierwsalem. Yr oedd popeth rywfodd, yn ein dychrynu, a phan ddaeth rhyw dywyllwch tros yr haul, nes bod adar y nos yn dechreu ymysgwyd i ehedeg o'u lloches, rhedasom am ein bywyd. Ciliodd y tywyllwch o dipyn i beth, ond ni ddaeth y taranau a ddisgwyliem, ac ni welsom fellden.

Nid oedd neb yn y tŷ wedi i ni gyrraedd. Dyna fynd i mewn ac eistedd, a rhyw ryfeddu beth a ddigwyddai nesaf. Yr oeddym ill dau fel pe baem yn breuddwydio, ac mi a'm hysgydwais fy hun unwaith er mwyn bod yn sicr nad yn fy ngwely yr oeddwn.

Wrth siarad daeth y cof am eiriau'r gŵr ieuanc am olwg siomedig Iesu, ac arswydo wrth feddwl sut yr edrychai arnom ni tybed pe digwyddai ein gweld. Ond nid oedd perygl o hynny bellach. Dyna sŵn yn ymyl a barodd i ni neidio. Beth ydoedd ond sŵn yr asynnod yn llety'r anifail yn ein hymyl. Daeth rhyw deimlad o unigrwydd rhyfedd drosom. Codasom heb ddywedyd dim, ac at yr asynnod â ni. Aethom at yr asyn ieuanc, a'r ddau ohonom yn tynnu ein dwylo ar hyd ei fwng fel y bydd fy mam weithiau i'n gwalltiau ni, heb ddywedyd dim. Sylwais yn y man fod Abraham yn ofnadwy welw, a'i wefusau'n crynu. Plygodd ei ben yn sydyn, a gwthiodd ef i wddf yr asyn, a thorri i wyllo'n dorcalonnus. Ac o ran hynny minnau'r un fath. Wedi ei feddiannu ei hun ychydig ymunionodd, a dechreu rhwbio'r mwng wedyn, a siarad â'r asyn, fel pe nad ystyriai o gwbl fod neb yno ond ef a'r asyn, "Tydi, onide," ebr ef yn dyner, "a gariodd Iesu i Ierwsalem? A buost ti'n ffyddlon iddo tra medraist, onido?"

Edrychais arno'n wyllt, canys yr oedd ar y funud fel pedfai wedi tyfu'n ŵr, a geiriau gŵr yn dyfod o'i enau. Ac yr oedd popeth yn wahanol i fel y bu erioed.

Aethom i'r tŷ wedyn, eithr ni allem feddwl am ddywedyd na gwneuthur dim ond eistedd, a chodi, a cherdded oddiamgylch ; ac eistedd wedyn, a chodi, a cherdded oddiamgylch. A ninnau felly'n crwydro'n ddiamcan oddiamgylch, dyna'r drws yn agor yn araf, a phwy a ddaeth i mewn ond fy nhad. Ac O ! 'r olwg ofnadwy oedd arno. Yr oedd fel pedfai holl fleiddiaid y byd yn ei ymlid. Daeth i mewn a chaeodd y drws ar ei ôl. Edrychodd o'i amgylch, a gwelodd fi.

"Ananeias," ebr ef, mewn sibrawd gwyllt, "tyrd adref, tyrd adref oddiyma."

"I beth ?" ebe fi, heb fedru deall yn iawn beth a feddyliai,—i gychwyn adref mor sydyn.

"Adref ! Adref !" ebr ef, gan chwilio'n ddyryslyd o'i amgylch. Aeth i lawr i lety'r anifail, a chyfrwyodd yr asyn. Daeth yn ôl,—

"Adref Ananeias, adref Ananeias, fy machgen i," ebr ef.

"Beth am Abraham, yma ei hun ?" ebe fi.

"Adref Ananeias, adref fy machgen i," ebr ef, heb gymryd arno wybod bod Abraham yno.

Edrychais ar Abraham. Sibrydodd yntau,—“Gwell iti fynd.”

Y mae'n amlwg fod ar Abraham ei ofn.

"A chymer fenthyg yr asyn ieuanc," ebr ef, "er mwyn i'th dad gael marchogaeth y llall."

Euthum at yr asyn ieuanc, ond daeth arswyd drosod. Ni allwn feddwl mynd ar ei gefn ac yntau wedi cludo Iesu. A beth oedd hanes Iesu yn awr, tybed ?

A dyna gychwyn adref ill dau,—mi ar gefn yr asyn, a'm tad yn ei arwain, heb i mi gael yr ŵyl fawr wedi'r cwbl.

XI

NI bu nos erioed, 'rwy'n sicr, mor rhyfedd â'r nos honno. Yr oedd fy nhad yn hollol ddi-amynedd am fynd adref. Nid âi'r asyn yn hanner digon cyflym ganddo. A mynd, a mynd, a mynd, yr oeddym heb ddywedyd gair. Nid oedd yn dywyll, fodd bynnag, canys yr oedd lleuad lawn yr ŵyl fawr ar yr awyr. Bob hyn a hyn, gwyrar fy nhad ei ben yn sydyn, ac edrychai'n wyllt i'r naill ochr a'r llall, fel pedfai'n disgwyl dyrnod o rywle. A neshai at yr asyn bob tro y gwelai rywbeth anghyfarwydd. Cododd ei ben toc, ac edrychodd ar fryncyn oedd yn ymyl rhyngom â'r lleuad, a phren crin wedi colli ei ganghennau ar ei frig.

“Ananeias,” ebr ef dan ei lais, a dyma'r gair cyntaf a gefais ganddo er pan gychwynnwyd ar y daith. “Ananeias, beth yw honacw dywed, ai croes?” Ac yr oedd golwg gŵr lloerig hollol arno. A chodai ei ben bob hyn a hyn i edrych, a dychmygai weld croes ymhobman, a rhywun yn ei erlid. Yr oedd arnaf gymaint o'i ofn nes fy mod yn chwys diferol.

Toc, dyna sŵn ysgafn ar ein clyw yn y distawrwydd ofnadwy. Safodd fy nhad yn sydyn. “Beth oedd y sŵn yna?” ebr ef yn wyllt. Ac ofnais y buasai'n ffoi a'm gadael i a'r asyn yno. Arswydai rhag popeth.

Deuai'r sŵn yn gliriach fel yr aem ymlaen. Beth ydoedd ond sŵn afon Iorddonen. Ni bum erioed cyn falched â phan glywais ef, er bod rhyw arswyd arnaf bob amser y clywaf sŵn dwfr yn y nos mewn lle unig. Ond yr oedd yn dda cael rhywbeth i dorri ar y distawrwydd ofnadwy hwnnw, heb ddim i'w glywed ond sŵn traed yr asyn a thraed fy nhad, ac yntau fel yr ydoedd.

Ymlaen ac ymlaen â ni ar frys gwyllt, am na wn i pa hyd, a dyna gri hir yn y pellter. Safodd yr asyn a moelodd ei glustiau, ac ymwthiodd fy nhad yn nes ato,—

“Sŵn blaidd,” ebe fy nhad. Gwrando wedyn,—

“Tyrd,” ebr ef wrth yr asyn, “y mae yn y pellter mawr.” Ymlaen ac ymlaen â ni nes torri o’r wawr, ac ymlaen ac ymlaen wedyn oni fethodd yr asyn o’r diwedd yn llwyr. Ni allai fynd gam ymhellach heb orffwys. A bu raid gorffwys am ryw ddwyawr, a diodi’r asyn. Y mae’n rhaid bod fy nhad yn lloerig hollol i yrru mor ofnadwy, a theithio cymaint, a hithau erbyn hyn yn Saboth hefyd. Hyfryd oedd clywed yn y pellter gri’r bugeiliaid yn galw eu preiddiau i’w cyfrif, ar ôl y fath noson.

Dyna gychwyn wedyn, ac ymlaen ac ymlaen yn ddi-saf a di-orffwys, nes o’r diwedd, yn nyfnder nos yr ail noson, gyrraedd drws ein tŷ ni yng Nghapernaum, wedi dyfod drwy’r strydoedd cefn rhag i bobl ein gweled. Yr oedd fy mam fel pe wedi’i tharo â mellten pan ddeffrowyd hi a’n gweled.

“Lebbeus, yn enw’r Mawredd, Lebbeus, o ble y daethost?” ebe hi. “A beth yw’r olwg hon sydd arnat? A beth sydd arnat ti, Ananeias, a’th wyneb cyn welwed â marwolaeth, ac yn edrych yn rhy boenus a gwan i sefyll?”

Aeth fy nhad â’r asyn i’w fwydo, ac i orffwys, heb ddywedyd gair. Ac euthum innau i’r tŷ gan eistedd cyn agosed i’r drws ag y medrwn.

“Ananeias,” ebe fy mam, “beth sy’n bod?”

Ni allwn ddywedyd gair pedfai hi’n fy nghluro ag aur. Ni allwn ond gwyro fy mhen ac edrych ar fy nhraed. Daeth fy nhad i mewn.

“Beth yw peth fel hyn, Lebbeus?” ebe fy mam yn chwyrn,—“beth sy’n bod?”

Ni ddywedodd fy nhad, yntau, air, ond edrych fel dyn lloerig.

“Ymhle y buoch?” ebe fy mam wedyn wrthyf i, “a pham y daethoch adref cyn yr ŵyl?” Ond nid oedd air i’w gael.

“Ymhle y mae’r un ar ddeg?” ebe hi wedyn. Ac Iesu,—a ddaethant hwy yn ôl?”

Pan ddywedodd hi y gair “Iesu” gwingodd fy nhad fel pedfai wedi’i drywanu, a griddfan. Ceisiodd ddywedyd rhywbeth, ond ni allai. Dim ond bod ei wefusau’n crynu.

Datododd hyn rwymau fy nhafod i. Atebais yn groyw,—“Y mae Iesu wedi’i groeshoelio.”

Trodd fy nhad a gafaelodd yn y bwrdd, fel gŵr ar lewygu. Wedi ymsythu edrychodd ar fy mam, a cheisiodd ddywedyd gair, ond ni allai. Ac yn lle hynny torrodd i wylo. Ni welais erioed fy nhad yn wylo o’r blaen, nac eisiau byth ei weled eto.

“Wedi ei groeshoelio!” ebe fy mam gan ddal ei phen â’i dwylo. “Wedi ei groeshoelio! Am beth? Ac ymhle yr oeddych chwi? A beth am ei deyrnas?”

Ar hyn datododd rhwymau tafod fy nhad, yntau,—

“Wedi ffoi,” ebr ef yn groyw, gan edrych i fyw ei llygaid.

“Wedi ffoi?” ebe fy mam. “Wedi ffoi! Y llyfrgwn melltigedig!”

A gwyrodd fy nhad ei ben nes ei fod bron cyffwrdd ei liniau. Gwyras innau fy mhen, canys daeth yn ôl y cywilydd annisgrifiol arnaf. Yr oedd arnaf gywilydd ohonof fy hun, a chywilydd o’m tad. A sut y gall

bachgen byth godi'i ben ac arno gywilydd o'i dad ei hun ?

A safai fy mam yno uwch ein pennau, yn ffeiddio fy nhad, a minnau'n ei ffeiddio fwy-fwy, a'm ffeiddio fy hun, a ffeiddio pawb oll. Rywfodd, ar y funud honno, yr oedd pawb yn ffeiddio'i gilydd.

Wedi hir ddistawrwydd, a'm mam yn sefyll felly, cododd fy nhad ei ben, a meiddiodd ddywedyd,—

“Ni wneuthum ond dilyn dy gyngor di.”

“Pa gyngor ?” ebe fy mam yn fileinig.

“Y cyngor pan ddywedaist wrthyf na wrthwyn-ebet imi fod yn ddisgybl i Iesu ar yr amod fy mod yn cadw o bob helynt. A dyna a wneuthum.”

Os edrychodd fy mam yn ffaidd ar fy nhad o'r blaen, can ffeiddiach yr edrychai arno'n awr.

“Gwrando ar wraig,—ar *wraig* ?” ebe hi, “a bywyd Iesu mewn perygl !” A throdd draw mewn dirmyg. Ni ddywedodd fy nhad ddim, canys gwyddai yn eigion ei galon nad oedd yr hyn a ddywedodd wrth fy mam ond esgus i'w gysgodi ei hun, trwy daflu'r bai arni hi. A chyfaddefodd hynny ei hun hefyd pan ddaeth amser gwell arno. Meddyliais am y merched a wlychai wyneb Iesu.

Wedi hir ddistawrwydd ac yntau â'i ben i lawr, cododd ei ben yn sydyn ac edrychodd arnaf i, a gwenodd fel y gwelais wŷr meddw yn gwneuthur ar ddiwedd dydd marchnad,—“Pethau rhyfedd yw merched,” ebr ef.

Noson ofnadwy yn ein tŷ ni oedd honno. Ni ddywedai neb ddim oll wrth ei gilydd. Ac er i fy mam baratoi bwyd i ni, ni allai neb fwyta dim. Ac yr oedd y plant eraill i gyd wedi deffro, ac fel pedfai arnynt ofn symud na llaw na throed.

A dyna godi a chychwyn i'n gwelyau, am y tro cyntaf erioed heb ddarllen rhan o Lyfr y Gyfraith cyn mynd. A dyna ddiffodd y lamp i gysgu. Ond ni allwn feddwl am gysgu. Bob tro y caewn fy llygaid clywn y ddyrnod dywyll o hyd, o hyd, pan darawyd yr hoelen gyntaf i law Iesu. Meddylawn fod fy nhad yn cysgu, ond dyna waedd, ac yntau ar ei eistedd,—

“Dacw groes!” ebr ef yn wyllt, “ar ben bryn, ar ben y bryn acw!”

Deffrodd, a phawb trwy'r tŷ. Ocheneidiodd fel pedfai ei galon yn rhwygo, a gorwedd wedyn.

Toc, dyna guro ysgafn ar y drws, a phawb i fyny ar darawiad amrant. Dyna guro trymach wedyn, ond nid âi neb at y drws. Dyna weiddi petrusgar,—“Lebbeus.”

Cododd fy nhad i'r drws. Agorodd ef,—

“O! Simon,” ebr ef, “ai ti sydd yma?”

Goleuwyd y lamp, a neidiodd pawb trwy'r tŷ i fyny a gwisgo amdano. Daeth gŵr i mewn, hen, hen, fel pedfai'n gant oed, a cherddai fel pedfai ar gwympo bob gafael. Cododd ei ben pan ddaeth i'r goleu, ac er ein dychryn pwy ydoedd ond Simon fab Iona. O fod yn ŵr ieuanc yr oedd wedi mynd yn hen ŵr, hen iawn, a'i gefn yn crymu a'i groen wedi crebachu.

Rhoddodd ei ddwylo ar ysgwyddau fy nhad a dechreuodd feichio wylo. “O! Lebbeus,” ebr ef, “beth yw'r hanes? A gaf i gysgodi am dipyn yma, canys gormod yw fy nghywilydd i mi feddwl mynd adref?”

“Wedi'i groeshoelio,” ebe fy nhad yn araf, fel pedfai'n rhy wan i gael ei eiriau allan.

“O! gwae fi, gwae fi!” ebe Simon, gan gychwyn allan i'r nos. Gwelodd fy mam fod rhywbeth ofnadwy ar droed, ac aeth at y drws a chaeodd ef rhagddo.

“O ! y ffeiddiaf o wŷr wyf i,” ebe Simon, “y ffeiddiaf o wŷr. Ac y mae ef ar y groes !”

Yr oeddym oll erbyn hyn wedi ymdyrru o amgylch y ddau. Yn eu gweld felly parodd fy mam iddynt eistedd, a thrugarhaodd.

“Cymer lymaid o laeth cynnes,” ebe hi wrth Simon. A dyna’r gair cyntaf a ddaeth o’i genau ers meityn.

“Na,” ebe Simon, “nid oes na bwyd na diod mwy oddiar ddaear Duw i’r bath i.” A chododd i fynd allan, ond ataliodd fy mam ef. “Yn awr am yr hanes,” ebe hi’n gadarn.

A rhwng ocheneidiau a dagrau clybuwyd y stori ryfeddaf yn bod,—fel y dywedodd Iesu wrthynt ar swper fod cynllwyn i’w ddal, ac un ohonynt hwy yn helpu’r cynllwynwyr ; ac fel y tyngodd pob un y byddai’n ffyddlon iddo hyd angau ; ac fel y canodd Iesu a hwythau hymn ar ddiwedd swper, a hwythau’n teimlo wrth ganu na safai dim o’u blaen, ac mai ysgafn fyddai marw er ei fwyn ef ; ac fel yr aethant gydag ef i ardd, ac yntau’n gofyn iddynt wyllo, a bod y gŵr o Gerioth wedi eu gadael erbyn hyn ; ac fel y cysgasant, ac yntau draw oddi-wrthynt ar ei liniau ; ac fel y gwerthwyd Iesu i’r offeiriaid gan Iwdas y gŵr o Gerioth ; ac fel y daliwyd Iesu a’i gymryd i lys yr archoffeiriad, a Simon yn dilyn o hirbell, a bod Simon mewn perygl o gael ei ddal yno, ond iddo wadu Iesu a dangos na pherthynai iddo, trwy dyngu a rhegi’n ddychrynlllyd, fel y gwnai ar lan y môr yng Nghapernaum cyn adnabod Iesu ; ac fel y ffodd y cwbl o’r lleill, cyn belled ag y gwyddent hwy. Ni wyddent ddim ychwaneg ond iddynt glywed, rai ohonynt, o’u hymguddfan, y cri,—“Croeshoelir ef !”

Anturiais innau ddywedyd yma yr hyn a welodd Abraham a minnau. Dywedais gymaint ag a allwn o'r daith i Le'r Benglog, a hanes y merched yn gwlychu wyneb Iesu, a hanes gweled Iwdas rhwng y creigiau.

Gweithiai wynebau'r ddau'n ddychrynllyd, ac ocheneidient fel pedfai eu calonau'n rhwygo'n ddarnau. A'u pennau yn eu dwylo. Buont felly am na wn i pa hyd, a ninnau'n eu gwyllo heb symud na bys na bawd.

"O!" ebe fy nhad toc, "na bawn yno i farw gydag ef. Meddwl, Simon,—y merched gydag ef hyd y diwedd a ninnau'n ffoi. Nyni'n ffoi, nyni a dyngodd ffyddlondeb hyd angau iddo. Ac O! fel y blinem ef trwy ffraeo fyth a hefyd am y lle goreu yn ei deyrnas, a ninnau heb fod yn barod i symud cam er mwyn ei hennill iddo."

Ni wnai Simon ddim ond ocheneidio â'i ben rhwng ei ddwylo."

Dyna ddistawrwydd hir ond ocheneidiau'r ddau, a symud anesmwyth cadwynau'r asynnod yn y llety islaw. A ninnau'r plant, a'n mam, yn eu gwyllo fel pe baem wedi fferru.

Neidiodd Simon ar ei draed yn sydyn,—

"Af i Ierwsalem," ebr ef, "i wybod ei hanes, pe gorfyddai i mi farw ar y ffordd."

Ac mor fawreddog oedd ei olwg wrth ddywedyd y geiriau fel y cillasom oll draw. A daeth yr olwg ieuanc i'w wyneb wedyn.

Edrychodd fy nhad i fyw ei lygaid, ac yr oedd fel pedfai Simon yn swyno nerth i mewn iddo, fel swynwyr y farchnadfa i'r gweiniaid.

"Lebbeus," ebe Simon, "wedi crwydro'n hir cofiais am yr ardd yr oedd ef ynddi yn gweddïo, ac amdanaf fy

hun mor ddewr fel y medrais dynnu fy nghleddyf allan a thorri clust gwas yr archoffeiriad pan ddaeth y fintai i ddal Iesu ychydig cyn i mi ei wadu. ‘Pe cawn y dewrder hwnnw eto,’ ebe fi wrthyf fy hun, ‘medrwn ei ddilyn ef eto a herio pawb.’ Lebbeus, euthum i’r ardd yn y bore bach a sefais yn y lle y safwn pan darewais y gwas, i edrych a fedrwn feddiannu drachefn yr un ysbryd. Ond ni ddeuai’n ôl Lebbeus, ni ddeuai’n ôl. Crwydrais i’r lle yr oedd ef ar ei liniau ynddo, ac yr oedd ôl ei bennaugliniau yn y pridd, Lebbeus, a gwaed yn ddiferion ar y dail a’r blodau. Dychrynais, Lebbeus, a ffoais, a dyma fi. Eithr teimlaf fy nerth yn dychwelyd, Lebbeus, ac af yn ôl i Ierwsalem costied a gostio. Cychwynnaf y funud hon.”

Rhythai fy nhad i’w wyneb. Codai’n araf ar ei draed dan rythu,—

“Simon,” ebr ef, ac mewn llais na chlywais erioed ganddo o’r blaen, “deuaf innau gyda thi.”

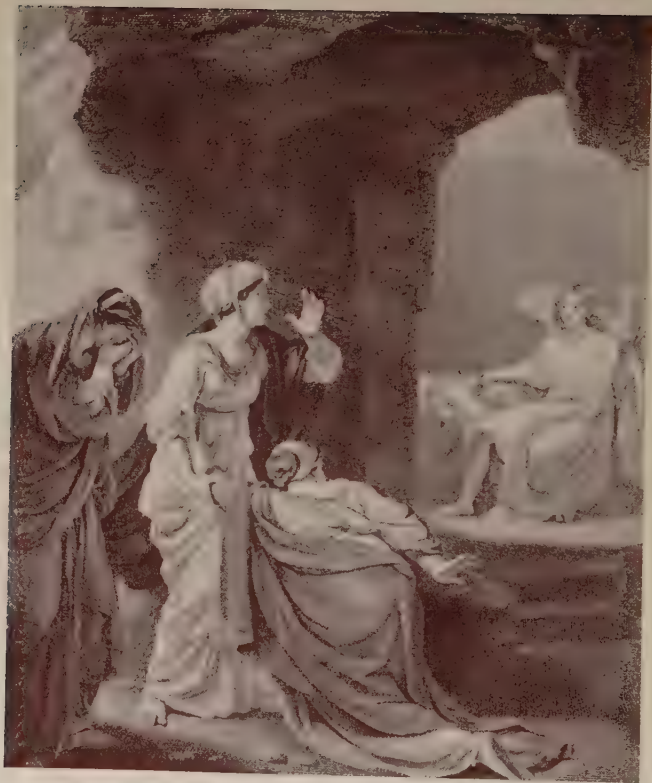
Ac allan â’r ddau i’r nos. A chyn i’r mam fedru ei meddiannu ei hun i’w hatal yr oeddynt wedi mynd.

Ni allai neb symud i feddwl mynd i’w gwelyau yn ôl, dim ond syllu ar y drws caeedig.

Ymhen yr hwyr a’r rhawg dyna guro ysgafn ar y drws wedyn. Aeth fy mam i’r drws gan dybio mai hwy oedd yn dychwelyd. Pan agorodd hi’r drws clywem lais gwannaidd yn gofyn yn ofnus a ddychwelodd Lebbeus, —“Gwelais oleuni yn y tŷ ac anturiais,” ebe’r llais.

A gwelwn o dan fraich fy mam, oedd â’i phwysau ar y drws, wyneb gwyllt yn rhythu arnom, a’i lygaid yn fflamio o’r tywyllwch fel llygaid blaidd. Wyneb Iwdas, y gŵr o Gerioth, ydoedd.

Tud. 122]

[Smirk

"DYWEDODD Y MAB IEUANC DDARFOD I IESU GYFODI."

Gwelwodd fy mam, trodd i edrych arnom ni, a daliodd ei thir rhag ei ddyfod ymhellach.

“Nag ydyw,” ebe hi’n ddewr, ac fel pedfai’n falch o’r tad. “Y mae ef a Simon fab Iona wedi mynd i Ierwsalem i chwilio hynt eu harglwydd, sydd yn hongian ar groes erbyn hyn.”

Dyna waedd rwygol gan Iwdas. Trodd draw a diflannodd i’r nos. Clywem ei lais yn atsain ym muriau’r strydoedd, yn gweiddi,—“Gwae fi, gwae fi, canys darfu amdanaf.”

Daliai i weiddi a chlywem ei gri o hyd nes gwanychu o’i lais yn y pellter mawr.

“Fe gyfyd y dyn yna y ddinas os na chymer ofal,” ebe fy mam. Canys erbyn hyn deffrodd ei gri leisiau holl gŵn crwydr y nos a ddeuai o’r brynau a’r coed i’r strydoedd i chwilio am damaid. Ond yn ei flaen dan weiddi yr âi Iwdas, gan lefain y geiriau—“Gwae fi,” nes i’r sŵn golli yn y pellteroedd. Ac ni welodd neb byth mo Iwdas, y gŵr o Gerioth, wedyn.

BU adeg, tan yn lled ddiweddar, nad oedd raid i un ohonom ond gweiddi “Y Fagdalen” ar farchnadfa Capernaum, na byddai bron holl blant y ddinas allan o bob twll a chongl yn un dyrfa fawr ar unwaith. O bob lloerig a ddeuai ar grwydr i’r ddinas i flino pobl, ac i’w blino gan blant hi oedd y waethaf. O’r bryniau y deuai i’r ddinas, gan ruthro â’i gwallt yn y gwynt, gwallt mawr hir na bu erioed ei aflerach. Yr unig beth a’n tynnai ati oedd bod lliw ei gwallt yn debyg iawn i liw gwallt Iesu. Ac eto ni all eu bod yn perthyn, canys nid o’r un ardal y deuant.

Dywedir, yn ddistaw bach, fod saith o gythreuliaid ynddi, oherwydd pan ysgrechiai ar ei rhuthr o’r bryniau, rhoddai saith ysgrech yn un rhes, a’r naill yn uwch a gwaeth na’r llall,—ysgrech gan bob un, ebe pobl.

Arferai ddyfod i lawr o’r mynydd fel corwynt, heibio i fraich o’r môr. A phan welai’r plentyn cyntaf, dechreu gweiddi a rhedeg ar ei ôl. Ond yr oedd arni ofn y plant os byddent yn dyrfa. A phan welai rhyw un ohonom hi yn y pellter yn dyfod ar ei sgruth tua’r ddinas nid oedd raid ond gweiddi,—“Y Fagdalen,” na byddai’r plant yn heidio yno o bobman. A llawer hwyl a gawsom erioed yn ei hymlid i’r bryniau’n ôl. Safai weithiau’n sydyn, a throi arnom fel bwystfil, gan ysgyrnygu’i dannedd, a’i llygaid yn ffamio. Ond buan y torrai ei chalon, a throi ar ei sawdl drachefn dan y cawodydd tywyrch a cherryg. A phan na byddai hi’n agos, a rhyw un neu ddau ohonom eisiau chwarae a heb neb i chwarae â ni, nid oedd raid ond gweiddi,—“Y Fagdalen,” pa un bynnag a fyddai hi yno ai peidio, na byddai digon o blant yno gyda ni ar unwaith.

Eithr nid yw'r pethau hyn yn hanes y Fagdalen mwyach. Pan oedd Abraham yn aros yn ein tŷ ni y daeth y newid,—y newid rhyfeddaf a fu erioed. Dyna'r peth rhyfeddaf a welsom erioed, ond y peth arall ynglŷn â'r Fagdalen yr wyf yn mynd i'w adrodd wrthyh.

Siaradai Isaac ac Abraham a minnau â'n gilydd ar lan y môr un diwrnod, wedi bod yn gwylio'r llongau pysgota yn mynd allan. A throdd yr ymgom at Iesu.

"Y mae hi'n ddistaw iawn ynghylch Iesu yn awr," ebe Isaac. "A yw wedi peidio â chilio o'r golwg, tybed? Clywais ddarfod i'r Ioan hwnnw y soniech amdano gael ei ladd. Ac y mae'r stori'n un ofnadwy. Ymddengys i Herod garcharu Ioan am ryw helynt neu'i gilydd. Plesiodd rhyw ferch Herod un diwrnod pan oedd yn ei ddiod, ebe hwy, ac wrth ei weld felly gofyn iddo am ben Ioan a'i gael."

Un iawn am hanesion yw Isaac. Eu clywed yn y mynyddoedd gan y bugeiliaid a wna, ebr ef.

"Ofnadwy," ebr Abraham wrth wrando'r stori. Ac yr oedd ar fedr dywedyd rhywbeth arall pan drodd ei ben,—

"Edrychwch!" ebr ef,—“y Fagdalen.”

"Y Fagdalen," ebe minnau ar yr eiliad, nerth asgwrn pen. Ac yr oedd glan y môr yn ddu o blant ar unwaith. A gwyliem y Fagdalen yn dyfod o'r pellter (nid yn rhuthro fel arfer), a'i gwallt yn hongian at ei chanol, ac yn disgleirio'n yr haul, a chwyfio'n yr awel, ac yn fwy trefnus nag y gwelsom ef erioed.

"Ymhle y mae hi?" ebe pawb fel y deuent yno.

"Dacw hi," ebe minnau. A dyna ruthro am y cyntaf tuagati, gan bigo cerryg wrth fynd. Eithr, er ein syndod, ni wnai unrhyw ystum i redeg oddiwrthym,

nac i ruthro arnom. Yn gweld hyn arafem ninnau, o dipyn i beth. Ac wedi cyrraedd o fewn ychydig lathenni iddi, safodd pawb, â'u bysedd yn eu geneuau, yn edrych yn hurt arni. A hithau yno, yn edrych arnom ninnau, mor addfwyn na welsoch erioed y fath beth, na dychmygu erioed am ddim cyn hardded.

"Nid y Fagdalen ydyw hi," ebr Isaac, gan nesu'n ara deg tuagati. A safai hithau yno'n gwenu arno. Yr oedd Lefi, fy mrawd bach, wedi dyfod yno o rywle na wn ddim o ble. Gwyrodd hithau, ac estyn ei breichiau tuagato; ac er bod arno ofn pawb, bron, rheddodd ati a naid i'w breichiau. Gwasgodd hithau ef i'w mynwes, a'i gusanu. Yr unig un arall o holl bobl y byd, ond ei deulu ei hun, y gwelais! Lefi yn! mynd ato erioed oedd Iesu.

Teimlwn fod rhyw gwmwl yn dyfod dros fy llygaid fel na welwn bethau'n glir. Ac rywfodd ni allwn gredu mai'r Fagdalen oedd hon. Yr oeddym wedi nesu ati, o gam i gam, heb wybod i ni'n hunain, fel yr oeddym oll wedi cau amdani pan syniais ymhle yr oeddym. Safai Isaac, ac Abraham, a minnau, yn union o'i blaen. A sylwn fod Isaac yn rhythu arni â'i lygaid bron allan o'i ben. Rhoddodd ei law yn grynedig ar fraich Abraham, a sibrwd,—

"Angel ydyw."

A dyna Abraham yn dechreu rhythu, yn union yr un fath ag ef. Rhoddodd yntau ei law ar fy mraich innau, a sibrwd yr un peth,—

"Angel."

Ac yn sicr ddigon gwelwn ryw oleu'rhyfedd o amgylch pen y Fagdalen a Lefi, a rhaid oedd i mi fy ysgwyd fy hun i'm cael i goelio mai'r Fagdalen ydoedd.

Oherwydd dechreuwn innau, er fy ngwaethaf, dan gyffyrddiad Abraham, ei gweld yn cymryd ffurf angel o flaen fy llygaid.

Gwelswn ei gwefusau'n symud ers meityn fel pe'n ceisio'i chael ei hun i ddywedyd rhywbeth. Y mae'n amlwg y gwyddai'n iawn ar ein golwg oll mai methu â deall y gwahaniaeth ynddi hi yr oeddym.

Toc, medrodd ddywedyd y gair a geisiai. Ac fel hyn y bu. Yn araf daeth rhyw loywyder dieithr i'w llygaid, a chynhyddu nes ei bod O ! mor brydferth, onid oedd arnom eisiau troi ein hwynebau draw.

"Ie," ebr Isaac yn frawychus,—“angel ydyw.” A chlywodd hithau ef. Ysgydodd ei phen a gwenu. A dyna'r gair allan o'i genau,—“Iesu.”

Buom yn hir cyn deall. Ond o dipyn i beth daethom i wybod mai wedi cyfarfod Iesu yn un o'i rhuthriadau o'r bryniau yr ydoedd. Ac mai ef a wnaeth y gwahaniaeth ynddi. Y tro nesaf y gwelsom hi ar ôl hyn ydoedd pan sychai hi, a rhai merched eraill, y gwaed a'r poer a'r baw oddiar wyneb Iesu, ac yntau ar ei ffordd i Le'r Benglog. A'r deuddeg wedi ffoi.

Heddyw “Y Fagdalen,” a “Mair,” sydd yng ngeneuau pawb. Ymddengys mai “Mair” yw ei henw priodol. Ac er mwyn i chwi wybod pam y mae cymaint sôn amdani rhaid adrodd stori fy nhad a Simon. Ni chlywsom am fy nhad am ddyddiau ar ôl iddo ef a Simon fab Iona fynd allan i'r tywyllwch gan ddywedyd y mynnent fynd yn ôl i Ierwsalem.

Ymhen llai nag wythnos ar ôl iddynt fynd, a'm mam o hyd yn anesmwyth iawn, yr oeddym ar swper un min nos. Dyna'r drws yn agor, a phwy a ruthrodd i mewn i'r tŷ ond fy nhad dan weiddi,—

“Y mae’n fyw! y mae’n fyw! Ymhle y mae Simon? Y mae’n fyw!”

“Pa Simon? A phwy sy’n fyw?” ebe fy mam.

“Simon fab Iona,—Pedr,” ebe fy nhad, “—a Iesu.”

“Iesu’n fyw?” ebe fy mam. “O! diolch na laddwyd mohono wedi’r cwbl.”

“Nage, nage,” ebe fy nhad yn ddiamynedd, ac yn rhyw hanner ddawnsio mewn llawenydd dan ddywedyd,—
“Lladdwyd ef, croeshoeliwyd ef, drylliwyd ef, claddwyd ef, ond y mae’n fyw er eu gwaethaf. Ymhle y mae Simon?”

Edrychodd fy mam yn syn arnom oll, a dechreuodd ei gwefusau grynu. Aeth at fy nhad a rhoddodd ei llaw ar ei ysgwydd,—

“Tyrd at y bwrdd, Lebbeus bach,” ebe hi, “wedi bod yn rhy hir heb ddim bwyd yr wyt.”

“Nage, nage,” ebe fy nhad yn wyllt, “nid oes arnaf eisiau dim bwyd. Y mae ef yn fyw.”

Crynai gwefusau fy mam fwyfwy, a’i hwyneb mor welw â’r eira.

“Tyrd at y bwrdd, tyrd Lebbeus bach,” ebe hi’n garuaidd.

Yr oeddym ni, y plant oll, fel y bedd, ac yn chwys gan ofn. Canys gwelem fod fy nhad wedi mynd yn lloerig.

Yn y man eisteddodd i lawr, a’r mam â’i llaw ar ei ysgwydd.

“Bendigedig fyddo Duw Israel,” ebr ef yn sydyn, “y mae Iesu’n fyw.”

Dywedai fy mam air wrtho’n awr ac yn y man, ond yr oedd y gair fel pedfai’n hir yn ei gyrraedd. Ac ymhell wedi iddi hi ddywedyd y gair, a phan feddyluem

nad oedd ef wedi'i chlywed, atebai'n sydyn, fel pedfai mai'r adeg honno y cyrhaeddodd y gair i'w glust.

"A welsoch chwi Simon? Nid ydyw yn ei gartref ei hun. Bum yn chwilio amdano," ebr ef, gan droi'n sydyn atom oll nes ein bod yn neidio.

"Y tro olaf y gwelais i ef, Lebbeus druan," ebe fy mam yn esmwyth, "oedd pan aethoch allan i'r nos gan ddywedyd y mynnech fynd i Ierwsalem."

"Ie, ie," ebr ef, "ie, ie." Ac fel pe cofiai'n sydyn,—“y nos honno, onide? Nos ofnadwy oedd honno.”

Neidiodd ar ei draed. “Ond y mae popeth yn iawn,” ebr ef, “y mae Iesu'n fyw.”

“Yn fyw wedi marw, Lebbeus bach?” ebe fy mam yn syn, gan obeithio'i gael i ystyried ei ynfyrwydd.

“Ie, yn fyw wedi marw, ac wedi ei gladdu,” ebr ef dan hanner chwerthin a hanner gweiddi. Ac ni welwyd llawenydd tebyg yn neb erioed.

“Mam,” ebe fi'n ddistaw bach wrth fy mam, “a yw'n lloerig?” Ysgydwodd fy mam ei phen, a'i gwefusau'n crynu fwyfwy,—“Na, wedi bod yn rhy hir heb fwyd y mae, yn sicr,” ebe hi. Trodd ato ef,—

“Tyrd at y bwrdd, Lebbeus bach,” ebe hi.

“Na, y mae'n rhaid gweld Simon yn gyntaf,” ebr ef, tan gychwyn tua'r drws.

“I ble yr ei i chwilio amdano?” ebe fy mam.

“Ni wn yn wir,” ebr ef, “ond y mae'n rhaid dyfod o hyd iddo.”

Rhoddodd fy mam ei llaw ar ei ysgwydd wedyn,—

“Eistedd i lawr, Lebbeus,” ebe hi, “er mwyn i ni gael yr hanes gennyt,” gan geisio'i lonyddu trwy gymryd arni ei goelio, a chyd-lawenhau ag ef.

“ Fel hyn y bu hi,” ebr ef. “ Aeth Simon a minnau’n syth tuag Ierwsalem heb ymdroi dim ar y ffordd. Wedi bod wrthi hi’n teithio ddwynos a deuddydd heb ond ychydig orffwys, a chymryd ychydig ffigys fel bwyd, deuem i olwg Ierwsalem pan oedd yr haul ar fachlud. Codais fy mhen a gwelwn binACL y deml o’m blaen,—

“ Dacw binACL y deml, Simon,” ebe fi.

“ Safodd Simon a siglo fel pedfai ar lewygu. ‘ PinACL y deml ? ’ ebr ef. ‘ Dyna’r demtasiwn a orchfygwyd gan Iesu annwyl, y cynnyg i neidio oddiar y pinACL i fodloni pobl. A wyt yn cofio, Lebbeus, iddo adrodd yr hanes wrthym yn yr ogof ar lan y môr ? ’ ”

“ Edrychodd ar y pinACL a ddisgleiriai ym mhelydrau’r haul, yna edrych ar yr haul oedd ar fachlud. A rhyngom a’r haul yr oedd bryn ac arno dair croes.” Methodd fy nhad â mynd ymlaen am eiliad. Fe’i hysgydwodd ei hun, “ Pa bwys sydd yn hynny heddyw a Iesu’n fyw ? ” ebr ef. Yna aeth ymlaen,—“ Cyn i mi fedru gwybod ymhle yr oeddwn trodd Simon ataf,—

‘ O ! Lebbeus,’ ebr ef, ‘ dacw’r croesau. Ni allaf ddyfod gam ymhellach.’ Ac ymollyngodd yn sydyn i wylo. Trodd yn ôl tuag yma dan redeg fel na fedrwn obeithio ei ddal. A chollais ef yn y tywyllwch, ac euthum ymlaen. Ond y mae Iesu’n fyw.”

“ Pwy sy’n dywedyd hynny, Lebbeus bach ? ” ebe fy mam.

“ Y Fagdalen,” ebr ef.

“ O ! ” ebe fy mam, “ y Fagdalen,—hyhi druan sy’n dywedyd. A ninnau’n gobeithio’i bod wedi gwella’n llwyr. Ac y mae hi wedi mynd yn ôl druan, ac yn ynfydu eto.”

Tud. 125]

[*Patinir*

"A DYWEDODD ANGEL WRTHYM AM FYND AG EF I'R AIFFT."

“Na,” ebe fy nhad, “gwelodd y merched eraill hefyd.”

“Gweled beth?” ebe fy mam.

“Y bedd yn wag,” ebr ef, “a’r Fagdalen wedi gweld Iesu ei hun. Y mae’n rhaid dywedyd wrth Simon.” Ac allan ag ef.

Torrodd fy mam i wylo’n hidl. Pan ddaeth ati’i hun,—

“Y mae’r dreth o golli Iesu wedi bod yn ormod i Fagdalen druan,” ebe hi, “ac y mae wedi mynd yn lloerig yn ôl, a dychmygu ei fod yn fyw. Ond O! i feddwl bod eich tad yn mynd yr un fath. Y mae marwolaeth Iesu wedi ei lethu yntau’n lân.”

Er ein syndod pwy a ddaeth i mewn ar hyn ond fy nhad, a Simon gydag ef, a stori debyg ganddo yntau. Wedi dyfod i chwilio am fy nhad yr oedd ef, a methu â mynd i’w gartref ei hun cyn ei weld, gan dybio na wyddai ef ddim am y peth. A dyma’i stori ef.

Wedi rhedeg ymaith yn ei ddychryn o weld pinacel y deml, ac ymguddio dros y nos, daeth rhyw awydd mawr arno am gerdded drachefn rai o’r llwybrau a gerddodd yng nghwmni Iesu, ac aeth yn llechwraidd tuag Ierwsalem. Pan oedd yn dringo llwybr unig at y ddinas pwy a gyfarfu ag ef ond Andreas ei frawd. Rhuthrodd Andreas ato gan weiddi,—

“Simon, Simon, y mae Iesu’n fyw, a bum yn chwilio amdanat ymhobman.”

Methai Simon â deall beth a feddyliai, ac ni wnaeth ddim ond ymollwng i dorri’i galon.

“Coelia fi, Simon, y mae ef yn fyw,” ebr Andreas. A Simon yn ysgwyd ei ben.

“Pwy a ddywedodd wrthyt, Andreas druan?” ebr ef yn wylofus, yn y man.

“Y Fagdalen,” ebr Andreas.

“Wel, wel,” ebe Simon, “ac y mae’r Fagdalen wedi mynd yn ôl i’w hen gyflwr. Bu marw Iesu yn ormod iddi. Beth oedd ei stori, druan? A pha hanes a gefaist?”

“Hyn,” ebr Andreas. “Gwyddost am y gŵr a ddaeth at Iesu’n ddirgel liw nos i’w holi,—hwnnw. Euthum ar grwydr wedi dy golli, a daeth ofn rhyfedd arnaf a llithrais i’r ardd yr oeddym ynddi y nos honno, i lechu. Gwelwn ddau’n pasio’n llechwraidd, hwythau hefyd fel pe baent yn llechu, ac adnabum hwy fel Iago ac Ioan. Gelwais arnynt ac adnabuasant fy llais, a dywedasant yr hanes wrthyf. Arhosodd Ioan, ebr ef, wrth y groes hyd y diwedd, a daeth y gŵr hwnnw ac un arall a welsom weithiau gydag ef, ac ymofyn corff Iesu, a’i gael, a’i gladdu yng ngardd y gŵr arall,—mewn bedd newydd. A bore’r dydd cyntaf aeth y Fagdalen i weld y bedd, ac nid oedd Iesu yno.”

Ysgydwodd Simon ei ben. “Magdalen druan,” ebr ef. “Ofnaf y bydd yn gyff gwawd plant Capernaum eto cyn bo hir.”

“Ond yr oedd rhywun arall yno hefyd,” ebe Andreas.

“Pwy?” ebe Simon.

“Mab ieuanc mewn gwisg wenllaes,” ebr Andreas. “Ac yr oedd merched eraill gyda’r Fagdalen, a dywedodd y mab ieuanc wrthynt ddarfod i Iesu gyfodi.”

“A welaist ti rai o’r merched eraill?” ebe Simon.

“Dim ond y Fagdalen,” ebr Andreas.

“Y Fagdalen, druan,” ebe Simon dan ysgwyd ei ben, ebr ef. Ac edrychai fy mam yn brudd iawn ar fy nhad, wrth wrando'r stori.

“A dywedodd beth arall wrthyf,” ebr Andreas. “Dywedodd i'r mab ieuanc eu gorchymyn i hysbysu disgyblion Iesu ei fod yn fyw.”

“Stori'r Fagdalen?” ebe Simon.

“Stori'r Fagdalen,” ebr Andreas, “ond nid dyna'r cwbl. Yr hyn a ddywedodd y mab ieuanc oedd,— ‘Dywedwch i'w ddisgyblion ef, ac i Pedr.’”

“Neidiais i fyny'n wyllt,” ebe Simon. ‘Andreas,’ ebe fi, ‘ai dyna'r geiriau?’”

“Ie,” ebr Andreas.

“Wel,” ebe Simon wrtho'n gadarn, yn ôl ei stori ef ei hun wrthym,—“y mae Iesu'n fyw. Geiriau Iesu, ac nid geiriau'r Fagdalen nac unrhyw fab ieuanc ohono'i hun yw'r rhai yna. Ni buasai neb yn meddwl am un o'm bath i yn ei awr fawr ond Iesu. A defnyddio arnaf hefyd yr enw a roddodd i mi pan feddyliai fwyaf ohonof, a minnau wedi troi fy nghefn arno. Ni allai neb fy nghofio i, o bawb, ar adeg fel hyn ond Iesu. Ydyw, y mae Iesu'n fyw. Tyrd i Ierwsalem, Andreas, i chwilio am y lleill. Ac wedi gweld y bedd gydag Ioan deuthum i chwilio amdanat, Lebbeus,” ebe Simon. “Dyna'r stori a ddywedodd y Fagdalen wrthyf innau hefyd,” ebe fy nhad. “Tyrd yn ôl Simon.”

A heb ddywedyd gair pellach allan â hwy i'r nos.

Ni chysgodd neb ohonom y nos honno. Bore drannoeth,—“Yr wyf am fynd i Ierwsalem” ebe fy mam, “ac am dy gymryd di gyda mi, Ananeias, ac am drefnu i wraig Simon gymryd gofal y gweddill o'r plant tra byddwn. Dos i baratoi'r asyn.”

Ac allan â hi ar ei hunion. Daeth yn ôl wedi adrodd stori Simon i'w deulu, a stori fy nhad hefyd. A daeth gwraig Simon gyda hi yn arwain asyn arall. Yr oedd hithau wedi penderfynu dyfod gyda ni i Ierwsalem, a'i mam yn mynd i gymryd gofal y plant. Ac i Ierwsalem â ni, fy mam a minnau'n marchogaeth bob yn ail. Wedi'r daith hir dyna gyrraedd cartref Abraham o'r diwedd. Yr oedd pawb wedi eu syfrdanu o'n gweld. Bu fy nhad yno, ebe hwy, a deuai yno y nos honno. Yr oedd yntau wedi ei syfrdanu pan welodd ni, ac yr oedd ganddo stori fawr,—Yr oedd Iesu'n fyw, ac wedi ymddangos i ddau oedd ar daith i'r wlad, heblaw i'r Fagdalen a Simon, ac iddynt oll mewn ystafell pan oeddynt yno wedi cloi arnynt rhag ofn y bobl. Canys yn ddirgel y gwnaent bopeth gan gymaint eu hofn. Eithr bellach ni fyddai arnynt nac ofn pobl Ierwsalem na neb arall. A'r un hen Iesu ydoedd hefyd. Ac yr oeddynt oll wedi addunedu mynd i gyhoeddi'r stori i'r byd deled a ddelai.

Bore drannoeth aeth fy mam gyda'm tad i Ierwsalem, a gwraig Simon gyda hwy, a minnau'n aros yn nhŷ Abraham. Fin nos aeth Abraham a minnau am dro tua'r diffeithwch,—min nos braf. Ac yr oeddym yn llawn o'r stori.

Yn sydyn teimlem rywbeth dieithr yn ein hymyl. A dechreu crynu. Wedi cael nerth i droi'n pennau pwy oedd yno ond Iesu, yn union fel y gwelsom ef pan soniai wrthym am adar to, yn gwenu'n garuaidd arnom. Rhoddodd ei ddwylo ar ein pennau. Ac O ! 'r teimlad oedd hwnnw. Ac ebr ef,—

“Gwyn eu byd y rhai pur o galon, canys hwy a welant Dduw.”

Teimlem ef yn tynnu ei ddwylo ymaith, a phan godasom ein pennau yr oedd ef wedi mynd. Aethom adref ar flaenau ein traed, heb sibrawd gair wrth ein gilydd.

Daeth fy mam adref y nos honno yn llawn o hanes Iesu, ac wedi ei meddiannu'n llawn mwy na fy nhad. "O!" ebe hi, "cefaiss siarad â'i fam ac â'r Fagdalen, ac yr ydym oll am fynd adref ar unwaith, canys dywed y Fagdalen fod Iesu'n mynd i Galilea. Ac y mae'r Fagdalen fel angel. Y mae fel pedfai mai hi yw Iesu ei hun, bod Iesu wedi meddiannu ei chorff ac yn ail fyw ei fywyd yn ei chorff hi, gan mor debyg ei ffordd yw hi iddo. A hawdd fyddai credu hynny onibai fod Iesu'n fyw ac wedi ei weld."

Yr oeddym i gyd, erbyn hyn, wedi casglu o'i hamgylch ac amgau amdani. Dywedodd â'i llais wedi gostwng i sibrawd,—

"O! clywais i a'r merched eraill bethau rhyfedd gan ei fam. Bu hi'n ddistaw trwy'r cwbl, ond wedi clywed ei fod ef yn fyw, 'O!' ebe hi, 'medraf ddywedyd yn awr. Ni buasai'n briodol i mi ddywedyd ynghynt am fy mab i fy hun, rhag i bobl fy nghymryd yn ysgafn. Digwyddodd pethau rhyfedd pan aned ef. Ganed ef mewn preseb, mewn beudy, ym Methlehem, pan oeddym yno, i'n cyfrif yn ôl y ddeddf, a'r llety'n rhy llawn i ni fynd i mewn iddo. Daeth bugeiliaid i lawr o'r mynydd ganol nos, gan adael eu preiddiau, a dywedyd iddynt weld angylion, a'u clywed yn canu, ac i'r angylion ddywedyd wrthynt am eni ceidwad iddynt, ac mai Iesu ydoedd. A daeth gwŷr mawr o'r dwyrain i holi amdano, gan ddywedyd i seren eu harwain i'r lle yr oeddym, ac mai brenin ydoedd ef. A dywedodd angel wrthym mewn

breuddwyd am fynd ag ef i'r Aifft, a'i gadw yno tra byddai'r brenin yn fyw, am fod y brenin wedi cynllunio i'w ladd.'"

Methodd mam Iesu â mynd ymlaen yn y fan yma, am ychydig, ebe fy mam. Toc, fe'i meddiannodd ei hun yn ddigon i sibrwd,—“Ac nid mab dyn ydyw chwaith, ond Mab Duw.”

NODIADAU

Tud.

Wyneb-ddalen, ECCE HOMO. Wele'r Dyn.

7. CRYD. Twymyn, Ffear.

YR OEDD YN DAITH BEDWAR DIWRNOD. Cymer o dri i bedwar diwrnod i fynd yn hwylus o dueddau Capernaum i dueddau Ierwsalem.

TY'R LLYFR. Dyma'r enw a roddid ar yr ysgol ddydd, a gedwid ynglŷn â'r Synagog. Lle o addoliad oedd y Synagog, ac yr oedd un ymhob ardal. LLYFR Y GYFRAITH, sef pum llyfr Moses, a ddysgid yn yr ysgol, gan mwyaf.

LLAIS Y DURTUR YN Y WLAD. Arwydd bod y gwanwyn wedi cyrraedd. Aderyn crwydr yw'r durtur.

8. GWALA. Digon.

9. SYCAMORWYDDEN. Pren masarn y gelwir y pren hwn mewn rhai ardaloedd.

10. ADANEDD. Y rhif luosog o "adain." Y mae'n well ffurf nag "adenydd."

A'U TAFLU AR Y GARREG ROSTIO. Wedi torri ymaith eu pennau a'u hadanedd, ac wedi eu rhostio, y bwyteid locustiaid.

11. A HAID O WENYN GWYLLTION. Cymharer Barnwyr 14⁸.

O DDÎL MÊL. Y ffrâm o gŵyr y gesyd gwenyn eu mêl ac wyau eu rhai bach ynddi yw dîl mêl.

12. GWAEDDAI'R BOBL AR DRAWS EI GILYDD. Prin y mae'n bosibl i ni ddychmygu gwylltineb a gwallgofrwydd y Dwyreiniwr o dan ddylanwadau crefyddol, nac am fywyd gŵr fel Ioan Fedyddiwr.

DAN LESMAIR. Dan y fath swyn nes bod yn hollol yn llaw'r un a'i swynodd.

13. YN HOLLOL LOERIG. Wedi dyrysu yn eu synhwyrâu. Credid gynt, a chredir eto o ran hynny, fod y bobl hyn o dan ddylanwad y lloer.

DAW MILWYR RHUFEINIG YNO. Gwlad dan lywodraeth Rufain oedd Palesteina, a byddin Rufeinig yno, fel byddin feddiant, ac i ofalu am drefn. Y mae'n rhaid bod rhywbeth rhyfedd yn Ioan i fedru dylanwadu ar filwr Rhufeinig o bawb. Cymharer Luc 3¹⁴.

TROCHI BOB YN UN AC UN. Trochi oedd y dull cyntefig o fedyddio.

Tud.

- A GWALLT GWINEU GANDDO. Dyma a ddywed traddodiad, gan amlaf, oedd lliw gwallt Iesu o Nasareth.
17. ABRAHAM BEN ELISEUS. Abraham ap Eliseus, neu fab Eliseus a ddywedid yn Gymraeg.
19. PREIDDIAU. Y rhif luosog o "praidd."
21. AG UN LLAW AR BEN Y LLEWPARD, A'I FRAICH ARALL AM WDDF YR HYDD. Cymharer Eseia 11⁶. Ac y mae'n rhaid bod gan Iesu ddylanwad rhyfedd ar fwystfilod. Cymharer Marc 11³. Y mae'n debyg fod gan Farc well cyfleustra i wybod na Mathew neu Luc, gan mai stori Pedr a adroddir ganddo, yn ôl y traddodiad amdano. Ac ail-law, o leiaf, oedd tystiolaeth awduron Efengyl Mathew, ac Efengyl Luc.
22. CUFYDD. Tua hanner llath.
CURIO. Culhau fel effaith cur. Nychu.
23. FFERRU. Caledu fel cŵyr wrth oeri. Mynd yn stiff gan fraw neu syndod.
26. CHWARAE PEGTOP A PHEGI. Na thybied neb fod cam-amseriad yma, ac mai diweddar yw'r tegau hyn. Y mae nifer ohonynt yn Amgueddfa Manceinion, a duriwyd allan o dywod yr Aifft, ac a chwaraeid gan fechgyn yr Aifft ymhell cyn dyddiau Iesu. Ac os yn yr Aifft paham nad ym Mhalesteina? Gŵyr pawb beth yw pegtop. Am y pegi darn o bren crwn ydyw, tua chwe modfedd o hyd, ac o hanner modfedd i fodfedd o led, wedi ei flaenllymu yn y ddau ben. A'r gamp yw ei yrru am y pellaf trwy daro'i flaen â ffon.
27. LEBBEUS. N ŵyr neb ddim oll am y disgybl hwn i Iesu. Amheuir hyd yn oed ei enw, a thybir mai cymysgedd yw'r gair, ac mai ei enw priodol yw Thadeus.
29. BETH AM CHWARAE PRIODI? a CHWARAE CYNHEBRWNG (*tud.* 33). Oddiwrth waith plant yn y farchnadfa yn chwarae priodi a chwarae cynhebrwng y cafodd Iesu un o'i ffigyrau grymusaf i ddisgrifio diffyg cywirdeb ei oes. Cymharer Mathew 11¹⁶ 19.
31. HELM. Penwisg milwr.

NODIADAU

Tud.

33. CHWILIO AM LYSIAU WYLOFAIN. Yr oedd galarwyr cyflogedig ymhob cynhebrwng. Ac nid hawdd cynhyrchu dagrau heb fod wylo ar y galon. Ai nionod oedd y llysiau wylofain, tybed ?

37. HELYNT YR IDDEWON A'R RHUFEINIAID. Dyma bwnc llosg y dydd, fel helynt y Sinffeiniaid yn Iwerddon yn y cyfnod diweddar.
 LEFI'R TRETHWR. "Publican" yw gair y Testament Newydd am Drethwr. Codi treth dros lywodraeth Rufain ar ei bobl ei hun am gael mynd drwy lidiard y ffordd fawr oedd gwaith Lefi. Codid treth fel hyn yng Nghymru hyd yn gymharol ddiweddar. Credai ef mai'r peth goreu i'r Iddew oedd bod dan lywodraeth Rufain. Ac edrychai'r blaidd arall arno fel bradwr.
 AC I'R WYL I IERWSALEM. Disgwylid i bob mab deuddeg oed ac uchod fynd i Wyl y Pasg i Ierwsalem.

38. YN ENW'R DEML ac YN ENW'R MAWREDD (tud. 106). Llwon cyffredin fel y rhai a gondemniwyd gan Iesu.

39. Y MAE WEDI ADRODD HONYNA EI HUN WRTHYM NI. Y mae'n rhaid mai oddiwrth Iesu ei hun y daeth hanes y temtio. A'r disgyblion oedd y rhai mwyaf tebygol iddo ei adrodd wrthynt.

41. GWYN EU BYD Y TLODION, ETC. Y mae'n fwy na thebyg nad un bregeth a draddodwyd ar unwaith yw'r Bregeth ar y Mynydd, ond mai sylwadau a draddodwyd gan Iesu ar wahanol adegau, wedi eu casglu ynghyd ydyw. Ac iddo draddodi rhai o'r sylwadau lawer gwaith drosodd, ar wahanol amgylchiadau.
 FEL PE WEDI EU MEDDIANNU. Wedi eu swyno'n hollol. Dan lywodraeth arall.

48. TUA'R DDEGFED AWR. Tua phedwar o'r gloch y prynhawn. Mesurid yr amser o chwech o gloch y bore. Felly naw o'r gloch y bore oedd y drydedd awr, hanner dydd (deuddeg o'r gloch) oedd y chweched awr, etc.
 YSGREPAN. Cwd i gario bwyd.
 PARLYS. Afiechyd sy'n gwneuthur y gwahanol aelodau o'r corff yn ddiallu.

52. RHYW GREADUR GO DDINIWED. Dyna'r argraff a rydd pob hanes a geir am Phylip, mai gŵr cyffredin, anneallgar, diniwed, ffyddlon, ydoedd.

Tud.

55. A'I DRAS. Y rhai o'r un dosbarth ag ef.

56. A OES CANANEAID GYDA CHWI? Plaid wleidyddol oedd y Cananeaidd wedi penderfynu codi gwrthryfel yn erbyn Rhufain ar y cyfleustra cyntaf. Felly gwelir bod pleidiau gwleidyddol hollol groes i'w gilydd ymysg y disgyblion,—Simon y Cananead yn wrthryfelwr, a Lefi (Mathew) yn pleidio'r cysylltiad rhwng Rhufain a Phalesteina.

GŴR O GERIOTH. Ystyr Iscariot (Ish-cerioth) yw "y Gŵr o Gerioth." Ystyr "Ish" yw "gŵr." Y mae bron yn sicr mai Cananead neu wrthryfelwr oedd yntau yn ei greddo wleidyddol.

59. CANWRIAD. Swyddog mewn byddin Rufeinig.

60. ANTONIUS LONGIUS I NILUS EI FAM, ETC. Llythyr yw hwn a ddarganfuwyd yn gymharol ddiweddar. Llythyr o'r ail ganrif o oed Crist ydyw, ond gesyd gerbron ddull meddwl yr oes y trigai Iesu ynddi i'r dim, a'r gwahaniaeth rhwng ei hysbryd hi a'i ysbryd ef.

61. YNYSOEDD Y GORLLEWIN. Prydain Fawr ac Iwerddon. Yr oedd yn fraint i ŵr ieuanc o filwr Rhufeinig gael profi ei ffawd yn yr ynysoedd hyn.

64. RHAI GARW AM ARTHIO, ETC. Cymharer gwaith Iesu yn eu galw yn Feibion y Daran (Marc 3¹⁷), a Marc 9³⁸, Luc 9⁵⁴, Marc 10³⁵, er gweled mai gwŵr ieuanc garw, anoddefgar, dialgar, ac uchelgeisiol, oedd Meibion Sebedeus pan ddaethant at Iesu. Teg yw dywedyd ei bod yn arferiad galw gefeilliaid weithiau yn Feibion y Daran, er nad oes sail arall i gredu mai gefeilliaid oedd Iago ac Ioan. Mor fawr oedd dylanwad Iesu, i'w gwneuthur yn bosibl i oesoedd diweddarach alw Ioan yn Ddisgybl *Annwyl*.

65. YN GREADURIAID AFLAN, ETC. Yr oedd y mochyn yn un o'r creaduriaid nad oedd yr Iddew, yn ôl Deddf Foses, i fwyta ei gig. Cymharer Lefiticus 11⁷ a Deuteronomium 14⁸.

69. METHU A CHAEL EI FFORDD Y MAE IWDAS. Nid oedd gan Iwdas, fel Cananead, unrhyw syniad am y Meseia, ond fel gŵr i arwain yr Iddewon i ryfel yn erbyn Rhufain; ac wedi gorchfygu, mynd yn frenin yn Ierwsalem ar y genedl Iddewig. Ac yr oedd yn galetach gwaith ei berswadio'n wahanol na pherswadio'r

Tud.

disgyblion eraill. Gŵr o gwm cul ym mynyddoedd Iwdea, heb ymgymysgu llawer â'r byd, oedd ef. Galileaid oedd y gweddill, wedi cymysgu â gwahanol genhedloedd ar lan môr Galilea. Ac y mae'n haws gan bobl felly dderbyn syniadau newyddion, bob amser, na phobl sydd heb ymgymysgu â'r byd.

Y MAE EU MAM YN RHYW LUN O BERTHYN I IESU. Y mae lle i gasglu ei bod yn chwaer i Fair, mam Iesu, ac felly'n fodryb iddo. Os felly yr oedd Iago ac Ioan yn gefndryd i Iesu.

71. YN GALARNADU. Llogid rhai i wylo am gyflog pan fyddai rhywun farw.

YR OEN BACH. Ymddengys mai dyma'r cyfieithiad llythrennol o'r gair Aramaeg a ddefnyddiodd Iesu. Ymadrodd caruaid am blentyn bach ydyw.

73. TI YW'R MESEIA. "Ti yw y Crist" a geir ym Marc 8²⁹. Gair Groeg yw "Crist." Gair Hebraeg yw "Meseia," a'r un peth yw ystyr y ddau.

74. DORRI EI GRIB. Gair gwlad am ddarostwng dyn sy'n meddwl cryn dipyn ohono'i hun, fel torri crib iâr sy'n dechreu meddwl ei bod yn geiliog.

78. YN FAB Y DDEDDF. Pan fyddai bachgen tua deuddeg neu dair ar ddeg oed disgwylid iddo gyflawni'r Ddeddf, a gelwid ef yn FAB Y DDEDDF, ac yr oedd cryn seremoni ynglŷn â'i waith yn cyrraedd yr oed hwn. Deuai i freintiau'r synagog, ac yr oedd defod arbennig ynglŷn â'r peth. Trefnid gwledd iddo, etc.

79. A'R PHYLACTERAU. Math ar flychau oeddynt, ac ynddynt rannau o'r Ysgrythur, a gwisgid hwy ar y talcen ac ar y llaw. A deuai bachgen yn gymwys i'w gwisgo wrth ddyfod yn Fab y Ddeddf. Ac yr oedd ei wisgo â hwynt yn rhan o ddefod y derbyn i freintiau'r synagog.

o. DEUDDEG OEDD OED MOSES, ETC. Wrth gwrs, nid yw hyn yn wir, ond yr oedd traddodiad fel hyn wedi ei greu, er mwyn y syniad y dylid derbyn bachgen yn Fab y Ddeddf pan fyddai'n ddeuddeg oed, y mae'n debygol. Ac yr oedd grym yn y peth os oedd y fath ddigwyddiadau wedi disgyn i ran dynion mor fawr â'r rhai a enwir, pan oeddynt yn ddeuddeg oed.

Tud.

81. HANES SAMARIAD CAREDIG. Yr oedd gelyniaeth farwol rhwng yr Iddewon a'r Samariaid. Ac yr oedd gwaith Iesu'n canmol Samariad yn beth mor feiddgar â phe baech yn canmol yr Ellmynwyr wrth y Saeson yng nghyfnod y Rhyfel Mawr.
83. WEDI EI DORRI I'R IAU. "Wedi ei dorri i mewn" a ddywedir yn Sir Gaernarfon; "wedi ei dorri i lawr" yn Sir Ddinbych; "wedi ei dorri i fyny" yn Sir Drefaldwyn. Nid oes angen esboniad pellach.
89. I'W LABYDDIO. Ceisio'i ladd trwy daflu cerryg ato.
90. A DYNA OEDD HWNNW,—“ALLAN!” Haws yw credu mai dylanwad yr olwg oedd ar Iesu, ac nid dylanwad y mân reffynnau, a orchfygodd y bobl. Ac y mae lle cryf i gredu bod â wnelo brwdfrydedd y bobl a oedd gydag ef gryn lawer â thaflu'r byrddau.
92. CYNTTEDD Y CENHEDLOEDD. Yr oedd gwahanol rannau, neu gyntteddau, yn perthyn i'r deml, a'r naill yn fwy cysegredig na'r llall. Ni chaffai neb ond Iddewon fynd i'r lleill, na neb ond yr offeiriad fynd i'r mwyaf cysegredig, ond caffai pobl o genhedloedd eraill fynd i Gyntedd y Cenhedloedd, ac yno yr oedd yr anifeiliaid.
95. AC O I'R OLWG SIOMEDIG. Chwiliwch yn yr Efengylau er gweled pa mor aml y mae *edrychiad* Iesu wedi tynnu sylw pobl.
98. LLE'R BENGLOG. Gweler Math. 27³³; Marc 15²²; Luc 23³³ Ioan 19¹⁷. Yr enw Aramaeg yw Golgotha, a'i ystyr yw "Lle'r Benglog," am fod ffurf y bryn, efallai, yn debyg i ffurf penglog. Gair Lladin yw "Calfaria" a ddefnyddiwyd fel cyfieithiad o'r gair Groeg am Golgotha, yn Luc, yn y Beibl Cymraeg.
- AC UN DYN DU. Simon o Cyrene. Y mae'n debyg mai yn y ddinas ar fusnes yr ydoedd ef ar y pryd, ac wedi ei ddenu gan chwilfrydedd i ddilyn y dyrfa.
101. AC UN RHWYDD YN Y PETH OEDD SIMON FAB IONA. Arfer dyn pan gwympto i bechod yw cwympto i'w hen bechod. Ac y mae'n debygol mai'r pechod yr oedd Simon yn fwyaf cyfarwydd ag ef oedd yr un y syrthiodd iddo pan aeth i dyngu wrth wadu Iesu.

Tud.

106. **FY NGHLURO AG AUR.** (CLURO). Lliwio, gorchuddio, trochi (Dê Cymru). Cymharer cluro mewn paent, neu galch oddiar bared; hynny yw, rhwbio ynddynt.
111. **FEL SWYNWYR Y FARCHNADFAI'R GWEINIAID.** Peth cyffredin yn y marchnadoedd oedd pobl grwydr a honnai y medrent wella afiechyd a gwendid drwy fath ar swyn, a bwrw'r ysbrydion drwg o'r dioddefwyr, a barai'r afiechyd yn ôl syniad y dydd.
114. **Y FAGDALEN.** Y syniad cyffredin am Fair Magdalen yw mai pechadures fawr ydoedd; ond mwy rhesymol yw credu, yn ôl ei hanes, mai merch wedi dyrysu yn ei synhwyrâu neu ynfytyr ydoedd. A hoff yw plant o boeni ynfytyr y pentref er ei ofni hefyd.
116. **RHODDODD EI LAW YN GRYNEDIG, ETC.** Pan fo rhywun yn gweled drychiolaeth nid yw'n anodd cael arall i'w gweled ond ei gyffwrdd. Profwyd hyn lawer tro.
125. **BETHAU RHYFEDD GAN EI FAM.** Gan bwy yr oedd yn bosibl cael yr hanesion hyn sydd yn yr Efengylau ond gan y fam?
- I'N CYFRIF YN ÔL Y DDEDDF.** Cyfrifid y bobl, dan Ymherodraeth Rufain, bob pedair blynedd ar ddeg, i'r pwrpas o'u trethu. Cymharer Luc 2¹ 2.

Y DIWEDD.

WRECSAM
HUGHES A'I FAB, CYHOEDDWYR

